

verantwoord

KIEZEN,

rechtvaardig

DELEN

EMBARGO tot 18 mei 1993, 15.30 uur

christelijk-sociaal perspectief

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

CONCEPT

Verkiezingsprogramma 1994 – 1998

REFORMATORISCHE
POLITIEKE FEDERATIE

verantwoord **KIEZEN**
rechtvaardig **DELEN**

- christelijk-sociaal perspectief -

Inleiding

1. Wetgeving en bestuur
2. Zorg voor leven en welzijn
3. Het beheer van de schepping
4. Financieel-economisch beleid
5. De kwaliteit van het bestaan
6. Het gebruik van de ruimte
7. Nederland in de wereld

Financiële verantwoording

Lijst van afkortingen

Register

verantwoord **KIEZEN**
rechtvaardig **DELEN**

- christelijk-sociaal perspectief -

Christelijke politiek staat in het teken van de dienst aan Gods Koninkrijk. De Grondwet van dit Koninkrijk is het bijbelse dubbelgebod van de liefde: God liefhebben boven alles en de naaste als onszelf (Mattheüs 22:34-40). Christelijke politiek tracht hieraan gestalte te geven door in gehoorzaamheid aan het Woord van God antwoorden te zoeken op de vragen en problemen die in de praktijk van iedere dag op ons afkomen. Ook in de politiek behoort het daarbij te gaan om de Naam en de eer van Jezus Christus, Koning der koningen. Christelijke politiek is daarom te beschouwen als dienst in twee Koninkrijken: het Koninkrijk van God en het Koninkrijk der Nederlanden. Zij kenmerkt zich door 'een helder getuigenis en een goed program'.

De RPF kiest uit overtuiging voor deze dienst, waarvan de trefwoorden zijn: bijbelgetrouwheid, rechtvaardigheid, dienstbaarheid, zorg en bewogenheid. Zij is zich daarbij bewust van de moeiten en de strijd die deze dienst met zich brengt. Christelijke politiek moet immers gestalte krijgen in een samenleving die steeds verder ontkerstent en van haar christelijke wortels vervreemdt. Dat doet de christen meer en meer zijn vreemdelingschap op deze aarde ervaren. Daarenboven heeft hij weet van de realiteit van de gebrokenheid van de schepping, die niet door menselijke inspanningen kan worden geheeld. Het Koninkrijk van God wordt niet gevestigd of dichterbij gebracht door onze christelijk-politieke activiteiten! Dat houdt natuurlijk allerminst in dat we ons ontslagen mogen voelen van de roeping tot christelijke politiek, maar het betekent wel dat we ons werk als christenen in de politiek ontspannen mogen doen, om zo in bescheidenheid aan die roeping gestalte te geven.

Vanuit deze principiële uitgangspositie wil de RPF gestalte geven aan een christelijk-sociale politiek van verantwoord kiezen en rechtvaardig delen.

Verantwoord kiezen....

Wie aan politiek doet moet voortdurend keuzes maken. Vandaag de dag is er veel kritiek op de politieke partijen omdat ze daartoe onvoldoende bereid zijn: ze maken geen duidelijke keuzes, of ze verpakken hun keuzes in onbegrijpelijk en wollig taalgebruik. Bovendien ontbreekt met name bij de grotere partijen maar al te vaak een heldere verantwoording van ingenomen standpunten: de vraag of een gemaakte keuze zich wel verdraagt met de eigen uitgangspunten wordt niet gesteld. Beginselen, geloofsovertuigingen en levensbeschouwing spelen nauwelijks nog een rol van betekenis. Het gevolg is verzakelijking en 'vergrijzing' van de politiek: de partijen gaan steeds meer op elkaar lijken, waardoor de burgers zich steeds minder in de politiek en in de politieke partijen herkennen.

De RPF is duidelijk over haar uitgangspunten en wil op grond daarvan heldere keuzes maken. De kiezers hebben er recht op te weten wat ze aan de RPF hebben; daarom loopt de RPF niet weg voor haar keuzes, noch voor haar beginselen. Immers: ook niet-kiezen is kiezen! De RPF kiest voor bijbels-genormeerde politiek en mag daar ook op aangesproken worden. Dat betekent dat RPF'ers bij het licht van Gods Woord (Psalm 119:105) in alle bescheidenheid proberen in het openbaar bestuur gestalte te geven aan de bijbelse opdracht om een zoutend zout en een lichtend licht te zijn (Mattheüs 5:13-16). Dat is geen eenvoudige opgave: de antwoorden op de politieke vraagstukken kunnen meestal niet rechtstreeks uit de Bijbel

worden afgelezen. Het biedt wel een betrouwbaar vertrekpunt voor een principiële, consistente politiek.

De overheid heeft als dienaar van God de taak de publieke gerechtigheid te bevorderen (Romeinen 13). In de Bijbel lezen we wat werkelijk gerechtigheid is: doen wat recht is in Gods ogen. Dat is het kader waarbinnen christelijke politiek gestalte krijgt.

In de politiek komt het aan op afwegen en kiezen, in steeds weer nieuwe situaties en voor steeds weer andere moeilijke vraagstukken. De inhoud van de gerechtigheidspolitiek staat niet bij voorbaat vast. De beginselen, de uitgangspunten van christelijke politiek liggen wel vast. De RPF ziet het als haar taak om deze principiële uitgangspunten iedere keer opnieuw toe te passen, vruchtbaar te maken. Dat betekent: bijbels-verantwoord kiezen in de politiek.

Kiezen: niet aan de zijlijn blijven staan, maar daadwerkelijk bijdragen aan het besturen van ons land. Kiezen wil ook zeggen dat we niet alles kunnen hebben: we zullen keuzes moeten maken en dat zal niet altijd voordelig zijn. Juist in het kiezen komen onze diepste drijfveren tot uiting. Kiezen we voor een duurzame samenleving of voor een consumptiemaatschappij? Geven we een schoon milieu prioriteit boven inkomen? Hoe zwaar wegen de belangen van de Derde Wereld en van komende generaties in verhouding tot onze koopkracht hier en nu? Staan we toe dat het zwakke leven bedreigd wordt of kiezen we 'pro life'? Kiezen is niet eenvoudig. Kiezen is wel noodzakelijk. Waar het op aankomt is dat onze keuzes verantwoord zijn.

Verantwoord kiezen: niet zomaar, willekeurig, pragmatisch besturen, maar belijnd en herkenbaar optreden vanuit duidelijke bijbelse uitgangspunten. Niet afhankelijk van de waan van de dag of van modieuze trends, maar gebaseerd op een samenhangende levens- en wereldbeschouwing. Het Evangelie van Jezus Christus is de 'goede boodschap', voor alle mensen en voor de hele samenleving. Gehoorzaamheid aan deze boodschap is nodig, 'opdat het ons welga'. Verantwoord kiezen is daarom ook in de dagelijkse realiteit van de politiek een geloofszaak. Daarom is politiek ook zoveel meer dan een vak voor technische specialisten. Politiek is een ambt, een dienst, waar het aankomt op fundamentele keuzes.

....rechtvaardig delen

Christelijke politiek is per definitie sociale politiek. De overheidstaak om recht en gerechtigheid te dienen omvat in ieder geval de zorg voor de naaste: de overheid is 'een schild voor de zwakken'. Al in de bijbelboeken Leviticus en Deuteronomium vinden we tal van voorschriften die de sociale gerechtigheid op het oog hebben. Solidariteit en sociale bewogenheid liggen besloten in het bijbelse gebod om de naaste lief te hebben als onszelf. Rechtvaardig delen van wat ons is toevertrouwd is vanuit christelijk-politiek oogpunt een vanzelfsprekende prioriteit. Sociale rechtvaardigheid is een belangrijke criterium voor christelijke gerechtigheidspolitiek!

We zijn geneigd bij 'rechtvaardig delen' allereerst te denken aan financieel-economische zaken, aan de sociale zekerheid en aan de koopkracht van de verschillende bevolkingsgroepen. Dat is zeker een belangrijk element voor een overheid die ook in financieel opzicht gerechtigheid nastreeft. Maar we moeten verder kijken. Zeker voor een welvaartsland als Nederland, waar dankzij een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen geen schrijnende armoede meer hoeft voor te komen, is het een zaak van rechtvaardigheid om over de eigen grenzen heen te kijken en de notie van het rechtvaardig delen wereldwijd te verstaan. Vanuit die optiek is er nog veel te doen: structurele oplossingen voor de mondiale vraagstukken (onderontwikkeling, hongerprobleem, de schuldenlast van de Derde Wereld) worden maar al te vaak belemmerd door een houding van materialisme en nationaal egoïsme bij de westerse landen. Het is bekend dat er wereldwijd gezien voldoende voedsel wordt geproduceerd om alle mensen van eten te voorzien, maar dat de problemen beginnen bij de verdeling ervan.

De tegenstellingen tussen het welvarende westen en de ontwikkelingslanden zijn zo schrijnend, dat de binnenlandse sociale en economische problemen daardoor sterk gerelativeerd moeten worden. Het gaat in eigen land immers nog altijd om een rechtvaardige verdeling van

het 'meer': iedereen moet eerlijk kunnen meedelen in de groeiende welvaart. Het uitgangspunt van rechtvaardig delen stelt ons echter voor de noodzaak om dit 'groeidenken' principieel ter discussie te stellen. Zeker voor de christelijke politiek is er aanleiding om ons in alle eerlijkheid rekenschap te geven van de nadelige effecten van de economische groei en het vooruitgangsgeloof in de westerse landen voor de verre naaste, voor natuur en milieu, en voor komende generaties. De RPF kiest uit overtuiging voor een groei naar 'beter' in plaats van 'meer', voor duurzame ontwikkeling en voor een rechtvaardige mondiale verdeling. Verantwoord kiezen met het oog op rechtvaardig delen! De RPF maakt hiermee een principiële keuze voor de 'rentmeester-economie: de aarde is niet van ons, maar van God de Schepper (Psalm 24). De mens is als beeldrager van deze God en als kroon op de schepping geroepen om als een verantwoordelijk rentmeester een goed beheer te voeren over wat hem is toevertrouwd.

Kiezen en delen: integrale gerechtigheidspolitiek

Kiezen en delen. Bij het maken van wetten, bij het controleren van de regering, kortom: in het totale overheidsbeleid komt het erop aan om kiezend en delend, wikkend en wegend, het land naar beste vermogen te besturen. In de politiek is daarbij het sluiten van compromissen onvermijdelijk. Daar is ook niets op tegen, zolang het eindresultaat de toets van de bijbelse kritiek kan doorstaan. Het gaat immers niet om het kiezen zonder meer, maar om verantwoord kiezen. Christelijke politiek onderscheidt zich door de norm die men aanlegt voor dat 'verantwoord zijn'.

'Verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' is niet beperkt tot bepaalde politieke thema's. Het gaat niet alleen om financieel-economische onderwerpen en evenmin uitsluitend om enkele principieel-ethische kwesties. Gerechtigheidspolitiek is zo breed als het publieke terrein: integrale gerechtigheidspolitiek!

Vanuit de geschetste positie kiest de RPF vóór zorg voor de zwakken en het zwakke in onze samenleving; vóór bescherming van het leven; vóór een gezonde samenleving; vóór huwelijk en gezin; vóór de geestelijke vrijheid; vóór rechtshandhaving en rechtsbescherming; vóór rentmeesterschap in het beheer van de schepping; vóór een gezond financieel beleid; vóór intensivering van de ontwikkelingssamenwerking; vóór nucleaire ontwapening.

Rechtvaardig delen ziet zowel op de lusten als op de lasten, die uit allerlei gemaakte keuzes voortvloeien. Deze mogen niet eenzijdig op groepen burgers worden afgewenteld. Ook in de verdeling van lasten moet rechtvaardigheid worden betracht. We kunnen hierbij denken aan de lasten die het milieubeleid met zich mee kan brengen. Maar niet alleen een 'schoon Nederland', ook een 'veilig Nederland' heeft een prijs. Rechtshandhaving en criminaliteitsbestrijding kosten veel geld, evenals sociale voorzieningen, een goede gezondheidszorg, adequate huisvesting, kwalitatief onderwijs en zorg voor de infrastructuur.

Op al deze terreinen draagt de overheid grote verantwoordelijkheid. Maar ook de individuele burger en maatschappelijke organisaties hebben ten aanzien van veel van de genoemde sectoren elk hun eigen verantwoordelijkheden in de samenleving. Ook in dit opzicht is er sprake van delen: het is niet terecht om bij iedere wens die in de samenleving opkomt voor de vervulling daarvan in eerste instantie naar de overheid te kijken. De RPF spreekt in dit verband over de onderscheiden ambten en verantwoordelijkheden van de maatschappelijke verbanden. Vanuit deze visie op de samenleving is er alle reden om het huidige takenpakket van de overheid kritisch tegen het licht te houden. Zonder tekort te doen aan de eigenlijke taken van de overheid (bescherming van de zwakken, rechtsbescherming en rechtshandhaving, het bevorderen van publieke werken) kunnen veel oneigenlijke taken worden afgestoten en overgelaten aan de burgers zelf.

Dit vergt duidelijke, deugdelijk onderbouwde keuzes. De RPF gaat die niet uit de weg, maar wil in haar programma aangeven waar de overheid stappen terug behoort te doen en waar zij dat in geen geval mag doen. Een scherpere omgrenzing van de overheidstaak is dringend noodzakelijk en kan bovendien leiden tot verlichting van de overbelaste verzorgingsstaat.

Christelijk-sociaal perspectief

Deze politiek van verantwoord kiezen en rechtvaardig delen laat zich typeren als *christelijk-sociale politiek*. Christelijk-sociale politiek strijdt tegen materialisme en egoïsme, en bevordert gemeenschapszin en sociale bewogenheid; zij neemt afstand van pragmatisme en politiek opportunisme, komt vrijmoedig uit voor haar principes, en strijdt met open vizier voor de bijbelse normen en waarden en voor de doorwerking van de christelijke levens-overtuiging in wetgeving en bestuur.

Deze christelijk-sociale politiek heeft betekenis over de volle breedte van het overheids-terrein: in wetgeving en bestuur, in de zorg voor leven en welzijn, in het beheer van de schepping, in het financieel-economisch beleid, voor de kwaliteit van het bestaan, in het gebruik van de ruimte en bij de positiebepaling van Nederland in de wereld.

Voor deze politiek van verantwoord kiezen en rechtvaardig delen, kortom: voor deze christelijk-sociale politiek, vraagt de RPF de steun van de kiezers. In dit programma vindt de kiezer de verantwoording van de keuzes die de RPF voor de komende vier jaar wil maken. In dienst van het Koninkrijk van onze God en Here ('pro Rege'), met het oog op de publieke gerechtigheid, ten dienste van ons land en volk.

1. WETGEVING EN BESTUUR

'Verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' begint voor de nationale overheid dicht bij huis: in het besturen van het land. Binnen de Nederlandse staat is het de taak van de overheid om in de publieke samenleving orde te brengen en te handhaven. Daarbij komt het aan op wikken en wegen, het afwegen van belangen en het nemen van evenwichtige besluiten. Dát is de kern van wat we 'de politiek' noemen: het verantwoord en rechtvaardig regelen van 'de eigen huishouding'.

De overheid heeft daarbij de beschikking over allerlei instrumenten. Wetgeving is er daar één van. De overheid heeft als enige instantie de mogelijkheid om wetten uit te vaardigen, regels vast te stellen die voor alle burgers bindend zijn en – niet het minst belangrijk – de vastgestelde wet- en regelgeving ook metterdaad te handhaven, zonodig met behulp van 'de sterke arm'. Juist daarom behoort de overheid buitengewoon zorgvuldig met haar bevoegdheden om te gaan. En dus moet er aandacht zijn voor de kwaliteit van de wetgeving, voor de rechtshandhaving en de rechtsbescherming van de burger. Het gaat om niets minder dan de legitimiteit van het openbaar bestuur en de geloofwaardigheid van de overheid!

Staatsbestel

Nederland is een soevereine staat, kent als staatsvorm de constitutionele monarchie en als regeringsvorm de parlementaire democratie. Met deze omschrijving, waarmee ons land staatkundig en politiek is getypeerd, hangen belangrijke kenmerken van 'de staat der Nederlanden' samen: de nationale soevereiniteit, de verbondenheid met het Huis van Oranje, de representatieve democratie op basis van het meerpartijenstelsel, verscheidenheid in godsdienstige, levensbeschouwelijke en politieke overtuigingen, en een grote mate van geestelijke vrijheid en tolerantie. Dit alles draagt bij aan de geheel eigen identiteit van dit volk op dit stukje van de wereld. Deze identiteit is gestempeld door de joods-christelijke levens- en wereldbeschouwing: de invloed van het christendom op de Nederlandse cultuur, het rechtsstelsel, het politieke systeem, de maatschappelijke verhoudingen en het geestelijk klimaat is groot geweest. Met andere woorden: dit Nederland heeft zich in de loop der eeuwen op een geheel eigen wijze ontwikkeld tot wat het nu is.

De RPF hecht groot belang aan deze identiteit en aan de normen en waarden die eruit voortvloeien. Niet uit behoudzucht, niet uit een eng-nationale naar binnen gerichte bekrompenheid, niet om als een bezit te koesteren. Maar om in verantwoordelijkheid mee te werken, om vandaag en morgen werkelijk *samen*-leving te kunnen zijn. Daarom vormt deze nationale identiteit voor de RPF het kader waarbinnen zij positie wil kiezen in vraagstukken over Europese integratie, staatkundige hervormingen, grondrechten, wetgeving en bestuur.

Grondrechten en geestelijke vrijheid

In het voorgaande werd de geestelijke vrijheid genoemd als een belangrijk kenmerk van de Nederlandse rechtsstaat. Deze vrijheid komt tot uitdrukking in de klassieke grondrechten, zoals die in de Grondwet zijn opgenomen: de vrijheden van godsdienst, meningsuiting, onderwijs, vereniging en vergadering vormen even zovele waarborgen dat de burgers binnen de eigen kring gevrijwaard zijn van directe overheidsbemoeienis. Natuurlijk bieden deze rechten geen absolute vrijheid: er zijn grenzen aan wat in onze rechtsstaat toelaatbaar wordt geacht, ook wanneer ter verdediging van een bepaald gedrag een beroep op bijv. de godsdienstvrijheid wordt gedaan. Dat heeft te maken met het feit dat een onbeperkte vrijheid

voor de ene burger al gauw zou leiden tot inbreuken op de vrijheid van andere burgers. Discriminatie – het maken van 'ongerechtvaardigd onderscheid' – is in dit licht een ernstig kwaad, dat door de overheid met kracht moet worden bestreden. Nu is in ons land na jaren van maatschappelijke en politieke discussies de Algemene Wet Gelijke Behandeling tot stand gekomen. Daarin wordt ieder onderscheid op o.a. ras, geslacht, godsdienst of levensovertuiging, hetero- of homoseksuele gerichtheid en burgerlijke staat, verboden. Nog afgezien van het feit dat een dergelijke wet volslagen overbodig is naast de al bestaande instrumenten (m.n. artikel 1 Grondwet en de betreffende bepalingen in het Wetboek van Strafrecht en het Nieuwe Burgerlijk Wetboek) om werkelijke discriminatie tegen te gaan, moet worden vastgesteld dat met deze wet een ernstige inbreuk wordt gemaakt op fundamentele grondrechten en daarmee op de geestelijke vrijheid in Nederland. Een wet die bedoeld is om de tolerantie te bevorderen, blijkt de intolerantie juist in de hand te werken! Bijbelgetrouwe christenen die ook in hun organisaties willen leven overeenkomstig Gods geboden en beloften, worden zo in geweldige problemen gebracht. Hoe sympathiek de RPF op zichzelf ook staat tegenover het tegengaan van discriminatie, heeft zij zich om deze reden steeds tegen wetgeving van deze strekking verzet en is zij van mening dat deze wet alsnog ongedaan moet worden gemaakt.

Naast de klassieke grondrechten kennen we meer recent ook de sociale grondrechten. Deze zijn te beschouwen als 'aanspraken' van de burgers jegens de overheid, bijv. het recht op huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg, etc. Het is bij deze categorie grondrechten dat het gevaar van een onhoudbare garantie- en verzorgingsstaat levensgroot is. Daarom dient de overheid bij de uitwerking van de sociale grondrechten haar bemoeienis zorgvuldig af te grenzen van de eigen verantwoordelijkheden van de burgers en hun maatschappelijke verbanden.

Besturen en ordenen

De overheid beschikt over meer bestuurlijke instrumenten dan alleen wetgeving. We kunnen denken aan de rechtspraak en het strafsysteem, maar ook aan voorlichting en preventie, het maken van afspraken met bijv. het bedrijfsleven, of het zelf deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Niet alles kan worden opgelost door het maken van nieuwe wetten. Bovendien: de wetgeving is al zó uitgebreid, ingewikkeld en ondoorzichtig, dat niemand – ook de overheid zelf niet! – nog voldoet aan de eis dat 'iedere Nederlander geacht wordt de wet te kennen'. Steeds vaker wordt dan ook gezocht naar andere manieren van besturen, om zo het aantal wetten en regels te verminderen (deregulering).

Het lijdt geen twijfel dat de overheidsinvloed en -bemoeienis in het verleden voortdurend is toegenomen. Dat heeft geleid tot de overbelaste en bureaucratische verzorgingsstaat, zoals we die vandaag de dag kennen. Inmiddels is er in de samenleving een algemeen besef gegroeid dat het zo niet door kan gaan. Toch is er van een principiële herbezinning op de verzorgingsstaat nog onvoldoende sprake. De RPF meent dat er verdere stappen moeten worden gezet op 'de weg terug' van de verzorgingsstaat in de richting van de *sociale rechtsstaat*. Oneigenlijke taken zullen moeten worden afgestoten en overgelaten aan de verantwoordelijkheid van de burgers en het particulier initiatief. De overheidsorganisatie kan dan kleiner en effectiever worden, het aantal rijksambtenaren kan – zonder gedwongen ontslagen! – verder worden ingekrompen en de overheid kan zich richten op haar echte taken.

Rechtshandhaving en rechtsbescherming

Een van die eigenlijke overheidstaken is het handhaven van de rechtsorde. Daarmee is het in Nederland niet best gesteld. De criminaliteit is schrikbarend hoog, vandalisme en fraude nemen hand over hand toe. Onverdraagzaamheid en (gewelddadige) uitingen van racisme gaan ook ons land niet voorbij. Veel burgers voelen zich op straat en zelfs in hun eigen huis niet veilig meer. Politie en justitie zijn onderbezet en overbelast, waardoor de handhaving van de

regels van onze rechtsorde te wensen over laat. Kortom: de beschermende functie van het recht schiet tekort. Daarmee is niet alleen de geloofwaardigheid van de overheid in het geding, maar krijgen ook ongewenste verschijnselen als eigenrichting en burgerlijke ongehoorzaamheid hun kansen. Daarbij komt nog dat het rechtsgevoel van de burgers geweld wordt aangedaan, wanneer het rechtssysteem keer op keer faalt. Het is voor zowel de betrokken ambtenaren, als voor de slachtoffers, maar ook voor de samenleving buitengewoon frustrerend wanneer misdadigers ontsnappen of op vrije voeten worden gesteld wegens gebrek aan mankracht bij politie en justitie, vanwege vormfouten of eenvoudigweg wegens gebrek aan celruimte. Daarom is met het oog op een goede rechtsbescherming van de burgers, adequate handhaving van wet- en regelgeving, alsmede ter verlichting van de werkdruk in het justitiële en politieke apparaat, capaciteitsuitbreiding bij politie en justitie noodzakelijk.

Straffen

Als sluitstuk op de rechtshandhaving is een adequaat strafrecht onmisbaar. Op dit punt kan er van een 'terugtrekkende overheid' geen sprake zijn. Integendeel: waar het normbesef onder de bevolking afneemt en schendingen van de rechtsorde toenemen, rust op de overheid de plicht het 'zwaard' dat haar is toevertrouwd ook metterdaad te hanteren. In het belang van de samenleving in het algemeen en van de zwakkeren – de ouderen, de gehandicapten, de vreemdelingen – in het bijzonder.

Anders dan sommigen verwachtten heeft het milde strafklimaat van de achterliggende decennia niet geleid tot daling van de criminaliteit. Zonder in het andere uiterste te vervallen zal het strafrecht meer tot gelding moeten worden gebracht. Met name bij zware criminaliteit en ernstige (levens-)delicten zijn een resoluut optreden en zware straffen noodzakelijk. In dit verband wordt in de maatschappelijke discussie ook de doodstraf wel ter sprake gebracht. De RPF is echter om meer dan één reden geen voorstander van herinvoering van de doodstraf, temeer daar de overheid over voldoende andere instrumenten beschikt om de rechtsorde te handhaven. Dat neemt overigens niet weg dat het huidige artikel 114 van de Grondwet onjuist is – en derhalve geschrapt zou moeten worden –, omdat daarin ten principale wordt ontkend dat de overheid gelegitimeerd is tot het opleggen van de doodstraf, een bevoegdheid die de overheid in het licht van de bijbelse gegevens onmiskenbaar heeft.

Waar dat mogelijk en verantwoord is – bijv. bij lichte overtredingen – kan overwogen worden gebruik te maken van andere instrumenten tot beïnvloeding van het gedrag van de burgers dan het reguliere strafrecht. Te denken valt aan alternatieve sancties (bijv. dienstverlening, verplichte verkeersveiligheidskursus bij snelheidsovertreding), fiscale sancties (heffingen), een civielrechtelijke procedure, administratieve afdoening en aan preventieve (bijv. logistieke) maatregelen. Om het concreet te maken: een verkeersdrempel vormt een uitstekend alternatief voor een verkeersbord met snelheidsbeperking!

Herstel van normen en waarden

Minstens zo ernstig als de hiervoor geschetste ontwikkeling is het gegeven dat het rechtsbesef in de samenleving evenzeer wordt uitgehold door het beleid van de overheid zelf. Een overheid die abortus provocatus, euthanasie, handel en gebruik van drugs, openbare godslastering, prostitutie, pornografie, aantasting van de openbare eerbaarheid, verstoring van de zondagsrust, gokken, al dan niet oogluikend toestaat of zelfs legaliseert, werkt de normloosheid en het zedelijk verval in de hand!

Het is opmerkelijk dat de roep om herstel van normen en waarden steeds vaker klinkt, zowel vanuit de samenleving als van de kant van de overheid. Wil een dergelijk appèl van de overheid geloofwaardig zijn, dan zal eerst een fundamentele herbezinning op en bijstelling van het huidige liberale rechtsklimaat moeten plaatsvinden. Dat laat onverlet dat het van groot belang is het publieke debat over herstel van normen en waarden te voeren. Een integrale benadering lijkt broodnodig: er is sprake van een inspanningsverplichting en van

elkaar aanvullende verantwoordelijkheden van zowel de overheid (politie en justitie) als maatschappelijke organisaties, ouders en onderwijsgeevenden. De inspanningen moeten gericht zijn op eerherstel van het 'verantwoordelijk burgerschap': onze samenleving is maar niet een verzameling van individuele, calculerende burgers die elkaar bedriegen (fraude, misbruik van sociale voorzieningen en subsidies) en bedreigen (criminaliteit, vandalisme), maar wil werkelijk *samen*-leving zijn, waarin mensen zich verantwoordelijk weten voor het eigen gedrag, voor elkaar en voor de nationale huishouding.

In dit verband moet gewezen worden op het kwaad van de individualisering, dat in onze samenleving steeds verder om zich heen grijpt en tot overmaat van ramp zelfs tot uitgangspunt in de wetgeving lijkt te zijn verheven. Het is niet in de laatste plaats toe te schrijven aan de uitholling van de gemeenschapszin en het dramatische functieverlies van bijv. familie en gezin, kerk en vereniging – verbanden waarin normen worden overgedragen en voorgeleefd – dat de samenleving meer en meer tekenen van ontbinding en moreel verval gaat vertonen. Het beleid zou dan ook gericht moeten zijn op herstel van deze maatschappelijke verbanden en niet op het afbreken ervan.

Bescherming van het leven

Wil er werkelijk sprake zijn van een herstel van normen en waarden, dan zal dat moeten beginnen met de erkenning van de unieke waarde van ieder schepsel. Het leven is een gave van God de Schepper. Om die reden is bescherming van het leven een eerste opdracht voor iedere overheid. Als de opdracht tot 'verantwoord kiezen' ergens duidelijk is, dan is het wel op dit punt: de bescherming van het leven dat zwak is, van het ongeboren of pasgeboren leven, van het zieke en oude leven, van het gehandicapte leven. Hier komt het aan op het maken van echte keuzes. Met de beschermwaardigheid van het menselijk leven kan – zeker in een rechtsstaat – niet gemarchandeerd worden! Burgers hebben er recht op dat de overheid hen werkelijk bescherming biedt tegen aantasting van hun leven.

'Verantwoord kiezen' betekent ook: terughoudendheid en zorgvuldigheid in de (medisch-technische) bemoeienis van de mens met de voortplanting. De overheid mag niet aarzelen om juist op dit terrein – bijv. genetische manipulatie en het experimenteren met menselijke embryo's – duidelijke wetgeving tot stand te brengen en ook te handhaven.

De ontwikkelingen in ons land geven echter alle reden tot grote bezorgdheid. Abortusprovocatus is gelegaliseerd, euthanasie kan straffeloos worden gepleegd, zelfs moord op wilsonbekwamen (comapatiënten, pasgeborenen, demente bejaarden) lijkt in de praktijk niet vervolgd te zullen worden. De medisch-technische beheersing van het leven neemt toe en de medicus laat zich soms maar weinig gelegen liggen aan de bestaande wet- en regelgeving. De politiek kiest te vaak voor een afwachtende, passieve houding en verliest zodoende greep op de ontwikkelingen. Door deze nalatigheid verzaakt de overheid op cruciale terreinen haar taak om de publieke gerechtigheid te bevorderen.

Huwelijk en gezin

Een ander terrein waar essentiële normen en waarden steeds meer in de verdrukking komen, is dat van huwelijk en gezin. De waarde van deze van God gegeven instellingen voor mens en samenleving kan moeilijk overschat worden: het zijn de pijlers van de samenleving en behoren daarom voor de overheid uitgangspunt voor wetgeving en beleid te zijn. Ontwikkelingen die huwelijk en gezin ondermijnen of bedreigen moeten dan ook met kracht worden tegengegaan. De overheid is geroepen het huwelijk in ere te houden en blijvend als enige wettelijk erkende samenlevingsvorm te beschermen. Niet voor niets wordt het wettig huwelijk ten overstaan van de overheid gesloten voor het leven. Dat betekent dat zij de taak heeft de huwelijkspartners ook bij een dreigende scheiding te wijzen op hun blijvende wederzijdse plichten. Uiteindelijk kan een echtscheiding door de overheid natuurlijk niet worden voorkomen, maar het ligt – o.a. met het oog op de schadelijke gevolgen van een

scheiding voor eventuele kinderen – eerder op haar weg daartegen in de wetgeving drempels op te nemen dan het uit elkaar gaan te vereenvoudigen.

Kinderen hebben er recht op de identiteit van de beide (biologische) ouders te kennen. Gelet op de juridische en medisch-technische ontwikkelingen en nieuwe mogelijkheden is het van het grootste belang daarvoor sluitende wetgeving te ontwikkelen.

Vreemdelingen en allochtone minderheden

Steeds nadrukkelijker vraagt het complexe vraagstuk van de vreemdelingen en allochtone minderheden in onze samenleving om onze aandacht. Dit vraagstuk – dat wel eens hét probleem van de jaren negentig zou kunnen zijn – valt in tweeën uiteen. In de eerste plaats zijn er de culturele minderheden van buitenlandse afkomst die binnen onze grenzen en temidden van onze samenleving zich een plaats hebben verworven. Voor hen behoort de overheid randvoorwaarden te scheppen waardoor de leden van deze culturele minderheden kunnen integreren en volwaardig kunnen functioneren in de Nederlandse samenleving. Onderwijs en arbeid zijn belangrijke speerpunten van dit integratiebeleid, naast een op spreiding gericht volkshuisvestingsbeleid door de lokale overheden. Zorg is er over de toenemende onverdraagzaamheid jegens buitenlanders en over de voedingsbodem voor – soms zelfs gewelddadig – racisme die er ook in ons land blijkt te zijn. Er behoort de overheid veel aan gelegen te zijn dit gevaar – zonodig met stevige maatregelen – in te dammen. De zorg voor de zwakken in onze samenleving behoort zich vanuit de optiek van de bijbelse gerechtigheid zeker ook over hen uit te strekken!

In de tweede plaats is er de kwestie van de vluchtelingen en asielzoekers. Het is duidelijk dat een ongelimiteerde toestroom voor de samenleving enorme problemen met zich mee brengt. Daarom moet er een duidelijk, maar tevens humaan en rechtvaardig toelatingsbeleid worden geformuleerd, met als uitgangspunten heldere criteria voor toelating, een adequate en toereikende opvang en huisvesting, tijdelijkheid indien terugkeer redelijkerwijs mogelijk is en een snelle behandeling van asiolverzoeken. Met name zij die om louter economische motieven naar ons land komen, zullen niet zomaar kunnen worden toegelaten. Voor individuele asielzoekers zal een regeling moeten worden getroffen overeenkomstig die voor vluchtelingen, waarbij een coördinerende rol voor de Verenigde Naties weggelegd lijkt te zijn. Consequentie van een dergelijk duidelijk toelatingsbeleid is overigens ook dat illegaal verblijf in ons land niet getolereerd kan worden. Dat vraagt om een sluitend uitzettingsbeleid van uitgeprocedeerde asielzoekers. Daarnaast moet er een effectief beleid worden ontwikkeld om bijv. het verstrekken van uitkeringen en het toewijzen van woonruimte aan illegalen tegen te gaan.

Vluchtelingen, asielzoekers en andere tijdelijk in ons land verblijvende allochtonen zijn en blijven 'gasten'. Dat betekent allereerst dat zij aanspraak mogen maken op onze gastvrijheid; in die zin wordt er iets gevraagd van de Nederlandse samenleving. Maar de status van gast heeft ook consequenties voor de mensen die het hier betreft: zij zullen moeten accepteren dat er rechten én plichten zijn, dat zij aanspraak kunnen maken op bepaalde voorzieningen, maar zich ook te houden hebben aan specifieke regels. Dat is niet in strijd met de gastvrijheid, het is er onderdeel van! Juist met het oog op het onmiskenbare gevaar van stigmatisering en sluimerende onvrede inzake het vreemdelingenbeleid, is het zaak de positie van de vreemdelingen binnen onze poorten zorgvuldig en evenwichtig te markeren. Voor hen die méér willen dan gastvrijheid, die 'burger in vollen rechte' willen worden en bereid zijn daartoe werkelijk in de Nederlandse samenleving te integreren (o.a. door zich de Nederlandse taal eigen te maken), staat na vijf jaar de mogelijkheid van naturalisatie open.

Vanuit deze visie op een verantwoorde wetgeving en een rechtvaardig bestuur kiest de RPF voor de volgende aktiepunten:

Grondwet en staatsbestel

1. In de pré-ambule van de Grondwet dient tot uitdrukking te worden gebracht dat de overheid in dienst van God staat en haar gezag aan Hem ontleent. De verantwoordelijkheid van de overheid jegens God en de afhankelijkheid van Hem behoren ook in de Troonrede te worden erkend.
2. Het strafrechtelijk verbod op godslastering behoort zijn volle betekenis te behouden en mag niet worden ontkracht door godslastering onder de bescherming van de vrijheid van meningsuiting te brengen.
3. De Algemene Wet Gelijke Behandeling is overbodig en dient, met name omdat deze wet een ontoelaatbare inbreuk maakt op fundamentele grondrechten als de vrijheden van godsdienst en onderwijs, te worden ingetrokken.
4. Introductie van een Constitutioneel Hof is dringend gewenst. Als alternatief kan worden overgegaan tot verlening van de bevoegdheid aan de (gewone) rechter om wetten in formele zin te toetsen aan de in hoofdstuk 1 van de Grondwet opgenomen grondrechten.
5. Zowel een consultatief als een wetgevend referendum wordt uit principiële en praktische overwegingen afgewezen.
6. Onderzocht moet worden of een kiesstelsel dat evenredige vertegenwoordiging verbindt met persoonskeuze op termijn in de Nederlandse situatie bruikbaar is.
7. Subsidiëring van politieke partijen wordt afgewezen.
8. Het aantal adviesorganen van de regering wordt drastisch gesaneerd. Verplichte consultatie van adviesraden – behoudens van de Raad van State – wordt afgewezen, evenals rechtstreekse consultatie door Eerste of Tweede Kamer.

Bestuurlijke verhoudingen

9. Het streven naar handhaving van Nederland als een vrije en zelfstandige natie onder het Huis van Oranje betekent een afwijzende houding ten aanzien van het – verder – overdragen van nationale bevoegdheden aan Europese organen en instellingen.
10. Gezien de Nederlandse schaal is het niet gewenst dat er meer dan drie bestuurslagen zijn. Aan de huidige, vanuit bestuurlijk oogpunt chaotische situatie, waarin er feitelijk vier bestuurslagen zijn, dient vóór 2000 een einde te komen.
11. Het aantal provincies en hun grenzen dienen te worden bepaald op grond van sociaal-economische en sociaal-geografische criteria. De huidige functionele regio's (politie, arbeidsvoorziening, brandweer, vervoer, enz.) moeten op termijn samenvallen met de bestuurlijke regio's.
12. Onder erkenning van de problemen in de grote steden dient te worden gewaakt tegen een onevenredige (financiële) bevoordeling van de vier grote gemeenten boven de overige gemeenten.

13. Grootschalige gemeentelijke herindelingen zijn niet gewenst. Gemeenten met voldoende bestuurskracht komen in beginsel niet in aanmerking voor herindeling.
14. Verdergaande decentralisatie van rijkstaken naar de mede-overheden dient gepaard te gaan met beschikbaarstelling van voldoende financiële middelen. Daarnaast is ten aanzien van de gemeentelijke financiën vergroting van het eigen-inkomsten-deel gewenst.
15. Het concept van de 'sociale vernieuwing' verdient een nieuwe impuls. Op een aantal beleidsterreinen (sociale zekerheid, volkshuisvesting, onderwijs, e.a.) is verdergaande deregulering gewenst.
16. Functionele decentralisatie kan leiden tot vermenging van publieke en private belangen. Het toekennen van verordenende bevoegdheden (bijv. oplegging van algemene heffingen) aan semi-publiekrechtelijke organen wordt afgewezen. De publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (pbo's), zoals het Landbouwschap, worden in dit verband kritisch beschouwd. Verschillende produktschappen en bedrijfsschappen kunnen worden opgeheven.
17. Het sluiten van convenanten door de rijksoverheid moet tot een minimum worden beperkt in verband met de onduidelijkheid over de parlementaire controle en medebetrokkenheid.
18. Het benoemen van burgemeesters en commissarissen van de Koningin blijft voorbehouden aan de Kroon. De geheimhouding bij het werk van de vertrouwenscommissies dient verzekerd te zijn. Deze werkwijze mag zich niet ontwikkelen tot een verkapte verkiezing.
19. Kandidaten uit kleine politieke partijen dienen, bij gebleken deskundigheid en geschiktheid, voor benoemingen in bestuursfuncties naar evenredigheid in aanmerking te komen.

Rijksdienst

20. Er is voldoende reden het aantal departementen en hun indeling en taakverdeling in heroverweging te nemen.
21. De uitgaven van de rijksoverheid voor onderzoek, voorlichting en public relations worden tenminste gehalveerd. De overheid heeft in beginsel geen taak ten aanzien van bijv. sexuele voorlichting in het onderwijs of technologievoorlichting in de industrie- en bedrijfssector. Wordt vanwege een zwaarwegend publiek belang van overheidswege algemene voorlichting gegeven (bijv. over aids), dan mag het materiaal niet in strijd zijn met bijbelse principes.
22. In het overheids personeelsbeleid wordt aan de arbeidsmarktsituatie van gehandicapten en allochtonen speciale aandacht geschonken. Er is geen behoefte aan andere voorkeursbehandelingen.
23. De VUT-regeling voor rijksambtenaren wordt afgeschaft; in ieder geval moet de VUT-leeftijd worden verhoogd tot tenminste 63 jaar.

Politie

24. Het is wenselijk na de reorganisatie van de politie de verantwoordelijkheid voor het politie-organisatie en -apparaat (inclusief het Korps Landelijke Politiediensten) in handen van de minister van Binnenlandse Zaken te leggen.
25. Door integratie van rijks- en gemeentepolitie zal het politie-apparaat efficiënter kunnen werken. Het aantal van 25 regionale korpsen is niet per definitie een eindmodel, gelet op de wenselijkheid van het op termijn laten samenvallen van functionele en bestuurlijke regio's. De burgemeester van de grootste gemeente in de regio is korpsbeheerder. Op lokaal niveau moet elke burgemeester echter voldoende bevoegdheden houden om handhaving van de openbare orde te kunnen garanderen.
26. De sterkte-toedeling over de regio's moet op termijn worden geëvalueerd en eventueel aangepast. De capaciteit in de plattelandsregio's verdient speciale aandacht.
27. Zowel in de opleiding van politiepersoneel als in de nieuwe politie-organisatie moet in ruime mate aandacht worden geschonken aan de milieuwetgeving. Het instellen van milieupolitie-eenheden, gespecialiseerd in handhaving van de milieuregelgeving ('lik-op-stuk-aanpak') en opsporing van milieudelicten dient te worden bevorderd.
28. Preventieve activiteiten dienen, voorzover zij passen in de politietaak (bijv. surveillance en verkeerstoezicht), te worden gestimuleerd.
29. Het demonstreren in uniform, alsmede het daarbij dragen van wapens en gebruik maken van overheidseigendommen dienen niet te worden toegestaan.
30. De criteria voor geweldgebruik door de politie dienen zodanig te zijn dat de rechtmatige uitoefening van haar plicht(en) op veilige wijze kan plaatsvinden.
31. De kosten van extra politie-inzet bij sport- en andere manifestaties behoren voor rekening van de organisatoren te komen.
32. Met het oog op de bestrijding van het internationale terrorisme wordt in Europees verband de samenwerking tussen de nationale polities geïntensiveerd.
33. Experimenten met stadswachten en soortgelijke projecten moeten met kracht worden voortgezet en uitgebreid.

Rechtsbescherming, wetshandhaving en straffen

34. Er dienen voldoende middelen beschikbaar te worden gesteld voor de benodigde capaciteitsuitbreiding bij politie en justitie. Met name moet gedacht worden aan een forse uitbreiding van het aantal ambtenaren met opsporingsbevoegdheid.
35. Beschikbaarheid van rechtsbijstand voor iedere verdachte is van groot belang. Dit uitgangspunt sluit niet uit dat de inkomensgrenzen voor gefinancierde rechtshulp kunnen worden aangescherpt.
36. Invoering van een identificatieplicht is aanvaardbaar. Een afzonderlijk bewijsmiddel naast paspoort en rijbewijs is niet noodzakelijk.

37. Vervanging van het sociaal-fiscaal nummer door het administratienummer, of omgekeerd, dan wel integratie van beide nummers is niet noodzakelijk en wordt vanuit het oogpunt van privacybescherming afgewezen.
38. Er moet aanvullende wetgeving komen met betrekking tot de bescherming van genetische gegevens van personen.
39. Bestrijding van belastingfraude, misbruik en oneigenlijk gebruik van sociale voorzieningen en subsidies wordt geïntensiveerd. Het controle-apparaat moet daartoe worden uitgebreid. Daarbij dient het beleid zich niet alleen te richten op een adequate aanpak van het grote en georganiseerde fraude en misbruik, maar evenzeer op 'kleine' fraude in de privésfeer. Ten onrechte genoten voordeel moet worden terugbetaald.
40. Een beperkte grensbewaking aan de binnengrenzen van de Schengen-lidstaten blijft noodzakelijk met het oog op o.a. de nationale veiligheid, de beheersbaarheid van de vluchtelingen- en asielzoekersstroom en het bestrijden van de criminaliteit. Het huidige Benelux-controlesysteem moet daarbij als een minimum worden gehanteerd. Er is voldoende reden om bij versoepeling van het personenverkeer terughoudender te zijn dan bij het goederenvervoer.
41. Vrouwenhandel dient onder meer door internationale samenwerking krachtig te worden bestreden. De positie van vrouwen die als gevolg van deze praktijken illegaal in ons land verblijven, verdient de aandacht. De controle in het kader van de verlening van verblijfsvergunningen moet worden aangescherpt, met name ten aanzien van schijn-arbeidscontracten die als dekmantel voor prostitutie dienen.
42. Bij de herziening van de rechterlijke organisatie staan overzichtelijkheid en toegankelijkheid centraal. De functie van de Hoge Raad als hoogste rechtseenheid bevorderende instantie moet worden vastgelegd. De administratieve rechtspraak kan worden geïntegreerd in de gewone rechterlijke organisatie.
43. Het aantal beleidssepots is nog altijd te hoog. Via een richtlijn aan het Openbaar Ministerie moet worden bevorderd dat in plaats van te seponeren gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden tot schikking of transactie. Voorts zal door capaciteitsuitbreiding bij het Openbaar Ministerie de noodzaak tot beleidsmatig seponeren kunnen worden teruggedrongen.
44. In de strafrechtspleging dient meer aandacht te worden gegeven aan de positie van het slachtoffer van delicten. Behalve aan slachtofferhulp kan gedacht worden aan een verdere versterking van de rol van het slachtoffer in het strafproces. De mogelijkheden tot verhaal van geleden schade moeten worden vergemakkelijkt.
45. In verband met de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen en ter voorkoming van het 'wegzenden' van (lichtgestrafte) verdachten valt aan verdere uitbreiding van het aantal cellen niet te ontkomen. Tijdelijke oplossingen en experimenten als dagdetentie zijn aanvaardbaar, mits met de nodige zorgvuldigheid omgeven. Het plaatsen van twee gedetineerden in één cel moet – in ieder geval voor lichtgestrafte – worden doorgevoerd.
46. De bewaking in gevangenissen en huizen van bewaring, met name van zware criminelen, behoeft aanzienlijke verbetering. Om ontvluchtingen tegen te gaan worden

- o.a. de volgende maatregelen doorgevoerd:
- uitbreiding van het bewakingspersoneel;
 - verbetering van de opleiding;
 - incidentele of individuele aanpassingen van het regiem (bijv. minder soepele en variabele bezoektijden);
 - aanpassing van de huisvesting (o.a. tralies boven luchtplaatsen en voor de ramen).
 - strafbaarstelling van (poging tot) ontsnapping en verhoging van de strafmaat voor hulp bij ontsnapping;
 - consequente toepassing van het principe 'poorten dicht bij gijzeling';
 - uitbreiding van het aantal extra beveiligde inrichtingen voor vlucht- en/of vuurgevaarlijke criminelen.

47. Versobering van de huisvesting (geen TV in de cellen) en verstrakking van het regiem, waaronder een forse beperking van de inspraak van gedetineerden, zijn gewenst. Maatregelen met het oog op het drugsvrij houden van gevangenen en huizen van bewaring verdienen de hoogste prioriteit.
48. Gedetineerden dienen een deel van de kosten van hun detentie bij te dragen.
49. Om delinquent gedrag tijdens proefverlof te voorkomen is aanscherping van de verlofregeling noodzakelijk en gerechtvaardigd. Beperking van de duur van het verlof, stringent toezicht en verplichte begeleiding komen in aanmerking. Zware criminelen behoren te worden uitgesloten van de verlofregeling.
50. Vervroegde invrijheidstelling mag geen automatisme zijn. De toepassing ervan dient te worden beperkt en in geval van zware delicten of (poging tot) ontsnapping zelfs uitgesloten.
51. De terbeschikkingstelling (tbs) moet zodanig worden herzien dat de maatregel opnieuw ten volle aan haar doelstellingen voldoet. Naast behandeling van de terbeschikking gestelde verdient met name de veiligheid van de samenleving meer aandacht.
52. In het kader van bezuinigingen op het werk van de reclassering dient de samenwerking tussen verschillende soorten hulpverleners binnen instellingen te worden verbeterd en worden de samenwerking en afstemming tussen instellingen bevorderd. Het werk van identiteitsgebonden reclasseringsinstellingen mag daarbij niet in gevaar worden gebracht.
53. In het jeugdstrafrecht wordt meer accent gelegd op opvoedkundige elementen als plaatsing in een inrichting voor jeugdigen, alternatieve sancties en het volgen van een leerproject.
54. Het is gewenst over te gaan tot een algehele herziening van het Wetboek van Strafvordering, met als belangrijke doelstelling het in evenwicht brengen van de rechten van verdachten enerzijds en de belangen van de samenleving anderzijds. Hierbij wordt tevens aandacht geschonken aan de positie van de opsporingsambtenaren.

Vreemdelingen

55. Vreemdelingen die een bedreiging vormen voor de openbare orde of de veiligheid van de burgers in Nederland (bijv. terroristen, criminelen en drugshandelaars) mogen niet

worden toegelaten.

56. De opvang van asielzoekers dient te geschieden in de eigen regio, bij voorkeur in kampen onder beheer van de Verenigde Naties. Met inachtneming van een contingent en onder toetsing aan criteria, beide vast te stellen door het gastland, vindt toewijzing plaats door de Verenigde Naties.
57. Aan de wettelijke voorwaarden voor naturalisatie, met name beheersing van de Nederlandse taal, behoort beter de hand te worden gehouden. De mogelijkheid van een 'dubbele nationaliteit' – behoud van de oorspronkelijke nationaliteit bij het verkrijgen van het Nederlanderschap – wordt afgewezen.
58. Het verdient aanbeveling om aan tijdelijk toegelaten vreemdelingen en zo mogelijk ook aan vluchtelingen en asielzoekers die in afwachting zijn van een beslissing over hun toelating, kortlopende vakcursussen aan te bieden.
59. De huidige praktijk van de 'schijnhuwelijken', waardoor de wettelijke regels inzake toelating en verlening van verblijfsvergunningen worden ontdukt, moet met kracht worden tegengegaan.

Allochtonenbeleid

60. In het kader van een activerend scholingsbeleid voor allochtonen wordt het uitgangspunt genomen in een basiseducatieplicht, die in ieder geval omvat kennis van de Nederlandse taal en maatschappij. Ter verbetering van de kennis van het Nederlands bij jonge allochtone kinderen worden zo nodig speciale taalklassen geformeerd, waaraan een eindtoets is verbonden.
61. Ten aanzien van zowel allochtone jongens als allochtone meisjes dient scherp toezicht te worden uitgeoefend op het naleven van de leerplicht. Voorts moet gestreefd worden naar een betere doorstroming naar hogere vormen van voortgezet onderwijs en met name naar vermindering van het aantal allochtonen dat zonder diploma de school verlaat.
62. Gegeven de veelal onbewuste discriminatie van allochtonen, dienen hun arbeidskansen met wettelijke instrumenten te worden bevorderd.
Ter bestrijding van de hoge – veelal langdurige – werkloosheid onder allochtonen is trajectontwikkeling en trajectbegeleiding van werkloze allochtonen gewenst.
63. Subsiëring van gebedsplaatsen en religieuze activiteiten wordt op grond van de onderscheiden verantwoordelijkheden van kerk en staat afgewezen.
64. Het passief en actief kiesrecht is voorbehouden aan hen die de Nederlandse nationaliteit bezitten. Het kiesrecht van buitenlanders bij gemeenteraadsverkiezingen moet ongedaan worden gemaakt.
65. Gezinsvorming en -hereniging met niet-Nederlanders door in ons land verblijvende vreemdelingen geschiedt bij voorkeur in het land van herkomst van (een van) de betrokkenen. Uitzonderingen hierop kunnen worden gemaakt voor wie ten minste vijf jaar in Nederland verblijft en een eigen inkomen verwerft.

Bescherming van het leven

66. Het menselijk leven verdient vanaf de bevruchting volledige rechtsbescherming. Dit principe behoort in de Grondwet te worden verankerd en dient als uitgangspunt te gelden voor wetgeving en beleid.
67. Abortus-provocatus is slechts gerechtvaardigd wanneer het leven van de moeder in gevaar is (vitale indicatie). De Wet Afbreking Zwangerschap, waarin het recht op leven en levensbescherming van het ongeboren kind ook op andere dan de vitale indicatie wordt aangetast, moet ongedaan worden gemaakt.
68. Het experimenteren met menselijke embryo's moet op de kortst mogelijke termijn bij wet worden verboden, evenals het kweken van embryo's speciaal voor experimenteel onderzoek
69. Genetische manipulatie waarbij de identiteit van de persoon in het geding is, dient bij wet te worden verboden. Genetische manipulatie op cel- of orgaanniveau is onder strikte voorwaarden toelaatbaar.
70. Euthanasie – het doden op verzoek – is een ernstig misdrijf en kan niet worden gerekend tot medisch handelen. Het strafrechtelijk verbod hierop moet onverkort worden gehandhaafd en behoort door de wetgever te worden herbevestigd, onder gelijktijdige vervallen-verklaring van bestaande jurisprudentie. Het vervolgingsbeleid dient te worden aangescherpt en mag niet worden ondergraven door een praktijk waarbij inachtneming van de meldingsprocedure tot straffeloosheid leidt.
71. Het doden van een ander zonder diens verzoek (bijv. wilsonbekwamen als comapatiënten en pasgeborenen) valt onder de delictomschrijving van moord en dient als zodanig te worden gestraft. Kunstmatige voeding moet worden gerekend tot de normale verzorging.
72. In het Wetboek van Strafrecht moet een bepaling worden opgenomen dat een geneeskundige bij veroordeling wegens euthanasie het recht op uitoefening van de geneeskunst kan verliezen.

Huwelijk en gezin

73. Het huwelijk behoort zijn huidige positie als enige – d.w.z. met uitsluiting van alle andere relaties – door de overheid wettelijk erkende samenlevingsvorm te behouden. Gelijkstelling van andere samenlevingsvormen met het huwelijk wordt afgewezen, evenals registratie van niet-huwelijkse relaties.
74. Het huidige beleid ten aanzien van echtscheiding moet worden herzien. In het procesrecht terzake worden drempels opgeworpen, waaronder de bepaling dat echtscheiding niet mogelijk is dan na het verstrijken van een bedenktijd van één jaar.
75. Bij de regeling van de alimentatieplicht behoort de aanwezigheid van eventuele eigen inkomsten bepalend te zijn. Zowel man als vrouw kunnen in aanmerking komen voor betaling van alimentatie. Wettelijke beperking van de alimentatieduur wordt afgewezen, onder andere omdat dat kan leiden tot hogere kosten voor de samenleving.
76. Adoptie van kinderen blijft voorbehouden aan wettig gehuwde echtparen.

77. Draagmoederschap moet bij wet worden verboden. Er dienen maatregelen te worden genomen om het verbod op geloofwaardige wijze te kunnen handhaven.
78. Kunstmatige inseminatie met donorsperma moet bij wet verboden worden. Vooruitlopend op een verbod moet de anonimiteit van zaaddonoren worden opgeheven. In afwachting van een regeling terzake dient een verbod op het vernietigen van oude bestanden van donoren van kracht te zijn.

Openbare eerbaarheid en zondagsrust

79. Gemeenten moeten worden gestimuleerd om adequate maatregelen te nemen om naaktrecreatie op openbaar toegankelijke stranden en recreatieterreinen tegen te gaan.
80. Een krachtdadig en consequent optreden tegen prostitutie, porno-bioscopen, sexshops en -videotheken is dringend gewenst. Het vervaardigen en verspreiden van pornografische lectuur en videobanden (met name kinderporno) moet worden bestreden door aanscherping van de richtlijnen voor het Openbaar Ministerie terzake. De mogelijkheden om effectief op te treden tegen het exploiteren van minderjarigen in de prostitutie moeten worden verruimd.
81. Er dienen maatregelen te komen om sex-advertenties en 06-lijnen die in strijd zijn met de eerbaarheid en goede zeden te verbieden. Onderzocht moet worden of de maatregelen die op dit terrein in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten zijn genomen ook in Nederland kunnen worden toegepast.
82. De overheid behoort de rust op de zondag te bevorderen. De Winkelsluitingswet en de Zondagswet moeten met het oog hierop worden gewijzigd. Regering en overheidsorganen behoren – gelet op de voorbeeldfunctie van de overheid – op zondag niet te vergaderen, noch besluiten kenbaar te maken.
83. Nationale evenementen en grote manifestaties moeten niet op zondag gehouden worden, mede in verband met de daarvoor benodigde inzet van overheidspersoneel. Bij militaire en rampoefeningen en andere direct door de overheid te verrichten activiteiten moet de zondag worden ontzien. Zij die gewetensbezwaren hebben tegen werken op zondag dienen indien enigszins mogelijk van zondagsdienst te worden vrijgesteld.

Verslaving

84. Het bezit van en de handel in zowel 'soft' als 'hard' drugs dient zowel nationaal als internationaal met alle kracht te worden tegengegaan. Een strafrechtelijk verbod en een consequente handhaving daarvan zijn onmisbare voorwaarden voor een geloofwaardig beleid.
85. Er dient met onmiddellijke ingang een einde te komen aan het oogluikend toestaan van de handel in softdrugs via de zgn. 'koffieshops'. Een krachtige en consequente aanpak door politie en justitie is nodig, waarbij zo nodig tot sluiting wordt overgegaan.
86. Het alcoholontmoedigingsbeleid dient te worden geïntensiveerd, zonodig via wetgeving. Misdriften en overtredingen, waarbij alcoholgebruik in het spel is, moeten zwaarder worden gestraft. Maatregelen als een onmiddellijk rijverbod bij geconstateerd alcoholmisbruik, intrekking van het rijbewijs bij recidive en een verbod op verkoop

van alcoholhoudende dranken bij benzinestations komen in aanmerking.

87. Een algeheel verbod op alcohol- en tabaksreclame is dringend gewenst.
88. Een consequent en slagvaardig beleid ter bestrijding van gokverslaving is dringend noodzakelijk. Voorwaarde daarvoor is dat de overheidsbetrokkenheid bij iedere vorm van loterij wordt beëindigd. Met name de sterk verslavende vormen van gokken (krasloten, speelautomaten) moeten worden tegengegaan. Casino's en andere inrichtingen waar gelegenheid tot kansspelen wordt gegeven, moeten worden verboden. Gemeenten moeten de mogelijkheid krijgen een algeheel verbod op kansspelautomaten uit te vaardigen.

2. ZORG VOOR LEVEN EN WELZIJN

Op het terrein van gezondheidszorg en welzijn wordt de samenleving op indringende wijze geconfronteerd met de grenzen van onze mogelijkheden. Grenzen in financiële zin: het stelsel van zorg is onbetaalbaar geworden en de eigen verantwoordelijkheid van de burgers is meer en meer op de achtergrond geraakt. Maar zeker ook ethische grenzen. Mede door de geweldige ontwikkelingen in de medisch-technische mogelijkheden zijn we voor enorme ethische problemen komen te staan. Het gaat daarbij veelal om vragen van leven en dood! Bij het zoeken naar een antwoord op deze vragen luistert het nauw: het komt immers aan op 'verantwoord kiezen'! Voor een werkelijk christelijk geïnspireerde politiek ligt het uitgangspunt in de gehoorzaamheid aan de Schepper van het leven. Dat houdt beslist niet in dat medische techniek, datgene wat de mens *kan*, wordt afgewezen. Wel betekent het een erkenning dat er grenzen zijn gesteld aan wat de mens *mag*.

Vanuit deze noties komen we ook de kaders voor de overheidsbemoeyenis met zorg en hulpverlening op het spoor. De eigen verantwoordelijkheid van de burgers staat voorop, de overheid heeft de taak om voorzieningen te treffen voor die burgers die zelf niet of onvoldoende in staat zijn aan deze verantwoordelijkheid gestalte te geven: ernstig zieken, gehandicapten en ouderen. Het stelsel van ziektekostenverzekeringen behoort eveneens op deze uitgangspunten gebaseerd te zijn. De overheid heeft tevens de taak om te zorgen voor een genormeerde zorg: onze gezondheidszorg moet niet alleen financieel, maar ook ethisch houdbaar en verantwoord zijn!

Eigen verantwoordelijkheid

De gezondheidszorg is bij uitstek een beleidsterrein waarop duidelijk wordt dat de verzorgingsstaat is doorgeschoten en de samenleving voor enorme problemen stelt. De verantwoordelijkheid van de burgers voor de eigen gezondheid is ingeruild voor een gemeenschappelijke zorg voor collectief welzijn, gefinancierd via een soort 'georganiseerde solidariteit'. De gevolgen zijn bekend: een enorme toename van de 'medische consumptie', een onbeheersbare kostenontwikkeling, waardoor niet alleen het budget van de overheid, maar ook de solidariteit zelf onder grote druk zijn komen te staan, met als gevolg jarenlange discussies over wijziging van het stelsel van ziektekostenverzekeringen.

Uitgangspunt is dat het bieden en bewaken van een verantwoord niveau van zorg en welzijn in eerste instantie behoort tot de verantwoordelijkheid van het veld (zorgaanbieders, zorgverzekeraars en patiënten). De rol van de overheid is vooral voorwaardenscheppend en toezichhoudend van aard. Kijken we dan naar de gegroeide situatie, dan is het niet alleen onontkoombaar, maar vanuit een christelijk-sociale benadering zelfs noodzakelijk om ook op deze terreinen de ontwikkeling van de verzorgingsstaat bij te buigen in de richting van de sociale rechtsstaat. In een politiek van 'rechtvaardig delen' is een vanzelfsprekende plaats ingeruimd voor de naastenliefde en – toegespitst – de onderlinge solidariteit. Tegelijkertijd mogen we het uitgangspunt van de eigen verantwoordelijkheid niet uit het oog verliezen: er zal een balans moeten worden gevonden tussen verantwoordelijkheid en solidariteit. Dit evenwicht zal bepalend moeten zijn voor bijvoorbeeld de omvang van het in te voeren verplichte basispakket, maar ook voor de premiestelling van de ziektekostenverzekeringen.

Preventie en voorlichting

Voor de overheid is een rol van betekenis weggelegd in het voorlichtings- en preventiebeleid.

Daarbij behoort opnieuw veel accent te worden gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van de burgers. Vermindering van bijv. tabak- en alcoholconsumptie, verbetering van de voedselkeuze en bevordering van een gezonde levensstijl vormen goede mogelijkheden voor de burgers om de eigen gezondheid te bevorderen, onnodige kosten voor zichzelf én voor de samenleving te voorkomen en 'medicalisering' van het leven tegen te gaan.

Zorg voor het leven

Waar gesproken wordt over 'kerntaken' van de overheid, ligt het voor de hand daartoe in ieder geval de bescherming van het leven te rekenen. Burgers mogen aanspraak maken op bescherming van overheidswege, zeker wanneer zij nog niet of niet meer in staat zijn daar zelf zorg voor te dragen. Als ergens duidelijk wordt dat de roeping die de overheid als dienaar van God heeft een zware verantwoordelijkheid met zich meebrengt, dan is het wel hier: in de bescherming van het leven van individuele mensen, ieder voor zich beeldrager van God de Schepper.

De situatie in ons land is echter onthutsend: het leven van velen wordt door de overheid niet beschermd, maar bedreigd. Het ongeboren leven, het beschadigde leven, het naar het einde neigende leven missen afdoende wettelijke bescherming en zijn in feite vogelvrij verklaard in een samenleving die haar leden meer en meer op kwaliteit beoordeelt. Werkelijk christelijke politiek zal zich bij deze ontwikkeling nimmer mogen neerleggen. 'Verantwoord kiezen' is eerst en vooral een onvoorwaardelijke keuze 'pro-life', vóór het leven. Niet omdat het leven heilig is, maar omdat de levende God, de Schepper van het leven heilig is!

Gehandicapten

Bijzondere aandacht verdient de gehandicapte medemens. Het overheidsbeleid moet erop gericht zijn de randvoorwaarden te scheppen om de gehandicapte zoveel mogelijk zelfstandig te laten functioneren teneinde een volwaardige plaats in de samenleving op te bouwen. Deze randvoorwaarden strekken zich onder andere uit tot zelfstandige woongelegenheid, werkgelegenheid en toegankelijkheid van openbare voorzieningen. De acceptatie van de gehandicapte in de samenleving kan worden bevorderd door betere voorlichting, waarin het accent ligt op de gehandicapten als 'mensen met mogelijkheden'. Een belangrijke bijdrage aan het volwaardig functioneren van gehandicapten in de samenleving kan worden geleverd door hun integratie in het reguliere arbeidsproces, bijv. via het zgn. Breman-concept.

Jeugdhulpverlening en ouderenbeleid

Net als in de gezondheidszorg geldt ook in de welzijnssector – met name jeugdhulpverlening en ouderenbeleid – dat het eerst en vooral de burgers zelf zijn die hier een taak hebben: zij dragen de primaire verantwoordelijkheid voor de persoonlijke én de onderlinge zorg voor het welzijn. De overheid schept randvoorwaarden en stelt burgers zo in de gelegenheid om aan hun verantwoordelijkheid gestalte te geven.

Ouders hebben als gezagsdragers een van God gegeven verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding van hun kinderen. Deze taak kan in principe niet door de overheid of derden worden overgenomen. Jeugdhulpverlening is daarom een zaak van het particulier initiatief, waarvoor de overheid de noodzakelijke voorwaarden moet scheppen. In conflictsituaties zal herstel van de gezinsrelatie steeds voorop moeten staan. Het onderschrijven van dit uitgangspunt dient bij alle vormen van kindbescherming en jeugdhulpverlening voorwaarde voor subsidieverlening door de overheid te zijn.

De toenemende vergrijzing vraagt meer zorg voor ouderen. Kinderen hebben in dezen een bijzondere verantwoordelijkheid ten opzichte van hun ouders. Thuis- en mantelzorg verdienen verre de voorkeur boven opname in verzorgings- en verpleeghuizen en moeten daarom van overheidswege worden gestimuleerd. Extra voorzieningen in de gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening dienen, naar de draagkracht het toelaat, mede te worden

gefinancierd door de ouderen zelf.

Geestelijke gezondheidszorg en maatschappelijk werk

De wachtlijsten in de geestelijke gezondheidszorg en in de psycho-sociale hulpverlening maken pijnlijk duidelijk dat velen in onze moderne, veeleisende samenleving niet meer op eigen kracht kunnen meekomen. De vraag naar professionele hulp is onrustbarend groot. Voegen we daarbij nog de zorg aan alcohol-, drugs- en gokverslaafden en realiseren we ons voorts dat een groeiende groep dak- en thuislozen buiten de gangbare kanalen van zorg en hulpverlening dreigt te geraken, dan valt niet aan de conclusie te ontkomen dat velen buiten de boot van de veelgeroemde verzorgingsstaat vallen. Juist voor deze medemensen behoort een christelijk-sociale politiek oog en hart te hebben. Uit christelijke naastenliefde en – politiek vertaald – op grond van de hoge roeping van de overheid om de publieke gerechtigheid gestalte te geven, verdient in de sociale rechtsstaat deze hulp- en zorgverlening hoge prioriteit.

Vanuit deze visie op leven en welzijn kiest de RPF voor de volgende actiepunten:

Overheid en zorg

1. In het kader van de collectieve preventie moet wettelijk worden vastgelegd dat bij alle (para)medische opleidingen het voorkómen van aantasting van de gezondheid voldoende aandacht krijgt. Te denken valt aan kennis over infectieziekten.
2. Zorg- en welzijnsinstellingen die werken vanuit een christelijke levensovertuiging komen op gelijke voet als niet-identiteitsgebonden instellingen voor subsidieverlening in aanmerking. De subsidiëring van landelijk werkende instellingen in o.a. de verslavingszorg (De Hoop, Tot Heil des Volks, Teen Challenge, Tjandu) en de jeugdhulpverlening dient op een adequaat niveau gebracht en gegarandeerd te worden.
3. Geestelijke verzorging verdient erkenning als wezenlijk onderdeel van de zorg- en hulpverlening. Om deze reden behoort in de bekostiging van alle instellingen voor gezondheidszorg en welzijn hiervoor een afzonderlijke budget te worden opgenomen.
4. Het patiënten- en klachtenrecht dient in één wet te worden geïntegreerd.
5. Alternatieve, niet-occulte geneeswijzen dienen aan effectiviteits-onderzoeken te worden onderworpen. De resultaten van deze onderzoeken worden openbaar gemaakt.
6. De patiëntenbeweging dient uit de premiegelden structureel financiële steun te ontvangen om als volwaardige partijen in het drie-partijen-overleg van zorgverzekeraars, zorgaanbieders en zorgvragers te kunnen deelnemen.
7. Zorginstellingen worden bij wet verplicht tot het instellen en doen functioneren van een medisch-ethische commissie, die tot taak heeft het ontwikkelen van een medisch-ethisch beleid. Deze commissie brengt jaarlijks een openbaar verslag uit van haar werkzaamheden. Bij de samenstelling van de commissies worden behalve de verschillende geledingen uit de instelling en de patiënten of hun vertegenwoordigers ook deskundigen en belanghebbenden van buiten de instelling betrokken (bijv. ethici).
8. Beschikbaarheid van geestelijke verzorging voor patiënten en cliënten in zorg- en welzijnsinstellingen (verpleeghuizen, bejaardenoorden, residentiële jeugdhulp-

verlening) is van groot belang en dient wettelijk geregeld te worden. Zonodig worden hiervoor extra middelen ter beschikking gesteld.

9. De arbeidsvoorwaarden voor verplegend en verzorgend personeel verdienen verbetering. Door een meer marktconforme benadering in de beloning kan bereikt worden dat meer jonge mensen voor de zorgsector kiezen. Een beperkte premiestijging is voor dit doel acceptabel.

Stelselherziening

10. De eigen verantwoordelijkheid wordt in een nieuw stelsel van ziektekostenverzekeringen benadrukt. Dit komt tot uiting in de vorm van eigen bijdragen en/of vrijwillige eigen risico's. In de premiestelling wordt de eigen verantwoordelijkheid van de verzekerde tot uitdrukking gebracht in een nominale premie, terwijl de solidariteitsgedachte tot uiting komt in een procentuele premie. Bij bepaling van de hoogte van de nominale premie wordt rekening gehouden met de eigen risico's en de eigen bijdragen.
11. Een algehele volksverzekering wordt afgewezen. Een verplichte basisverzekering van circa 70% van alle verstrekkingen is acceptabel. De resterende 30% van alle verstrekkingen zal in variabele aanvullende pakketten moeten worden opgenomen.
12. In het verplichte basispakket worden geen controversiële verstrekkingen opgenomen. Te denken valt aan anti-conceptiva, abortus-provocatus, euthanatica, transsexuele operaties, kunstmatige inseminatie met donorsperma en ingrepen waarvoor geen medische indicatie bestaat, zoals cosmetische chirurgie. Bevat het basispakket toch principiële omstreden verstrekkingen, dan zal voor gewetensbezwaarden een pro-life ziektekostenverzekering moeten worden toegestaan.
13. Het aandeel van medicijnen in de totale kosten van de gezondheidszorg moet drastisch worden teruggebracht. Hiertoe wordt het beleid gericht op verlaging van de prijzen, vermindering van het aantal medicijnsoorten en bevordering van de beschikbaarheid van locopreparaten.
14. De ziektekostenverzekeraars mogen geen risico-selectie toepassen. Er geldt een acceptatieplicht zowel voor het basispakket als voor aanvullende pakketten.
15. Zolang de stelselherziening niet is gerealiseerd moeten ouderen boven de 65 jaar worden toegelaten tot het ziekenfonds wanneer hun inkomen beneden de ziekenfondsgrens ligt.

Zorg voor het leven

16. Er moet scherp worden toegezien op de naleving van de wettelijke plicht van artsen om bij een verzoek om abortus-provocatus de moeder te wijzen op organisaties die pro-life hulp verschaffen aan moeder én kind (VBOK, Stichting Schuilplaats, Stirezo e.a.).
17. De overtijdbehandeling moet worden beschouwd als een vroege abortus en valt derhalve onder de bepalingen van de Wet Afbreking Zwangerschap
18. De abortuspil mag niet in de handel worden gebracht.
19. Prenataal onderzoek mag nooit verplicht worden gesteld, noch verplichtend zijn,

bijvoorbeeld door het dwingend voorschrijven van abortus-provocatus op grond van het onderzoeksresultaat. Ook erfelijkheidsonderzoek mag nimmer verplicht worden gesteld.

20. In de zorg voor patiënten in de stervensfase verdient effectieve pijn- en symptoombestrijding alle aandacht. Terminale thuiszorg moet worden gestimuleerd.
21. De opvattingen van de pro-life beweging dienen volop de aandacht te krijgen in het (para)medisch onderwijs.
22. Aids-patiënten behoren een goede opvang te krijgen. Thuis- en mantelzorg moeten worden aangemoedigd. In de voorlichting moet er op gewezen worden dat de beste aids-preventie is gelegen in het vermijden van wisselende seksuele contacten.
23. Er dient een ontmoedigingsbeleid te worden gevoerd inzake in-vitro-fertilisatie. In ieder geval wordt IVF slechts toegepast binnen het huwelijk. Om vernietiging van bevruchte eicellen te voorkomen, mogen niet meer eicellen worden bevrucht dan na bevruchting bij de moeder worden ingeplant. Andere, ethisch meer aanvaardbare methoden van kunstmatige bevruchting, zoals de GIFT-methode, worden nader op hun toepassingsmogelijkheden onderzocht. Het implanteren van 'rest-embryo's' bij kinderloze vrouwen moet bij wet worden verboden.
24. De kiembaangetherapie blijft wettelijk verboden, omdat hiermee op onverantwoorde wijze met mensen wordt geëxperimenteerd, het gevaar van het streven naar 'verbetering' van mensen reëel is en het onmogelijk is eenmaal aangebrachte veranderingen ongedaan te maken.
25. Behandelingen waarbij aanstaande ouders door de selectie van genen het geslacht van hun kind kunnen kiezen moeten worden verboden.

Orgaandonatie

26. Orgaandonatie kan worden gezien als een blijk van naastenliefde. Het toestemmingssysteem (donorcodicil) moet worden gehandhaafd, ook wanneer een tekort aan organen de vraag naar donors doet toenemen. Daarnaast moet er een wettelijke plicht tot consultatie van de familie en/of nabestaanden komen.
27. Met het oog op het tekort aan verschillende organen kan overwogen worden bij de afgifte van paspoorten en/of rijbewijzen een donorcodicil bij te sluiten.
28. Het opstellen van een codicil en het daadwerkelijk afstaan van organen door minderjarigen mag slechts gebeuren met expliciete instemming van ouders of voogden, door mede-ondertekening van het codicil. Donatie door minderjarigen met blijvende gevolgen wordt afgewezen.
29. Bij de toewijzing van een orgaan moet – behalve met 'matching' – met name rekening worden gehouden met de medische urgentie. Orgaandonatie met blijvende gevolgen voor de donor (bijv. bij niertransplantatie) mag slechts plaatsvinden als de ontvanger in direct levensgevaar verkeert.
30. Het transplanteren van identiteitsveranderende organen (hersenen of delen daarvan, dan wel geslachtsorganen, met name die welke de geslachtscellen produceren) moet verboden

blijven, evenals handel in transplantaten.

Gehandicapten

31. Verzorging van gehandicapten in gezinsverband heeft de voorkeur boven intramurale zorg. De overheid dient substitutie en kleinschalige (woon)-voorzieningen te bevorderen. De mogelijkheden om gehandicapten thuis te verzorgen dienen te worden vergroot door daarop gerichte instrumenten, bijvoorbeeld door verder onderzoek naar fiscale mogelijkheden.
32. Decentralisatie van gehandicaptenvoorzieningen naar de gemeenten als onderdeel van het streven naar zorg op maat kan slechts plaatsvinden indien de randvoorwaarden voor de zorgplicht duidelijk geformuleerd zijn. Eigen bijdragen voor deze voorzieningen zijn acceptabel, mits cumulatie wordt gebonden aan een maximum.
33. Het streven naar concentratie en/of regionalisatie van instellingen werkzaam op het terrein van de gehandicaptenzorg mag er niet toe leiden dat de eigen identiteit van deze instellingen verloren gaat.
34. Een verdere verkleining van de wachtlijsten blijft prioriteit houden. Vergroting van de opvangmogelijkheden vindt bij voorkeur plaats in kleinschalige projecten.
35. Het verder uitvoeren van experimenten met een cliënt-gebonden budget wordt voor bepaalde groepen verstandelijk gehandicapten in beginsel positief beoordeeld.
36. In het kader van het streven naar een gelijkwaardige positie voor gehandicapten dienen voor sportbeoefening ruimere financiële middelen beschikbaar gesteld te worden.

Psycho-sociale hulpverlening

37. Decentralisatie van het algemeen maatschappelijk werk schept de noodzaak om wettelijke voorwaarden te stellen inzake inhoud en kwaliteit van de zorg. Door middel van de Wet op Kwaliteit van de Zorg moeten garanties worden ingebouwd voor hulpverlening vanuit de christelijke levensovertuiging via een christelijke organisatievorm.
38. Via bijvoorbeeld verbetering en versoepeling van de mogelijkheden van begeleid wonen en een verbeterde samenwerking tussen de instellingen voor de geestelijke gezondheidszorg en de thuislozenzorg, moet worden voorkomen dat ex-psihiatrische patiënten in het circuit van de dak- en thuislozen terecht komen.
39. Bevordering van uitstroom uit het circuit van dak- en thuislozenvoorzieningen moet gebeuren door maatregelen die gericht zijn op herstel van zelfstandig functioneren.
40. Alcohol- en drugsbestrijdingsbureaus moeten meer financiële armslag krijgen. Verplicht afkicken moet bespreekbaar blijven, bijv. als voorwaarde voor strafvermindering of eventueel als alternatief voor detentie.
41. Het beleid moet gericht zijn op het heropenen van herstellingssoorten, mede met het oog op het oplossen van de verkeerde-bed-problematiek.

Jeugdhulpverlening

42. Bij crisissituaties dient het particulier initiatief hulp te verlenen. De overheid schept hiervoor voldoende mogelijkheden. De instellingen moeten in staat worden gesteld om binnen hun werkgebied een volledig en op elkaar afgestemd pakket van jeugdhulpverlening te bieden.
43. Onderzocht moet worden of de Raden voor de Kinderbescherming kunnen worden geprivatiseerd en opgenomen in nieuwe organisaties, waarin aanmelding voor, onderzoek naar, advisering over en uitvoering van kindbeschermingsmaatregelen plaatsvinden.
44. Oneigenlijk gebruik van de ondertoezichtstelling ter verkrijging van financiering voor uithuisplaatsingen dient te worden tegengegaan door strengere eisen te stellen aan de controle op de indicatiestelling voor uithuisplaatsingen en verlenging daarvan. Deze indicatiestelling dient plaats te vinden door een andere organisatie dan de organisatie waarin de jeugdige wordt geplaatst. Tijdens de uithuisplaatsing wordt zo mogelijk hulp aan het gezin en de uithuisgeplaatste minderjarige verleend om terugkeer naar het gezin te bevorderen.
45. Het recht van de ouders om een contra-expertise te laten verrichten en het recht om invloed uit te oefenen op de keuze van de hulpverlener moet wettelijk geregeld worden.
46. Bij benoeming van een gezinsvoogd en bij uithuisplaatsing dient het criterium 'godsdienstige gezindheid' van het kind en van het gezin waartoe het behoort behouden te blijven.
47. Het is wenselijk een statuut voor de pleegzorg op te stellen, waarin rechten en plichten van alle betrokkenen worden vastgelegd. De positie van 'eigen ouders' verdient hierbij de aandacht. Naleving van het statuut dient subsidievoorwaarde te zijn.
48. De jeugdreclassering wordt verricht door de particuliere organisaties die belast zijn met de uitvoering van de kindbeschermingsmaatregelen, waarbij overeenstemming tussen de identiteit van de hulpverlenende instelling en de godsdienstige overtuiging van de ouders het uitgangspunt is.
49. Het ontwikkelen van een samenhangende aanpak van het ernstige probleem van de zgn. 'zwerfjongeren' heeft de hoogste prioriteit.
50. Incest moet worden beschouwd als een ernstige vorm van kindermishandeling. Met inachtneming van de grenzen van haar bevoegdheden heeft de overheid de taak dit maatschappelijk kwaad te bestrijden, waarbij de bewijsvoering met extra zorgvuldigheid dient te geschieden. Als alternatieven voor gevangenisstraf voor de dader komen in aanmerking hulpverlening, gezinstherapie en maatregelen in de sfeer van de kindbescherming.

Ouderenbeleid

51. Het ouderenbeleid zal er op gericht moeten zijn dat ouderen zo lang als dat medisch en sociaal verantwoord is in eigen huis en omgeving kunnen blijven. De wens van de ouderen zelf is hierbij het uitgangspunt. In geval van handicap of ziekte moet bij de opname in een verzorgings- of verpleeghuis ook rekening worden gehouden met de

echtgeno(o)t(e). Extra kosten hiervan dienen door de AWBZ te worden vergoed.

52. Ter stimulering van thuis- en mantelzorg is een billijke fiscale regelgeving van groot belang. Is mantelzorg niet mogelijk, dan dient professionele hulp te worden ingeroepen.
53. Verzorgingshuizen en verpleeghuizen dienen in hulpverlening en capaciteit beter op elkaar te worden afgestemd. De ontwikkeling naar zorgcentra/woonzorgcomplexen wordt positief gewaardeerd. De financiële regelingen van verzorgings- en verpleeghuizen dienen te worden geharmoniseerd, bijvoorbeeld door voor opnames in beide typen instelling een eigen bijdrage in de vorm van een inkomensafhankelijke toets te hanteren. Een vermogenstoets wordt afgewezen.
54. Verzorgingshuizen zullen met betrekking tot omwonende ouderen een flankerend beleid moeten gaan voeren en in de ambulante hulp moeten voorzien. Zij dienen ook te zorgen voor een (multifunctioneel) zorgcentrum.
55. De zgn. tussenvoorzieningen (aanleunwoningen, e.d.) moeten ook in de toekomst zonder medische indicatie kunnen worden betrokken. Deze woningen moeten worden beschouwd als gewone woningen, die niet vallen onder de gezondheidszorg.
56. In het kader van de stelselherziening ziektekostenverzekeringen behoort in het 'drie-partijen-overleg' tussen zorgaanbieders, zorgvragers en zorgverzekeraars speciale aandacht te worden geschonken aan de specifieke zorg voor ouderen.

3. HET BEHEER VAN DE SCHEPPING

Het beheer van de schepping is een opdracht die rechtstreeks voortvloeit uit de bijbelse opdracht van 'bouwen en bewaren'. Daarmee rust op de mens een grote verantwoordelijkheid. De mens is geen instandhouder van de aarde: de aarde en die daar op wonen zijn in Gods hand. Wel kan uit de cultuuropdracht worden afgeleid dat de mens tot taak heeft de aarde als een rentmeester te beheren. Deze gedachte houdt al meteen een wezenlijke beperking in: de mens beheert de aarde niet als eigenaar, maar is over zijn beheer uiteindelijk verantwoording schuldig aan de Schepper.

Deze bijbelse beheeropdracht heeft op zeker drie manieren betekenis voor ons omgaan met de schepping, met natuur en milieu. In de eerste plaats zullen we ons er rekenschap van moeten geven dat de mens weliswaar 'de kroon op de schepping' is, maar tegelijkertijd een schepsel temidden van de andere schepselen. Er is wederzijdse afhankelijkheid en betrokkenheid. Een zorgvuldig omgaan met de schepping vloeit allereerst voort uit respect voor de Schepper en voor wat Hij heeft gemaakt. Maar voorts blijkt eenvoudigweg dat natuurlijke evenwichten niet zomaar aangetast en – door de Schepper in de schepping gelegde! – grenzen niet straffeloos genegeerd kunnen worden. Ten tweede moet er balans zijn in het bouwen en het bewaren. De aarde moet ontplooid worden, maar niet uitgebuit. Dat geldt voor de aarde als zodanig, maar niet minder voor flora en fauna. Daarom geldt als derde dat beide benut mogen worden, maar er zijn grenzen aan zowel de intensiteit waarmee als de wijze waarop dat gebeurt.

Dit bijbelse rentmeesterschap, waarbinnen duurzame ontwikkeling pas werkelijk betekenis krijgt, vormt het hart van een christelijke milieupolitiek. Het heeft tevens grote betekenis voor alle economische bedrijvigheid, maar is in het landbouwbeleid in het bijzonder aan de orde. Meer dan andere economische sectoren is de landbouw verbonden met de grond en met flora en fauna; alleen daarom al is er een sterke verwevenheid van milieu, natuur en landschap.

Rentmeesterschap en cultuurkritiek

Helaas moet geconcludeerd worden dat van een evenwichtig menselijk handelen niet of nauwelijks sprake is. Sterker: doordat onverantwoorde keuzen worden gemaakt en – zeker mondiaal gezien – de hulpbronnen van de aarde op uiterst onrechtvaardige wijze worden verdeeld, raakt het evenwicht steeds verder zoek. De kwalijke gevolgen manifesteren zich wereldwijd, maar ook – bij wijze van spreken – in onze achtertuin. De weerslag daarvan op de natuur is enorm. Plante- en diersoorten sterven in een onrustbarend hoog tempo uit, de vervuiling heeft ongekende proporties aangenomen en de afvalberg is niet meer te overzien. Er zijn zelfs maatregelen nodig om ons drinkwater veilig te stellen en zo te voorkomen dat schoon drinkwater in de nabije toekomst een schaars artikel wordt!

Gelukkig breekt meer en meer het besef door dat er echt iets gebeuren moet. In Rio de Janeiro is een voorzichtig begin gemaakt met de opstelling van de 'Agenda voor de 21e eeuw', met als belangrijk onderdeel het bio-diversiteitsverdrag. In het concept van de duurzame ontwikkeling uit het rapport-Brundtland is iets van de rentmeestergedachte terug te vinden. In Nederland is met het Nationaal Milieubeleidsplan Plus, het Natuurbeleidsplan en daarmee samenhangende nota's een belangrijke stap gezet naar een integraal en samenhangend natuur- en milieubeleid.

De RPF staat positief tegenover deze ontwikkeling in het milieubesef, maar wil toch vooral benadrukken dat 'schone woorden' moeten worden omgezet in 'schone daden': het gegroeide milieubesef moet nog veel meer dan tot nu toe leiden tot scherpe keuzes door overheid en burgers en – met het oog op een 'schone schepping' – tot een daadwerkelijke bereidheid daarvoor (financiële) offers te brengen. 'Verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' betekent dat we tot een herijking van onze levenswijze komen, waarbij de bijbelse gedachte van het rentmeesterschap het ijkpunt is. Een dergelijk proces steekt dieper dan het huidige beleid, dat – in hoofdlijn – een pijnloze aanpassing probeert te bewerkstelligen, waarbij aan de technologie een centrale rol wordt toebedeeld bij de oplossing van de enorme milieuproblemen. De RPF ziet de huidige natuur- en milieuproblematiek eerst en vooral als een uiting van een diepgeworteld cultuurprobleem en stelt om die reden de westerse levenswijze en cultuur fundamenteel ter discussie. Technologische oplossingen bieden beslist onvoldoende perspectief; een technologische aanpak van een probleem veroorzaakt veelal nieuwe problemen, terwijl de illusie wordt gewekt dat pijnlijke keuzen kunnen worden vermeden.

'Verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' vereist vanuit het perspectief van het rentmeesterschap niets minder dan een radicale ommekeer, een trendbreuk. Tegenover het welvaartsstreven staat het bijbelse ideaal van het 'genoeg' als gulden middenweg tussen een overdadige – en daardoor schadelijke! – rijkdom aan de ene kant en armoede aan de andere kant. Alleen langs deze weg kan, via een stappenplan en vervolgens een streng toezicht op de naleving van voorschriften en de uitvoering van de gemaakte plannen en afspraken, het doel – een duurzame ontwikkeling – bereikt worden. Verregaande aanscherpingen van NMP-plus en NBP zijn daartoe noodzakelijk.

Milieubeleid

De wereldbevolking groeit, wordt mobieler en streeft naar een westers welvaartsniveau. De aarde kan dat niet aan. De notie van het 'rechtvaardig delen' impliceert voor wat betreft de beschikbare milieugebruiksruimte dan ook een appèl op de bereidheid van het welvarende westen om in te schikken. De RPF wil daarom sterk de nadruk leggen op de reductie van zowel het huidige beslag op energie en essentiële grondstoffen als de 'productie' van vervuiling. Het uitgangspunt van 'verantwoord kiezen' leidt onontkoombaar tot de conclusie dat milieu boven inkomen gaat en dat met het oog op een noodzakelijk krachtig milieubeleid het offer van koopkrachtverlies gebracht zal moeten worden. Bij het hiermee verbonden verdelingsvraagstuk zullen de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen. Juist deze samenhang tussen milieu en (internationale) verdelingsvraagstukken bepaalt ons er overigens bij dat het een eerste vereiste is om het concept van de duurzame ontwikkeling ook op internationaal niveau (verder) gestalte te geven. Gezien de in vele opzichten bevoorrechte positie van Nederland in de wereld, mogen we niet schromen om bij dit alles ons land een voortrekkersrol toe te kennen.

Onder invloed van de vele slechte berichten over het milieu, waartegenover vooralsnog weinig lichtpuntjes staan, is het milieubesef enorm gegroeid. De milieuproblematiek is niet alleen, misschien zelfs niet in de eerste plaats een internationale of mondiale aangelegenheid, maar eerst en vooral een 'huis-, tuin- en keuken'-probleem. Een verantwoord milieubeheer begint in ons gedrag, in het winkelwagentje en in onze persoonlijke keuzes met betrekking tot producten, vervoermiddel, enzovoort. De overheid staat voor de opdracht om de voorwaarden te scheppen dat het gegroeide milieubesef onder de bevolking – burgers en bedrijven – zich metterdaad kan vertalen in een trendbreuk in het gedrag. Voorlichting, educatie en een zorgvuldige presentatie van gevoerd en voorgenomen beleid verdienen daarbij bijzondere aandacht, onder meer met het oog op de geloofwaardigheid en de acceptatie van dat beleid. Waar de mogelijkheden om over te gaan op een meer verantwoorde levensstijl of een milieuvriendelijker produktiewijze nog ontbreken, of waar deze mogelijkheden om bijv.

(bedrijfs)economische redenen niet worden benut, ligt er een duidelijke taak voor de overheid: alleen zij beschikt immers over het regulerende en zondig dwingende instrument van wet- en regelgeving.

Het milieu heeft tengevolge van het NMP-plus een meer belangrijke plaats gekregen in het overheidsbeleid. Tegelijkertijd heeft de zorg voor de schepping nog niet een zelfde, vanzelfsprekend gewicht als het financieel-economisch of sociaal beleid. De RPF wil het rentmeesterschap serieus nemen en vindt het dan ook noodzakelijk dat de economische ontwikkeling en het overheidshandelen (inclusief allerlei beleidsvoornemens!) vóóraf worden getoetst aan de feitelijke ontwikkeling van de kwaliteit van natuur en milieu.

In het proces van mentaliteitsverandering ten aanzien van het milieubeleid, dat erop gericht is het handelen naar de normen van duurzame ontwikkeling te bevorderen, is het niet vanzelfsprekend dat milieubeleid van overheidswege opgelegd wordt. Niet alleen teneinde overspannen regelgeving te voorkomen, maar ook om de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven gestalte te geven, zal het milieubeleid (mede) vorm dienen te krijgen via de introductie van financiële prikkels: verdiscontering van milieu-effecten in de prijzen, verhandelbare emissierechten, heffingen en belastingen, enzovoort.

Natuurbeleid

Door middel van een krachtig natuurbeleid worden natuurlijke en landschappelijke waarden instandgehouden, hersteld en nieuw ontwikkeld. Ecologische, cultuur- en natuurhistorische waarden staan daarbij centraal en dienen zo integraal mogelijk in stand te worden gehouden. Hiertoe is nodig dat ook op allerlei andere beleidsterreinen – bijv. bij stadsuitbreiding en aanleg van bedrijfsterreinen – terdege rekening wordt gehouden met het natuurbeleid (facetbeleid). Vanwege de vergaande verstoring en versnippering van de Nederlandse natuurgebieden is een snelle realisering van de zgn. ecologische hoofdstructuur van het grootste belang. Op die manier ontstaat de noodzakelijke infrastructuur tussen de diverse geïsoleerde ecosystemen. Om negatieve externe invloeden in voldoende mate te kunnen weren zijn voldoende brede bufferzones noodzakelijk. De oppervlakte natuurgebied in ons land kan worden uitgebreid door in deze zones vrijkomende (marginale) landbouwgronden als zodanig te bestemmen. Ook binnen stedelijke gebieden behoort de ontwikkeling van een stadsecologische infrastructuur tot de mogelijkheden. De RPF staat geen scheiding tussen natuur en landbouw voor; de verwevenheid van beide moet worden vastgehouden en zo mogelijk uitgebreid, bijv. door intensivering van het relatienotabeleid en het reservaatbeheer). In de voorlichting dient hieraan meer aandacht te worden besteed. Het onbedoelde vertrek van de landbouw uit natuurgebieden kan worden voorkomen door de landbouw meer te betrekken bij natuurbeheer.

Ook de gangbare, moderne landbouw moet op zodanige wijze worden vorm gegeven dat zij verenigbaar is met ecologische waarden. Er dienen vergaande maatregelen te worden genomen om de huidige planten- en diersoorten voor ons land te behouden. Daartoe is permanente inventarisatie/monitoring noodzakelijk. Natuurontwikkeling biedt enorme mogelijkheden om een dergelijk beleid daadwerkelijk tot uitvoering te brengen. Ook het landinrichtingsbeleid en het bosbeleid kunnen een forse bijdrage leveren aan het door de RPF voorgestane beleid. Het landinrichtingsbeleid wordt hiertoe op dit punt aangescherpt. Binnen het bosbeleid vindt een accentverschuiving plaats van produktiebos naar natuurbos. Mede in het kader van het integrale waterbeleid wordt naaldbos zoveel mogelijk omgezet in loofbos. Nederland beschikt over een aantal fraaie en – ook op Europese schaal – zeldzame 'wetlands' (o.a. Waddenzee, IJsselmeer, Weerribben). Vanwege hun bijzondere betekenis voor flora en fauna verdienen deze bijzondere aandacht en bescherming.

Landbouw en visserij

De landbouw- en visserijsector is om meer dan één reden van grote maatschappelijke

betekenis. Als primaire sector staan landbouw en visserij immers aan de basis van de nationale voedselvoorziening. Bovendien is met name de landbouw tevens 'draagster van het landschap'. Tussen landbouw en visserij, landschap, natuur en milieu bestaan innige 'natuurlijke' banden. De sector is uit dien hoofde als eerste gebaat bij een schoon milieu en een verantwoord beheer van de schepping. In tegenstelling tot andere economische sectoren wordt hier bovendien gewerkt met levende wezens. Deze eigenschappen verklaren de bijzondere positie van de sector in onze samenleving en noodzaken, ook bij de aanpak van problemen waarmee de politiek zich in deze sector geconfronteerd ziet, tot een specifieke benadering waarin aan deze eigenschappen recht wordt gedaan.

Momenteel kampt landbouw met twee, met elkaar samenhangende, fundamentele problemen. Dat is in de eerste plaats – en dat geldt ook de visserij – de relatie tussen de huidige produktiemethoden en de gevolgen daarvan voor de schepping. Ondanks de al genoemde bijzondere band tussen landbouw en milieu en in aanmerking nemend dat in de sector de nodige milieumaatregelen zijn doorgevoerd, kan toch niet ontkend worden dat landbouwproduktie en milieubelangen dikwijls op gespannen voet met elkaar staan. Het gaat hierbij niet alleen om een schone en duurzame produktie, maar ook om een verantwoorde produktie. Vragen met betrekking tot het welzijn van het landbouwhuisdier, de ethische aspecten van de biotechnologie en overbevissing komen dan aan de orde.

Het tweede probleem betreft de structurele overproduktie in relatie tot stagnerende afzetmogelijkheden. Zowel nationaal als in EG-verband is het beleid lange tijd gericht geweest op produktieverhoging en schaalvergroting. Daarbij is – generaal gesproken – te weinig aandacht geweest voor de schepping, de eigen waarde van het dier en de sociale gevolgen van het beleid, terwijl de negatieve economische gevolgen die de overproduktie had voor de EG op de wereldmarkt zijn afgewenteld, vooral ten koste van de landbouw in de derde wereld. Door de kritiekloze nadruk op de vermeende mogelijkheden van de biotechnologie om beide problemen tot een oplossing te brengen dreigen opnieuw onverantwoorde keuzen te worden gemaakt.

Duurzaamheid en rentmeesterschap

De RPF staat een 'begeleide economie' voor (zie hoofdstuk 4). Meer nog dan in andere economische sectoren vloeit hieruit voor landbouw en visserij voort dat correcties op het marktmechanisme noodzakelijk zijn. Gezien de specifieke structuur is het bedrijfsleven in deze sector veel minder in staat (direct) te reageren op marktprikkels. Voldoende reden om kanttekeningen te plaatsen bij het streven naar meer marktgerichtheid. Correcties zijn nodig om recht te doen aan de belangen van een goede structuur in de sector, aan het milieu, de natuur, het landschap, de plattelandontwikkeling en het welzijn van het dier. Tevens moeten onverantwoord grote sociale problemen, onder meer door de tendens tot (te) lage prijzen, worden voorkomen.

Voor de RPF zijn marktgerichtheid, produktieverhoging, schaalvergroting en biotechnologie niet de instrumenten waarmee de crisis in landbouw en visserij kan worden opgelost. De RPF bepleit een duidelijke en principiële koerswijziging van het beleid. In plaats van op eenzijdige materiële vooruitgang moeten accenten worden gelegd op duurzaamheid, rentmeesterschap, behoud van biologische en landschappelijke variatie, respect voor het wezen en welzijn van landbouwhuisdieren en de sociale gevolgen van het beleid. Prijsverhogingen voor de agrarische en visserijprodukten kunnen hiervan het gevolg zijn. Omdat de kosten voor het voedsel ver zijn achtergebleven binnen het gemiddelde bestedingspakket is dit aanvaardbaar. De overheid moet hierbij de noodzakelijke randvoorwaarden stellen, maar daarbinnen wordt een optimaal appèl gedaan op de verantwoordelijkheid van de sector. De zgn. geïntegreerde landbouw en de biologische landbouw kunnen bij de noodzakelijke landbouwhervormingen een wezenlijke functie vervullen en verdienen om die reden ondersteuning en positieve impulsen. Door meer aandacht te schenken aan vrucht-

wisseling en braaklegregelingen kunnen bijbelse noties over het landbouwbeleid, zoals het 'sabbatsjaar' tot uiting worden gebracht.

Internationaal en nationaal landbouw- en visserijbeleid

In het licht van de internationale ontwikkelingen (met name de GATT-ronde) wordt het streven naar liberalisatie van de markten slechts binnen de randvoorwaarde van een zekere marktordening onderschreven. Wel moeten de mogelijkheden voor ontwikkelingslanden en het voormalige Oostblok om agrarische produkten te exporteren naar het 'Noorden' worden geoptimaliseerd. Overigens moet er ruimte blijven voor een eigen, intern gericht beleid, dat de wereldhandelsprijzen zo min mogelijk verstoort.

De voorgestane herijking van het beleid betekent dat in ieder geval het doel van de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid van de Europese Gemeenschap (GLB) wordt onderschreven: verschuiving van prijsondersteuning naar inkomensondersteuning. Juist het tot voor kort van kracht zijnde GLB bevorderde immers de overproductie, werkte sterk marktverstrend en deed onvoldoende een appèl op de eigen verantwoordelijkheid en keuzemogelijkheden van producent en consument.

Het nieuwe gemeenschappelijke visserijbeleid dient een duurzame exploitatie van de visserij te waarborgen, waarbinnen voldoende werkgelegenheid een belangrijk aandachtspunt is.

Op nationaal niveau moeten de problemen met betrekking tot mest en milieu zoveel mogelijk worden aangepakt via een appèl op de eigen verantwoordelijkheid van de sector. In plaats van gedetailleerde regelgeving moeten oplossingen op bedrijfsniveau gehonoreerd kunnen worden. Aanpak van bijvoorbeeld het mestprobleem via een mineralenbalans verdient vanuit dit gezichtspunt verre de voorkeur boven de huidige mestregelgeving. Voor andere milieu-problemen moeten soortgelijke instrumenten worden ontworpen; de overheid treedt hierin stimulerend op.

De intensieve veehouderij wordt gekenmerkt door het ontbreken van grondgebondenheid en door ethische en milieuproblemen. Deze sector dient zeer nadrukkelijk te worden getoetst aan aspecten van het welzijn van dieren. Kiezen voor het sociale belang in de landbouw betekent dat de melkquotering vooralsnog niet gemist kan worden als een instrument dat de pijn van de beperking van de overproductie op een redelijke wijze verdeelt. Wel is een hardheidsclausule, cq. een afromingsmechanisme bij quotumtransacties ten behoeve van knelgevallen noodzakelijk.

Juist voor de akkerbouw biedt de heroriëntatie van het GLB, mits daarop creatief wordt ingespeeld in de Nederlandse vertaling daarvan, mogelijkheden om de structurele problemen van overproductie en prijsverlagingen te doorbreken. Nu de eenzijdige nadruk op de prijsverlagingen van granen plaatsmaakt voor inkomensondersteuning gekoppeld aan produktiebeperking kunnen voor deze sector wellicht betere resultaten worden verwacht. Agrificatie (vezels en oliehoudende gewassen), bosbouw en natuurbouw moeten nieuw perspectief geven.

Ten aanzien van de visserij is een voorname doelstelling van het nationale beleid dat de overheid minder genoodzaakt zal zijn de overschrijdingen terug te dringen en in plaats daarvan zich zal kunnen richten op het scheppen van gunstige randvoorwaarden waarbinnen een sociaal, economisch én ecologisch verantwoorde exploitatie van de visbestanden tot zijn recht kan komen. Vangstbeperkingen blijven noodzakelijk, maar ook hierin wordt uitgegaan van de eigen verantwoordelijkheid van de beroepsgroep. Het beleid is erop gericht de concurrentiepositie ten opzichte van andere landen te handhaven.

Biotechnologie

Biotechnologische ontwikkelingen spiegelen grote mogelijkheden voor, maar houden ook grote bedreigingen in. Het grote bezwaar is dat de tijd voor bezinning op de toelaatbaarheid van nieuwe technieken ontbreekt en dat om die reden ethische grenzen worden genegeerd en de

risico's worden veronachtzaamd.

De RPF bepleit die bezinning wél, en gaat daarom bij de toelaatbaarheid van onderzoek en toepassing uit van het 'nee, tenzij'-principe in zijn meest stringente vorm. Een absolute grens ligt daar waar de eigen aard van het dier wordt aangetast: het doorbreken van soortgrenzen of het inbrengen van vreemd (genetisch) materiaal is in strijd met het de uitgangspunten van goed rentmeesterschap en een duurzame ontwikkeling. Een gedegen risico-analyse (o.a. inzake genetische verarming) is een belangrijk toelaatbaarheids criterium. Besef van het rentmeesterschap leidt onontkoombaar tot de conclusie dat octrooirecht niet van toepassing kan zijn op langs biotechnologische weg veredelde organismen. De mens is immers geen schepper van leven en kan derhalve geen 'eigendomsrechten' op levende organismen doen gelden.

Vanuit deze visie op het beheer van de schepping kiest de RPF voor de volgende aktiepunten:

Milieubeleid

1. Er dient een integraal milieubeleid te worden gevoerd met als centrale doelstelling het bereiken van een duurzame ontwikkeling in het jaar 2010, en wel via een afgewogen stappenplan.
2. Ter uitvoering van de noodzakelijke toetsing van beleidsvoornemens aan milieu-eisen en om een goede verinnerlijking van het milieubeleid te bevorderen, alsook structurele en institutionele belemmeringen weg te nemen, wordt een interdepartementale commissie milieubeleid ingesteld.
3. De gemeenten worden verplicht milieubeleidsplannen op te stellen die passen binnen de doelstellingen van het NMP-plus. Voor de uitvoering dienen voldoende middelen beschikbaar te worden gesteld. Via verslaglegging kan de voortgang worden bewaakt.
4. Via voorlichting en met name educatie wordt – vooral in het onderwijs – het milieubesef bevordert teneinde zowel producenten als consumenten een gedrag aan te leren dat bijdraagt aan een duurzame ontwikkeling.
5. Nederland dient op mondiaal niveau acceptatie van duurzame ontwikkeling als uitgangspunt voor milieubeleid te bevorderen. Hiertoe kan aangesloten worden bij en tevens gewerkt worden aan concretisering van de uitkomsten van de UNCED-conferentie in Rio de Janeiro. Wanneer mondiaal onvoldoende resultaten worden geboekt, zal Nederland zich inspannen langs bilaterale weg de uitkomsten aan te scherpen. Op diplomatiek niveau wordt samenwerking nagestreefd met gelijkgestemde landen. Ook binnen de OESO en bij de GATT-onderhandelingen dient duurzame ontwikkeling het uitgangspunt te zijn; de handelsovereenkomst wordt aangevuld met een milieucode.
6. Actuele inspanningsverplichtingen liggen bij het behoud van tropische bossen, bestrijding van het broeikas effect, tegengaan van verwoestijning, duurzame ontwikkeling van de Derde Wereld, milieu-investeringen in Oost-Europa en het behoud van zeldzame plante- en diersoorten.
7. Ook in EG-verband dient het concept van duurzame ontwikkeling leidraad te zijn. Aanpak van grensoverschrijdende vervuiling heeft prioriteit; in dit kader valt te denken aan een EG-milieu-inspectieteam, gefinancierd uit een in EG-verband in te voeren ecotax.

In het Europees vervoersbeleid dient niet uitsluitend aandacht besteed te worden aan efficiency en een lage prijs voor de consument.

Bij toenemende harmonisatie dienen lidstaten de vrijheid te houden voor een eigen, strenger beleid, bijv. door een kortere termijn aan te houden waarop het duurzaamheidsniveau in hun land moet worden bereikt dan centraal is overeengekomen.

8. Er wordt naar gestreefd zoveel mogelijk een directe relatie te leggen tussen opgelegde heffingen en de financiering van milieumaatregelen. Op die manier wordt tevens het principe 'de vervuiler betaalt (mee)' concreet ingevuld. Fondsvorming moet hierbij mogelijk zijn, bijv. via een fiscaal aantrekkelijke reserveringsregeling.
9. Om de sterk in omvang toenemende regelgeving (en een bijbehorende toename van het aantal ambtenaren) te beheersen, dient het financiële instrumentarium te worden uitgebreid. In dit kader dient niet alleen gedacht te worden aan heffingen, statiegeld e.d., maar ook aan een – bij voorkeur in EG-verband – uitgewerkt systeem van verhandelbare emissierechten. Bij verhandeling vindt afroming plaats. Tevens dienen privaatrechtelijke mogelijkheden beter benut te worden. Onderhouds- en reparatie-arbeid moet onder het lage BTW-tarief worden gebracht.
10. Mede via het stellen van proces-, productie- en produkt-eisen dient de ombuiging naar een duurzame ontwikkeling gestimuleerd te worden. Ook bevordering van de ontwikkeling van schone technologieën kan hierbij behulpzaam zijn. Milieuvriendelijke alternatieven voor productie en vervoer dienen langs fiscale weg en via prijsstellingen financieel aantrekkelijk te worden gemaakt.
11. Er dienen duidelijke regels te komen rondom het gebruik van de diverse in gebruik zijnde keurmerken. Gestreefd wordt naar één keurmerk teneinde maximale duidelijkheid aan de consument te verstrekken met betrekking tot de waarde van het keurmerk.
12. Adequate controle op naleving van milieuvoorschriften is voor een geloofwaardig beleid noodzakelijk. Daarvoor wordt onder verantwoordelijkheid van Justitie via een herschikking een milieu-inspectiedienst opgericht voor alle handhavings- en controletaken. Zo worden de regionale milieu-inspectie en delen van de AID (mestwetgeving) hierin opgenomen.
13. Omdat convenanten uitdrukking geven aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheid en maatschappelijke organisaties, kunnen zij – mits er sprake is van voldoende parlementaire controle – een bruikbaar instrument zijn op de weg naar duurzame ontwikkeling. Zij mogen echter voor de overheid in geval van dringende omstandigheden geen belemmering vormen in het stellen van nadere wet- en regelgeving. Aanscherping van bestaande convenanten – bijv. het afvalstoffenconvenant – moet mogelijk blijven.

Klimaatverandering

14. Nederland beijvert zich voor de instelling van een klimaatfonds waarmee de geïndustrialiseerde landen de Derde Wereldlanden helpen een programma voor duurzame ontwikkeling op te zetten en zal de bereidheid tonen zelf substantieel aan de voeding van dit fonds bij te dragen.
15. In EG-verband moet – naast inspanningen van de afzonderlijke lidstaten – hulp verleend worden bij milieusanering in de Oost-Europese landen.

16. De productie en het gebruik van de ozonlaag bedreigende stoffen als CFK's en halonen dienen met onmiddellijke ingang te worden gestaakt. Bestaande produkten die deze stoffen bevatten dienen aangemerkt te worden als chemisch afval.
17. De uitstoot van CO₂ dient beperkt te worden door:
- een algemene energiehelling;
 - bevordering van de aanwending van duurzame energiebronnen als wind- en zonne-energie;
 - forse beperking van het autoverkeer;
 - intensivering van besparing van energie;
 - bevordering van isolatie van gebouwen;
 - aanscherping van de verbruiksnorm voor woning-nieuwbouw tot 700 m³ aardgas per jaar;
 - stimulering van de ontwikkeling van elektrische auto's ter vervanging van de huidige auto's;
 - de ontwikkeling van bio-brandstoffen met een hoog energierendement;
 - besparing in industriële processen door stimulering van warmtekrachtkoppeling.
18. De doelstelling van het Meerjarenplan Bosbouw (structureel 40.000 ha. bos in het jaar 2000 erbij) moet worden verdubbeld. Via bilateraal overleg wordt een duurzaam gebruik van het tropisch regenwoud gestimuleerd. Hiertoe behoren afspraken over selectieve kap, een herplant die de kap compenseert en garanties omtrent de naleving van de afspraken alsmede een controlesysteem.

Verzuring

19. De uitstoot van verzurende stoffen door het wegverkeer wordt beperkt door:
- differentiatie van de wegenbelasting naar de mate van vervuiling;
 - verdere accijnsdifferentiatie van diverse brandstoffen;
 - eisen met betrekking tot brandstofverbruik voor nieuwe auto's.
- Aan alle vervuilende vervoersmiddelen – zoals motoren, bromfietsen, tractoren, dieseltreinen en schepen – worden emissienormen gesteld.
20. In overleg met de rijksoverheid, maar desnoods verplicht, stellen gemeenten taakstellende programma's op om de toegankelijkheid van (binnen)steden voor auto's zodanig te beperken, dat uiterlijk in 1999 de luchtkwaliteit in de steden aan de normen voldoet.
21. Er dient zo spoedig mogelijk regelgeving tot stand te komen die het personenautovervoer aan banden legt, zodra ten gevolge van weersomstandigheden uitstoot van gevaarlijke gassen bijzonder schadelijk voor de volksgezondheid en het milieu wordt.
22. Er wordt in internationaal verband gestreefd naar het invoeren van een accijns op kerosine en/of een milieutoeslag op vliegtickets.
Een verbod op reclame-, sproei- en sportvliegen (o.a. ULV) wordt overwogen.
23. Om de emissie van vluchtige organische stoffen te beperken wordt per 1 januari 1995 afvang van brandstoffen bij tankstations verplicht. Tevens wordt dan overgegaan op verven op waterbasis; daarna wordt een programma opgestart om te zijner tijd over te schakelen op oplosmiddel-arme (natuur)verven.

24. De uitstoot van SO₂ door het verbranden van fossiele brandstoffen wordt verder beperkt door energiebesparing in gebouwen door middel van isolatie, alsmede door strengere emissienormen voor electriciteitscentrales en raffinaderijen.

Vermesting

25. Verdere betrokkenheid van de overheid bij grootschalige mestverwerking moet worden afgewezen, omdat een structurele oplossing hiermee niet naderbij komt ('end of pipe'-oplossing) en commerciële (export)perspectieven ontbreken.
26. Het mestbeleid dient een landelijk beleid te zijn, waarbij zo snel mogelijk het onderscheid in regelgeving tussen overschot- en tekortgebieden moet worden opgeheven. In het verdere mestbeleid moet de nadruk meer worden gelegd op oplossingen op bedrijfsniveau, waaronder overigens kleinschalige mestverwerking begrepen kan zijn.
27. Het verzuringsbeleid wordt ten volle geïntegreerd met het mestbeleid. Spoedige invoering van een (integrale) mineralenbalans, gekoppeld aan een adequate heffing op mineralenverliezen, is gewenst. Mestaanwending dient plaats te vinden op basis van milieuverantwoorde toedieningsnormen, ook ten aanzien van stikstof, waarbij alle mestsoorten relevant zijn. De boeren krijgen aflopende emissierechten tot dit duurzaamheidsniveau; deze rechten zijn (onder afroming) verhandelbaar. Inkrimping van de veestapel – met name de varkensstapel – kan in laatste instantie worden aanvaard als consequentie van herstel van het evenwicht van de mineralenbalans.
28. Een flankerend beleid is in een overgangperiode noodzakelijk en bevat onder meer opkoopregelingen, gefinancierd uit de mineralenheffingen. Mesttransporten en -exporten worden bevorderd. Een heffing op kunstmest en kwaliteitscertificering van dierlijke mest bevorderen de acceptatiegraad van dierlijke mest.
29. Er dienen (strengere) normen gehanteerd te worden voor verplichte aansluiting op (druk)riolering.
30. Industriële lozingen, met name door de kunstmestindustrie, van fosfaten en nitraten dienen te worden gestaakt. De huidige gedoogsituatie terzake wordt beëindigd.

Verspreiding

31. Er moeten voldoende middelen beschikbaar worden gesteld voor een krachtig bodem-saneringsbeleid, inclusief de onderwaterbodems. Volledige sanering van vervuilde objecten dient te worden nagestreefd, tezamen met het wegnemen van de vervuillingsbronnen. Aan drinkwatergebieden moet hierbij de hoogste prioriteit worden gegeven.
32. Naast kwaliteitsdoelstellingen voor bodem en water dienen vergelijkbare doelstellingen te worden opgesteld voor het compartiment lucht; deze dienen normen te bevatten voor alle kritische stoffen op de gangbare internationale lijsten.
33. Via aangescherpte actieplannen dient de vervuiling van de grote vaarwegen Rijn, Schelde en Maas ten opzichte van het niveau van 1985 met 80% te worden teruggedrongen. Een regeling in EG-verband met stringente afspraken is hiervoor dringend gewenst. Als geen

uitzicht bestaat op sanering mag sluiting van bedrijven niet worden uitgesloten.

34. Bescherming van het IJsselmeer, de kustgebieden en de Waddenzee verdient hoge prioriteit. Daartoe moet o.a. de vervuiling vanaf booreilanden verder worden teruggedrongen. Op dit punt dienen internationaal concrete afspraken te worden gemaakt en strengere voorwaarden te worden gesteld in de vergunningen aan winningsmaatschappijen. Het gas onder de Waddenzee wordt als 'noodvoorraad' beschouwd, zodat vooralsnog een verbod op winning van kracht dient te zijn.
35. Het bouwstoffenbesluit moet beantwoorden aan de eisen van duurzaamheid. Aan bouwstoffen worden eisen met betrekking tot hergebruik gesteld.
36. Er mogen geen genetisch gemodificeerde (micro)-organismen in het milieu worden gebracht. Daartoe worden aan onderzoekinstellingen veiligheidseisen opgelegd.
37. Gemeenten worden verplicht een adequaat rioleringsstelsel tot stand te brengen c.q. in stand te houden. Daarbij is niet het aantal overstorten, maar de vuil-emissie op het oppervlaktewater maatgevend. Gescheiden afvoer van regen- en afvalwater wordt nagestreefd. Onderzocht wordt of in het kader van een integraal waterbeheer de verantwoordelijkheid voor aanleg en onderhoud van het rioolstelsel moet worden overgedragen aan de waterkwaliteitsbeheerders.
38. Voor niet-agrarische toepassingen zoals plantsoenonderhoud en bermbeheer wordt het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen verboden. Rijkswaterstaat, NS en de waterschappen stellen programma's op voor ecologisch bermbeheer.

Verwijdering

39. Bedrijven dienen een ketenanalyse en -bewaking toe te passen op grond waarvan de bij de produktie gebruikte stoffen kunnen worden gevolgd tot de afvalverwerking. Hierbij moet een gesloten kringloop met minimale emissie en maximaal hergebruik centraal staan. Hiertoe dienen bedrijven te worden verplicht tot inname van hun afgedankte produkten voor zover deze daarvoor wettelijk aangewezen zijn. Zij zijn verantwoordelijk voor een goede verwerking daarvan.
40. De hoeveelheid huishoudelijk afval wordt beperkt door
 - uitbreiding van het systeem van statiegeld op alle glas, blik(jes), etc.;
 - stimulering van eigen compostering;
 - verplicht gescheiden inzameling van GFT-afval per 1994;
 - differentiatie van de afvalstoffenheffing naar de hoeveelheid aangeboden afval;
 - meer mogelijkheden voor gescheiden inzameling van diverse soorten glas, blik, etc.;
 - verplichte inzameling van KCA-afval door gemeenten;
 - aanscherping van de doelstellingen van het afvalstoffenconvenant, dat overigens nooit een belemmering mag vormen voor verdergaande overheidsmaatregelen;
 - op termijn een verbod op niet-recyclebare verpakkingen;
 - maatregelen tegen 'dubbele verpakkingen' van huishoudelijke produkten.
41. Bij de verwerking van huishoudelijk afval verdient capaciteitsvergroting hoge prioriteit. De mogelijkheden om de afvalverwerking volledig onder controle van de overheid te brengen dienen onderzocht te worden.

42. Het hergebruik van bouw- en sloopafval wordt gestimuleerd door o.a. heffingen voor het storten van bouw- en sloopafval te verhogen.
43. Verwerking van afval in het buitenland mag alleen worden toegestaan wanneer aangetoond kan worden dat dit op verantwoorde wijze plaatsvindt. Export van afval naar landen buiten de EG dient te worden verboden.

Verstoring

44. Geluidsschermen langs spoorbanen en (snel)wegen worden met natuurlijke materialen gebouwd. De laatste dienen te worden gefinancierd uit de wegenbelasting.
45. Boven natuurgebieden en woonwijken wordt het laagvliegen tot een minimum beperkt.
46. Gemotoriseerde snelheidswedstrijden moeten sterk aan banden worden gelegd.
47. De verkeersintensiteit in natuurgebieden dient in overleg met de beheerders van deze gebieden te worden teruggedrongen, eventueel door het afsluiten van wegen.

Verdroging

48. Het gebruik van grondwater voor hoogwaardige doeleinden (drinkwater) en de opvang en het gebruik van hemelwater ten behoeve van laagwaardige doeleinden (spoelwater) worden gestimuleerd. Bij nieuwbouw en renovatie van bouwwerken moet hiermee rekening worden gehouden.
49. Het zuinig omspringen met drinkwater moet sterk worden bevorderd. De rioolrechten moeten worden gekoppeld aan de omvang van het drinkwatergebruik.
Een verbod van het overdag beregenen van landbouwgewassen met grondwater wordt zo spoedig mogelijk ingevoerd. Bezien wordt of op termijn tot een algeheel verbod dient te worden gekomen.
50. Drinkwaterbedrijven moeten de mogelijkheid krijgen zelf in rechte op te treden tegen vervuilers, waaronder de (chemische) industrieën die lozen op de grote rivieren.
Drinkwaterbeschermingsgebieden dienen een veel krachtiger wettelijke bescherming te krijgen. De te beschermen gebieden worden uitgebreid tot de zgn. intrekgebieden. De op dit moment geldende eisen ten aanzien van de zgn. 1-jaarszone dienen te gelden voor het totale intrekgebied.
51. Het verdient aanbeveling een substantiële en progressieve grondwaterbelasting in te voeren.
52. In gebieden met grote ecologische waarde wordt een verdere verdroging tegengegaan door het grondwaterpeil te verhogen.

Natuur- en landschapsbeleid

53. Nederland heeft, gezien zijn geografische ligging, een bijzondere verantwoordelijkheid voor de zgn. wetlands. In verband met hun kwetsbaarheid en zeldzaamheid verdienen deze gebieden extra bescherming.

54. Het Natuurbeleidsplan kan tot uitgangspunt worden genomen voor het beleid tot natuur- en landschapsherstel in Nederland. De uitvoering ervan dient echter aanmerkelijk te worden versneld. Tevens dienen extra gelden te worden uitgetrokken om de uitvoering te verzekeren.
55. De totstandkoming van de ecologische hoofdstructuur verdient grote prioriteit. In dit kader dient in het overige beleid veel meer rekening te worden gehouden met de inpasbaarheid in het natuurbeleid. Het natuurbeleid is, waar relevant, (mede) randvoorwaardenstellend bij onder meer wegeaanleg, stadsuitbreiding of aanleg van bedrijfsterreinen, waterkwaliteits- en kwantiteitsbeheer.
56. Het bestaande financiële instrumentarium voor de instandhouding van de multifunctionaliteit van de bossen (recreatie, natuur, houtproductie) is onvoldoende en moet op peil worden gebracht. Ter voorkoming van onnodige aankoop wordt bezien of een einde kan en moet worden gemaakt aan het huidige deprivatiseringsproces van de bossen. Op basis van het rapport van de Commissie Functiebeloning Bossen dient te worden gekomen tot een beter stelsel van bos- en natuurfinanciering.
57. Jacht dient beperkt te worden tot bestrijding in laatste instantie van wezenlijk schadelijke dieren (bijv. de muskusrat), bij gebleken gevaar voor de volksgezondheid, met het oog op behoud van flora en fauna of bij dreigende economische schade. Het instrument van de jacht wordt afgewogen tegen toepassing van andere instrumenten (verjaging, afrastering, vangen, schudden van eieren, etc.). De plezier- of recreatieve jacht wordt verboden.

Landbouwbeleid

58. In het licht van de GATT-onderhandelingen, de bestaande overschotten en met het oog op een structureel gezonde financiering van het GLB is – onder handhaving van een redelijk perspectief voor de boeren – de noodzaak van aanpassing van het EG-beleid onverminderd groot. In dit verband worden de speerpunten van 'Mac Sharry' (m.n. verschuiving van prijsondersteuning naar inkomensondersteuning) onderschreven.
59. Gewaakt moet worden tegen uit de hand lopende kosten van het GLB. Inkomensvoelers moeten daarom worden gebonden aan voorwaarden, die onder meer betrekking hebben op produktiebeheersing, produktiemethoden (dier- en milieuvriendelijkheid) en in het algemeen het verrichten van een tegenprestatie. Het verdient aanbeveling de toeslagen enigszins te staffelen en te koppelen aan de grond, teneinde de uitvoering te vergemakkelijken en de intensivering van de produktie af te remmen.
60. Er dient meer aandacht te worden geschonken aan de uitvoerbaarheid en de controleerbaarheid van het GLB, vooral in de zuidelijke EG-staten.
61. Het nieuwe GLB dient in Nederland op zodanige wijze te worden vormgegeven dat via adequate toeslagen het perspectief voor de gezinsbedrijven in de landbouw behouden blijft. De voorwaarden waaronder de toeslagen gegeven worden moeten verstrekkender kunnen zijn dan de Europese.
62. Biologische en geïntegreerde landbouw worden krachtig ondersteund, bijv. via een soortgelijke vergoeding per hectare als gegeven wordt binnen de relatienotagebieden.

63. Landinrichting dient meer dan voorheen aan de landschaps- en natuurcomponent en het milieu aandacht te besteden, waarbij vooral de plannen van oude datum daarop getoetst dienen te worden. De lange duur tussen planvorming en -uitvoering dient aanmerkelijk bekort te worden.
64. De produkt- en bedrijfsschappen in de agrarische sector worden heroverwogen. Hun publieke taken kunnen terugvloeien naar het openbaar bestuur. Indien het Landbouwschap als bestuursorgaan blijft bestaan, dienen ook de niet-georganiseerde boeren hierin vertegenwoordigd te zijn. Betaling houdt zeggenschap in.
65. Het verdient aanbeveling de financiering van voorlichting door de sector zelf te doen dragen. Subsidies die niet van wezenlijk belang zijn voor structuur en continuïteit van de sector (zoals starterspremies, beëindigingsregelingen en de (EG-)jooipremie) worden stopgezet.

Veehouderij

66. De melkquotering is ook in de komende kabinetsperiode onmisbaar om de produktie op een effectieve wijze te beheersen. Teneinde de prijsondersteuning te verminderen kan deze worden verlaagd onder gelijktijdige introductie van een (bij voorkeur per hectare gestaffelde) toeslag.
67. Het verdient aanbeveling in de melkveehouderij een structuurbeleid te gaan voeren via afroming van quotumtransacties teneinde zodoende ruimte te verschaffen aan nieuwkomers en aan knelgevallen tegemoet te komen.
68. Voor de intensieve veehouderij dienen, met inachtneming van een overgangperiode en bij voorkeur in EG-verband, normen voor huisvesting te worden afgesproken die recht doen aan de eigen aard en aan de natuurlijke behoeften van het dier. Als gevolg hiervan zullen (medische) ingrepen als onthoornen en couperen minder noodzakelijk worden.
69. Het verbod op de legbatterij dient in de komende kabinetsperiode zijn beslag te krijgen.
70. Bij de pelsdierhouderij wordt een sterfhuisconstructie toegepast. De huisvestingseisen in deze sector dienen aanmerkelijk te worden aangescherpt.
71. Het I&R-systeem (oorflappen) bij runderen dient vervangen te worden door een diervriendelijker systeem.

Akkerbouw en tuinbouw

72. De milieuproblemen in de akkerbouw en de tuinbouw worden bestreden via een versnelde en verscherpte uitvoering van het Meerjarenplan Gewasbescherming. De milieucriteria voor grond- en oppervlaktewater dienen nadrukkelijk de grondslag voor het beleid te vormen.
73. De omschakeling naar niet-chemische gewasbeschermingsmethoden dient aanmerkelijk te worden versneld. De activiteiten van de overheid ter begeleiding van dit proces, in de vorm van onderzoek en (praktijk)voorlichting, worden geïntensiveerd. Met name biologische en mechanische methoden verdienen stimulering. De kosten voor de omschakeling worden omgeslagen via een bestemmingsheffing op bestrijdingsmiddelen.

Daarnaast wordt na één of twee jaar een regulerende heffing ingesteld die volgens een tijdpad wordt verhoogd. De controle op het gebruik moet worden verscherpt.

74. Schaalvergroting als belangrijke oplossing van de problemen in de akkerbouw wordt afgewezen. Het beleid dient zich dan ook niet in die richting te bewegen. De concurrentiekracht van de Nederlandse land- en tuinbouw ligt in gespecialiseerde kwaliteitsprodukten.
75. De tuinbouw dient zo veel mogelijk gevrijwaard te blijven van produktiebeperkingen en over voldoende areaal te beschikken. De sector dient uiterlijk in 1996 te voldoen aan alle randvoorwaarden die vanuit het milieu- en energiebeleid aan de produktie gesteld worden (emissies naar lucht en water en energiegebruik). De kosten daarvan kunnen niet op het rijk worden afgewenteld. De toepassing van gesloten systemen is niet de enige oplossing van de milieuproblemen in deze sector; ook milieuvriendelijke teelt in de volle grond moet mogelijk blijven.

Biotechnologie

76. De kaders waarbinnen een integrale toetsing van biotechnologisch onderzoek en toepassing van biotechnologische methoden kan plaatsvinden worden zo spoedig mogelijk vastgesteld. Daartoe dient de samenstelling van bestaande commissies te worden verbreed en dient wetgeving en uitvoering nader op elkaar te worden afgestemd en gestreefd te worden naar integrale regelgeving.
77. Uitgangspunt bij de toelaatbaarheid van onderzoek en toepassing dient te zijn de meest stringente vorm van het 'nee, tenzij'-principe.
78. Bij toepassing van biotechnologie bij dieren ligt de grens daar waar de eigen aard van het dier wordt aangetast. Er is reden om enkele toepassingen in ieder geval te verbieden, waaronder embryotransplantatie, klonen en sexen van embryo's en het gebruik van groeihormonen als BST en PST.
79. Transgenetica bij dieren is overeenkomstig het 'nee, tenzij'-principe slechts aanvaardbaar teneinde nauwomschreven doelen te bereiken, bijv. de produktie van geneesmiddelen. Tevens dient vast te staan dat er geen alternatieve produktiemethoden zijn en moet de noodzaak volkomen duidelijk zijn.
80. Biotechnologisch onderzoek bij planten en micro-organismen wordt onderworpen aan een gedegen analyse van de risico's voor de schepping.
Bij toepassing van biotechnologische produktiemethoden wordt gewaakt tegen genetische verarming.
81. De overheid dient de bestaande biotechnologiesubsidies te beëindigen, indien onvoldoende duidelijkheid bestaat over de ethische toelaatbaarheid of het maatschappelijk nut. De betrokkenheid van de overheid bij 'positieve' voorlichting over biotechnologie wordt stopgezet.
82. Ook in EG-verband zal men zich sterk moeten maken voor het verdisconteren van ethische principes in het biotechnologiebeleid.
83. Het octrooirecht kan niet van toepassing zijn op (langs biotechnologische weg veredelde)

levende organismen.

Visserij

84. Het is van belang het EG-visserijbeleid opnieuw te definiëren. De uitgangspunten zijn:
- vangstregelingen behoren gelijkkelijk door de lidstaten te worden nageleefd;
 - voldoende mogelijkheden voor de Nederlandse vloot om de beschikbare quota op te vissen;
 - waarborging van een duurzame exploitatie van de visserij;
 - evenwicht tussen visserij- en natuurbelangen;
 - geen nationale quota, maar overdraagbare quota per bedrijf of groep bedrijven;
 - een zeedagenregeling in combinatie met een liefst meerjarige quotumregeling;
 - de bepaling van totale toegestane vangsthoeveelheden (TAC's) en vangstquota's moet voor meerdere jaren van kracht zijn.
- Verdere uitbreiding van de EG mag geen wezenlijke inbreuk inhouden op de huidige Nederlandse vangstcapaciteit.
85. Verdere sanering van de visserijsector kan slechts plaatsvinden op basis van gedegen biologische inzichten. Verplichte sanering, zonder adequate vergoedingen, is niet aanvaardbaar. Kleine visserijbedrijven mogen van een saneringsregeling geen onevenredig nadeel ondervinden. Indien verdere sanering van de kottervloot noodzakelijk mocht blijken, geschiedt dit bij voorkeur via reductie van het aantal pk-(equivalenten) per schip.
86. De bijvangstregeling wordt herzien. Streven is alle vis te definiëren in vis-equivalenten. Bijvangsten komen zodoende evenzeer in mindering op de quota als hoofdvangsten.
87. De visserij dient de tijd en de ruimte te krijgen de eigen verantwoordelijkheid bij de handhaving van de quota gestalte te geven.
Vissers die niet deelnemen in groepen waarbinnen die eigen verantwoordelijkheid daadwerkelijk gestalte heeft gekregen, kunnen extra restricties worden opgelegd om vangstoverschrijding te voorkomen.
88. Overdracht van taken aan de visserijsector zal overigens gepaard moeten gaan met een financiële tegemoetkoming. Overige ondersteuning van de eigen verantwoordelijkheid kan plaatsvinden door de introductie van administratieve handhavingsinstrumenten (intrekking visserijlicentie, tijdelijk uitvaarverbod, etc).
89. Mocht na evaluatie blijken dat de handhaving van de quota onder eigen verantwoordelijkheid van de vissers niet voldoende resultaat oplevert, dan kan via inname van zeedagen of een licentiereductieregeling van pk's worden overgegaan tot sanering van de overcapaciteit, totdat de capaciteit overeenstemt met de toegestane vangsten.
90. Ingestelde paaigebieden en scholboxen moeten afdoende worden beschermd door daar niet langer schepen van meer dan 300 pk te laten vissen.
91. Onderzocht dient te worden of in Nederland meer grootschalige mogelijkheden voor viskweek zijn.
92. De doelstellingen van de kustvisserij (mosselen, oesters, kokkels en garnalen) zijn

overeenkomstig de doelstellingen van de zeevisserij: duurzame exploitatie en evenwicht tussen visserij- en natuurbelangen.

93. Ter uitwerking daarvan worden beheersplannen opgesteld op basis van wetenschappelijk gedocumenteerde gegevens. De opstelling van beheersplannen door de sector zelf moet worden bevorderd door in ruil daarvoor af te zien van vangstverboden.
94. Het beleid is er op gericht een betekenisvolle binnenvisserij (op aal en schubvis) in stand te houden c.q. tot stand te brengen. Voor zover het huidige beleid daarmee strijdt, wordt dit herzien.
95. Het visserij-onderzoek wordt geïntensiveerd. Het bedrijfsleven draagt daaraan in financiële zin bij, zij het dat deze bijdrage gemaximeerd dient te worden op 1 miljoen gulden.
96. Het visserij-onderwijs zal de eigen plaats binnen het (nautisch) onderwijs dienen te behouden, zodat de continuïteit van voldoende goed opgeleid personeel op de visserijvloot behouden blijft.

4. FINANCIËEL-ECONOMISCH BELEID

'Kiezen en delen' is niet primair een zaak van financiën, maar veel meer een kwestie van mentaliteit. In het politieke bedrijf krijgt het financiële aspect helaas nogal eens teveel accent. Politiek wordt dan versmald tot 'het verdelen van de centen'. Dat is jammer en doet geen goed aan het beeld dat de burger heeft van de politiek. Intussen is het een feit dat al het overheidsbeleid betaald moet worden en dat de overheidsmiddelen beperkt zijn. Zeker voor een politiek program, waarin het totale overheidsterrein aan bod komt, betekent dit dat het financieel-economisch beleid wel degelijk van groot belang is! Dat klemt eens te meer wanneer we ons realiseren dat het huishoudboekje van de staat nog altijd bepaald niet op orde is. Niet alles kan; het gegeven dat de middelen beperkt zijn noodzaakt tot verantwoord kiezen in de besteding van de gemeenschapsgelden en tot het rechtvaardig delen van de baten én de lasten.

Financieringstekort en staatsschuld

Het financieringstekort van de overheid loopt gelukkig terug. Toch moeten we niet vergeten dat, zolang er een tekort is, de staatsschuld in principe nog altijd toeneemt! Dat betekent dat een verdere reductie van het jaarlijkse tekort hard nodig is. De staatsschuld, die momenteel 80% van het Bruto Nationaal Produkt bedraagt, moet – als voorlopige doelstelling – worden teruggebracht tot de EMU-norm van 60% BNP.

De rente die over de staatsschuld moet worden betaald (zo'n 28 miljard gulden per jaar!) drukt ieder jaar weer zwaar op de begroting. Nog afgezien van het feit dat op deze wijze de lasten worden afgewenteld op volgende generaties, is een belangrijk bezwaar dat andere – noodzakelijke – overheidsuitgaven als het ware 'weggedrukt' worden: daarvoor is dan geen of onvoldoende financiële ruimte beschikbaar. Zeker voor wat betreft de 'echte' overheidstaken moet dit voorkomen worden, ook wanneer er gewerkt wordt aan het saneren van de schuld. Gebeurt dit niet en verzuimt de overheid om oneigenlijke taken af te stoten en zo ruimte te creëren voor beleid dat uit het oogpunt van publieke gerechtigheid noodzakelijk is, dan is er sprake van *onverantwoord* kiezen.

Sanering overheidsfinanciën

In het algemeen geldt trouwens dat het hard nodig is in de overheidsfinanciën orde op zaken te stellen. Het belastingstelsel zal verder vereenvoudigd moeten worden. Daarbij zal met name kritisch gekeken moeten worden naar wat we noemen 'het rondpompen van geld': er lopen van de overheid naar de burgers en in omgekeerde richting omvangrijke geldstromen (subsidies, aftrekposten, belastingen). Vanuit de RPF-opvatting dat het niet vanzelfsprekend moet zijn dat alles door de overheid wordt georganiseerd en gefinancierd (en dat dan weer uit door de burgers opgebrachte belastinggelden), ligt het voor de hand te onderzoeken welke geldstromen er 'tegen elkaar weggestreept' kunnen worden.

Andere maatregelen ter sanering van de overheidsfinanciën zijn: het beperken van het aantal en het beheersbaar maken van zgn. open-einde-regelingen, een sterkere nadruk op het profijtbeginsel bij categorieën overheidsdiensten (bijv. bij het gebruik van de infrastructuur of de beveiliging van stadions), afslanking van het overheidsapparaat als gevolg van het afstoten van taken, verhoging van de efficiency door verzelfstandiging – bijv. in de vorm van een agentschap – van verschillende uitvoerende overheidsdiensten.

Europa en EMU

Overigens leven we ook financieel-economisch niet op een eiland: de internationale

verwevenheid van de nationale economieën en geldstelsels brengt de nodige beperkingen voor het overheidsbeleid met zich mee. Dat geldt zeker in het verband van de Europese Gemeenschap. De RPF hecht echter zeer aan het behoud van de Nederlandse soevereiniteit en de nationale zeggenschap, ook ten aanzien van monetaire en economische beleidskeuzes. Daarbij hoort ook het handhaven van onze gulden als wettig betaalmiddel! De plannen voor een Europese Monetaire Unie (EMU) bieden voor deze wensen geen ruimte en worden dan ook afgewezen. Daar komt nog bij dat de nationale economieën tezeer uiteenlopen om de EMU voor de hele EG binnen afzienbare tijd van kracht te doen worden, terwijl het evenzeer ongewenst is op het punt van de EMU een 'Europa met twee snelheden' te doen ontstaan.

Al met al meent de RPF dat een goede economische afstemming en – zondig intensieve – samenwerking tussen de EG-lidstaten vanuit de nationale optiek voldoende zijn en daarom als een meer verantwoorde keuze mogen worden beschouwd.

Economische groei of rentmeester-economie?

Zowel internationaal als nationaal is het gangbaar om over de financieel-economische ontwikkeling van een land te spreken in termen van 'economische groei'. Daarmee wordt de indruk gewekt dat de welvaart toeneemt. Het is typerend dat men zelfs wanneer de economie zich stabiliseert, soms nog spreekt van een 'nul-groei'! Toch is het mogelijk dat de kwaliteit van de leefomgeving afneemt, bijvoorbeeld wanneer economische groei gepaard gaat met aantasting van het milieu. Per saldo kan de totale ontwikkeling negatief uitpakken. Daarom moeten we behoedzamer en zorgvuldiger zijn in het 'groei-denken' en de stijging van het Bruto Nationaal Produkt niet als enige norm hanteren in de beoordeling van de financieel-economische ontwikkelingen. Naast de economische dient ook de ecologische ontwikkeling te worden meegewogen als randvoorwaarde voor beleid. Het milieu kan gerekend worden tot het 'economisch zwakke' en verdient daarom bijzondere bescherming door de overheid. Dat heeft alles te maken met 'verantwoord kiezen'! Zonder te vervallen in milieumantiek, behoort de overheid vanuit milieu-overwegingen (scheppingsbeheer!) voorwaarden te stellen aan de economische ontwikkeling. We moeten de weg inslaan naar een 'rentmeester-economie', waarin werkelijk ruimte komt voor een verantwoorde, duurzame economische ordening.

Deze visie op de economische orde, waarin de nadruk niet valt op kwantitatieve groei, maar op kwalitatieve ontwikkeling, bepaalt in belangrijke mate de richting en de keuzes van het programma van de RPF ten aanzien van het economisch beleid. Nationaal industrie- en technologiebeleid, internationale handel, de economische samenwerking in EG-verband, het behoort allemaal getoetst te worden aan de normen die uit de publieke gerechtigheid voortvloeien voor het economische leven.

Economische orde

Het huidige Nederlandse economische bestel lijdt aan een aantal zwakten, die in de komende kabinetsperiode moeten worden bestreden. Knelpunten die moeten worden aangepakt zijn onder meer: de te geringe dynamiek, overregulering en afscherming van markten, hoge arbeidskosten, te geringe aandacht voor scholing in het bedrijfsleven, infrastructuur en kwaliteit van de produktie.

Marktwerking en een open economie zijn uitgangspunten, maar sluiten bepaald niet uit dat de overheid regulerend kan optreden, wanneer een beleid van 'verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' dreigt te worden doorkruist. De overheid heeft dan de taak op te komen voor wat (economisch) zwak is en een eenzijdige economische ontwikkeling te corrigeren. Vanuit een christelijk-sociale benadering van de economische orde spreekt de RPF in dit verband van de 'sociale markt-economie'.

Bedrijfsleven en industrie

Het uitgangspunt van de marktwerking brengt mee dat het economisch beleid van de overheid

in relatie tot het bedrijfsleven en de industriesector vooral voorwaardenscheppend van karakter is. Hierdoor kan de eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer, maar ook die van bijvoorbeeld de consument, tot ontplooiing komen. Met betrekking tot export, acquisitie van buitenlandse investeringen, technologiebeleid en toerisme past het de overheid zich terughoudend op te stellen en haar beleid te beperken tot het scheppen van randvoorwaarden. Daartoe behoren een kwalitatief goed overheidsapparaat, goede arbeidsverhoudingen, adequate infrastructuur, voorlichting, verlichting van de administratieve lastendruk en eventueel (mede-)financiering van bijv. fundamenteel onderzoek:

Tegelijkertijd geeft de overheid zich er rekenschap van dat een vrije marktwerking kan leiden tot verspilling (grondstoffen, overbodige produkten, te veel energieverbruik, weinig duurzame produkten). In die gevallen is het nodig voor het bedrijfsleven en de industrie regels en normen te stellen, bijv. met betrekking tot het milieubeleid, arbeids- en sociale wetgeving, veiligheid van produktie en produkten, enz. Daarbij hoeft Nederland niet te schromen om in voorkomende gevallen vooruit te lopen op bijv. andere EG-lidstaten. Wel is het van belang de eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer zo veel mogelijk tot uitdrukking te laten komen, teneinde, zonder tot overregulering te vervallen, toch tot een genormeerde economie te komen.

Voor de extra lasten die het gevolg zijn van deze beleidskeuzes geldt overigens het principe van 'rechtvaardig delen': overheid en bedrijfsleven, producent en consument zullen ieder hun aandeel moeten leveren!

Steunverlening en subsidiëring

De voorwaardenscheppende taak van de overheid in het economisch leven betekent dat steunverlening aan het bedrijfsleven slechts in uitzonderingsgevallen – bijv. wanneer er sprake is van ernstige sociale gevolgen of ingrijpende consequenties voor de samenleving – geboden kan zijn. Ook de steun aan nieuwe ontwikkelingen via subsidies geschiedt met de nodige terughoudendheid. Het is bepaald niet overbodig alle huidige subsidies eveneens aan dit uitgangspunt te toetsen.

In het verleden heeft het in het overheidsbeleid ten aanzien van het bedrijfsleven nogal eens ontbroken aan consistentie en betrouwbaarheid, elementen die van wezenlijk belang zijn, omdat bedrijven moeten kunnen anticiperen en inspelen op komende maatregelen. Het is daarom noodzakelijk verbetering aan te brengen in zowel de communicatie als het beleid, waarbij het accent moet liggen op versterking van de zwakke punten van sectoren met perspectief.

Is er sprake van publiek/private samenwerking (bijv. bij infrastructurele werken), dan mag dit niet leiden tot een volledig verlies van overheidszeggenschap, tenzij ook de risico's volledig aan het bedrijfsleven worden overgedragen.

Energie

De uitgangspunten van duurzame ontwikkeling en rentmeester-economie bepalen ons bij de noodzaak van een verantwoord – dat is: zorgvuldig en zuinig – energiebeleid. Gezien de ernstige gevolgen die ons energieverbruik heeft voor natuur en milieu, is een radicale trendbreuk absoluut noodzakelijk. Een werkelijk effectief energiebesparingsbeleid, dat zowel door de overheid als door burgers en bedrijven uit overtuiging wordt gedragen en uitgevoerd, is daartoe een eerste vereiste. In de vormgeving van het energiebeleid dient het doel – een verbruik in overeenstemming met het concept van duurzame ontwikkeling – beter tot uitdrukking te worden gebracht.

Waar het gaat om de energiebronnen kunnen economische argumenten gemakkelijk conflicteren met ecologische overwegingen. Dan komt het aan op 'verantwoord kiezen'! Dat betekent dat in het algemeen de milieu-aspecten zwaarder zullen wegen en dus voorrang moeten krijgen. In het verlengde hiervan zal er dus meer accent moeten worden gelegd op

(onderzoek naar) duurzame energiebronnen als wind, zon en water, en – met name vanwege de afvalproblematiek en de ernstige risico's voor mens en milieu – afbouw van kernenergie.

Vanuit deze visie op een verantwoord en rechtvaardig financieel-economisch beleid kiest de RPF voor de volgende aktiepunten:

Financieel-economisch kader

1. Het financieringstekort wordt met 0,5%-punt per jaar teruggebracht. Voor de langere termijn wordt het financieringstekort bepaald door het structurele spaaroverschot in de particuliere sector en de stand van de lopende rekening.
2. Voor de hoogte van de collectieve lastendruk kan een norm van zo'n 54% NNI als leidraad voor het overheidsbeleid dienen, maar deze is geen absolute grens. Omstandigheden kunnen een zekere overschrijding noodzakelijk maken.
3. De definitie van collectieve lastendruk is aan herziening toe. Uitgangspunt daarbij is dat vermijdbare lasten en belastingen of heffingen met een bestemmingskarakter buiten de norm blijven. Bovenwettelijke aanvullingen in de sociale zekerheid vallen eveneens buiten de norm.
4. De uitruil van belastingen en subsidies en aftrekposten verdient verdere voortgang. Door verdere stappen te zetten op deze weg ontstaat op termijn ruimte voor verlaging van de belastingtarieven.
5. Open-einde regelingen worden beter beheersbaar gemaakt, door budgetfinanciering waar mogelijk en het (sterker) betrekken van de lagere overheden bij de financiële risico's van regelingen als de Individuele Huursubsidie en de Algemene Bijstandswet.
6. Aardgasbaten dienen geleidelijk buiten de structurele overheidsinkomsten te worden geplaatst. Uitgaven die worden gefinancierd uit aardgasbaten betreffen uitsluitend de kosten van eenmalige kapitaalinvesteringen, inclusief milieusanering.
7. De overheidsinvesteringen moeten, onder handhaving van het uitgangspunt van een gezonde staat van de overheidsfinanciën, op peil worden gehouden. Investeringen mogen niet eenzijdig in de Randstad plaatsvinden; er moet meer aandacht zijn voor de gerechtvaardigde wensen van zwakkere regio's.

Monetair beleid en betalingsverkeer

8. De doelstellingen van de EMU voor zover betrekking hebbend op een lage inflatie en gezonde overheidsfinanciën, zijn op zichzelf genomen nastrevenswaardig, maar dan op basis van vrijwilligheid. De mogelijkheid van uittreding uit de EMU moet reëel zijn. Nederland streeft met kracht naar een substantieel vergroting van de nationale beleidsvrijheid in de EMU.
9. Eén Europese munt in de EG is niet noodzakelijk; een geleidelijke uitbreiding van vaste wisselkoersen (vgl. koppeling gulden en D-mark) is een voldoende alternatief.
10. De gulden dient als betaalmiddel behouden te blijven. Bij onverhoopte invoering van een

Europese munt, blijft het uitgifterecht onder zekere voorwaarden bij de lidstaten en blijven de nationale beelden en randen behouden.

11. Stabiele prijzen en een lage rentestand vormen de uitgangspunten van het monetair beleid. Nederland streeft er naar deze uitgangspunten zo sterk mogelijk in de EMU naar voren te laten treden.
12. Een eventueel te vormen Europese Centrale Bank zal onafhankelijk moeten zijn van de politieke besluitvorming.
13. Verdere concentratie in de financiële wereld wordt afgewezen. Er moet een toetsingsmoment komen of het samengaan van verzekeraars en banken onaanvaardbare gevolgen heeft.
14. De kostentoekening van het betalingsverkeer door de banken mag de toegankelijkheid voor iedereen niet in de weg staan.

Belastingen

15. Er is behoefte aan verdere hervormingen van ons belastingstelsel met als doelstellingen verdere vereenvoudiging, ecologisering en verlaging van de lastendruk op arbeid. Het draagkrachtbeginsel per huishouding blijft leidraad. Het is ongewenst toe te werken naar verdere denivellering.
16. Actiepunten voor de komende jaren zijn:
 - de voltooiing van de brutering;
 - opheffing van de gedeeltelijke aftrekbaarheid van gemengde kosten;
 - meer parallelie tussen aftrekposten en belastingvrije vergoedingen;
 - samenvoeging van de rente- en dividendvrijstelling op 2000 gulden;
 - afschaffing van de overdrachtsbelasting;
 - beperking van aftrekposten;
 - invoering van een vorm van het splitsingsstelsel;
 - het wegnemen van de bevoordeling van samenwonenden ten opzichte van gehuwden in de vermogensbelasting;
 - verlaging van het tarief van het huurwaardeforfait;
 - invoering van een fiscale faciliteit voor gehuwden.
17. De giftenaftrek blijft gehandhaafd.
18. De kwestie van de samenlevingsvormen binnen het belastingstelsel moet worden geharmoniseerd en in een lijn gebracht met de situatie in de sociale zekerheid en andere regelingen. Uitgangspunt is de draagkracht per huishouden.
19. In het kader van de gewenste herziening van de uitgangspunten van het belastingstelsel en in het bijzonder met het oog op de ecologisering daarvan worden de volgende maatregelen genomen:
 - verhoging van bestaande energieheffingen en milieubelastingen en waar nodig invoering van nieuwe heffingen (bijv. grondwaterheffing);
 - zwaardere belasting van mobiliteit;
 - zo spoedig mogelijk introductie van een pleziervaartuigenbelasting voor motor-vaartuigen;

- invoering van een luxe-accijns;
- verhoging van de accijnzen op alcoholhoudende dranken;
- heffingen op (schaarse) mineralen;
- heroverweging van de huidige verdeling van goederen en diensten over het hoge en het lage BTW-tarief.

Industrie en bedrijfssector

20. Speerpunt van het economisch beleid is voorwaardenscheppend beleid in de meest brede zin van het woord: verantwoorde vestigingsmogelijkheden voor het bedrijfsleven en een kwalitatief goede fysieke en kennisinfrastructuur. Bij de besluitvorming over publieke investeringen wordt het werkgelegenheidsmotief meegewogen.
21. Het bezit van aandelen door de staat beperkt zich tot bedrijven waar een sterke overheidsinvloed noodzakelijk is.
22. Met betrekking tot het voeren van een industriepolitiek met behulp van financiële instrumenten (premies, ontwikkelingsfondsen e.d.) wordt uiterste terughoudendheid betracht.
23. De overheid verleent geen algemene investeringssteun aan het bedrijfsleven. Specifieke investeringssteun verdient uiterst selectieve toepassing. De investeringsaftrek wordt op termijn afgeschaft; ter compensatie voor met name kleinere ondernemingen dient dit gepaard te gaan met gelijktijdige afschaffing van de kapitaalsbelasting. Onderzocht wordt of de doeleinden van de investeringssteun ook op andere wijze bereikt kan worden, bijv. door introductie van een financieringsfaciliteit.
24. De IPR wordt volledig overgedragen aan de provincies, dan wel regio's. Het ISP en andere regioprogramma's worden afgeschaft, omdat de verschillen tussen de landsdelen dergelijke steunprogramma's niet meer rechtvaardigen.
25. Instandhouding van een eigen Nederlandse defensie-industrie is geen doel in zichzelf. In principe zal de defensie-industrie zich zelf op de (internationale) markt dienen waar te maken.
26. Het mededingingsbeleid, waaronder de kartelwetgeving, moet worden verscherpt. Alle kartelafspraken behoren openbaar te zijn.

EG

27. Het streven naar economische harmonisatie in EG-verband, bijv. door het afbreken van handelsbelemmeringen, de wederzijdse erkenning van voorschriften, mag het voeren van verdergaand nationaal beleid niet in de weg staan.
28. Bezien moet worden of inmiddels ingevoerde harmonisatierichtlijnen, waaronder bijv. die betreffende de openbare aanbesteding van overheidsopdrachten, handhaafbaar zijn en of alle richtlijnen die ten behoeve van de Interne Markt zijn overeengekomen noodzakelijk zijn.
29. Om ongewenst 'fiscaal grensverkeer' tegen te gaan moet worden gestreefd naar het verkleinen van bestaande verschillen in de belastingstelsels van Nederland, België en

Duitsland. In het bijzonder wordt gedacht aan de vermogensbelasting en de rentevrijstelling in de inkomstenbelasting.

30. In EG-verband wordt getracht de overheidsondersteuning van de nationale industrieën te harmoniseren, ter voorkoming van onevenwichtige concurrentieverhoudingen tussen de lidstaten. Uitgangspunt hierbij is beëindiging van steunverlening, zoals in de staal-industrie en de scheepsbouw. De 'fiscale subsidies' worden in de harmonisatie betrokken.

Internationale handel

31. De GATT-onderhandelingen moeten leiden tot beperking van handelsbelemmeringen en marktverstoringen. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is de in beginsel vrije toegang tot de westerse markten voor derde-wereldlanden en Oost-Europa. Op onderdelen kan daartoe een zekere marktordening wenselijk zijn.
32. Niet geheel kostendekkende exportfinanciering beperkt zich tot landen met wie de exportrelatie niet slechts een commercieel belang dient, zoals de Derde Wereld en Oost-Europa. De exportfinancieringsfaciliteit wordt hierop aangepast.
33. In de buitenlandse handelsrelaties, met name bij bilaterale handelsverdragen, speelt de handhaving van de mensenrechten – uitsluiting van kinderarbeid inbegrepen – een rol van gewicht. De rapportage in het kader van de Wet melding Buitenlandse Boycotmaatregelen wordt voortgezet.
34. Waar het gaat om levering van militair materieel aan het buitenland zijn zowel nationaal als in EG-verband de mensenrechtensituatie, 'good government' en stabiliteit ijkpunten bij de vergunningverlening.

Midden- en Kleinbedrijf

35. De overheid geeft zich in bijzondere mate rekenschap van de effecten van het beleid op het MKB. Naast gunstige effecten die mogen worden verwacht van deregulering en lagere lastendruk, kunnen kredietfaciliteiten worden verbeterd en kan de armslag van participatiemaatschappijen worden verruimd.
36. De mogelijkheid tot openstelling op zondag in de Winkelsluitingswet moet verdwijnen. Er is aanleiding om ook andersoortige bedrijven, zoals verhuurbedrijven en benzinepompen in de bebouwde kom onder het winkelsluitingsregime te brengen.
37. In het kader van de vermindering van de administratieve lastendruk is een drastische versoepeling van de vestigingsvoorwaarden aan de orde. Ook wordt gedacht aan het afschaffen van het middenstandsdiploma.
38. De mogelijkheden om kapitaalsvorming in de onderneming, met name bij bedrijfsopvolging en dergelijke, te vergemakkelijken, worden onderzocht.

Technologiebeleid

39. Financiering van technologieprojecten vindt slechts plaats voorzover deze speciale, nauwkeurig omschreven doeleinden dienen en een aantoonbare maatschappelijke

meerwaarde hebben, bijv. het oplossen van knelpunten in de milieu- of vervoerstechnologie. De bijdragen aan Jessi en HDTV worden beëindigd, evenals de technologieprogramma's informatie-, materiaal- en bio-technologie, het telematica-gidsproject en de ruimtevaartprogramma's.

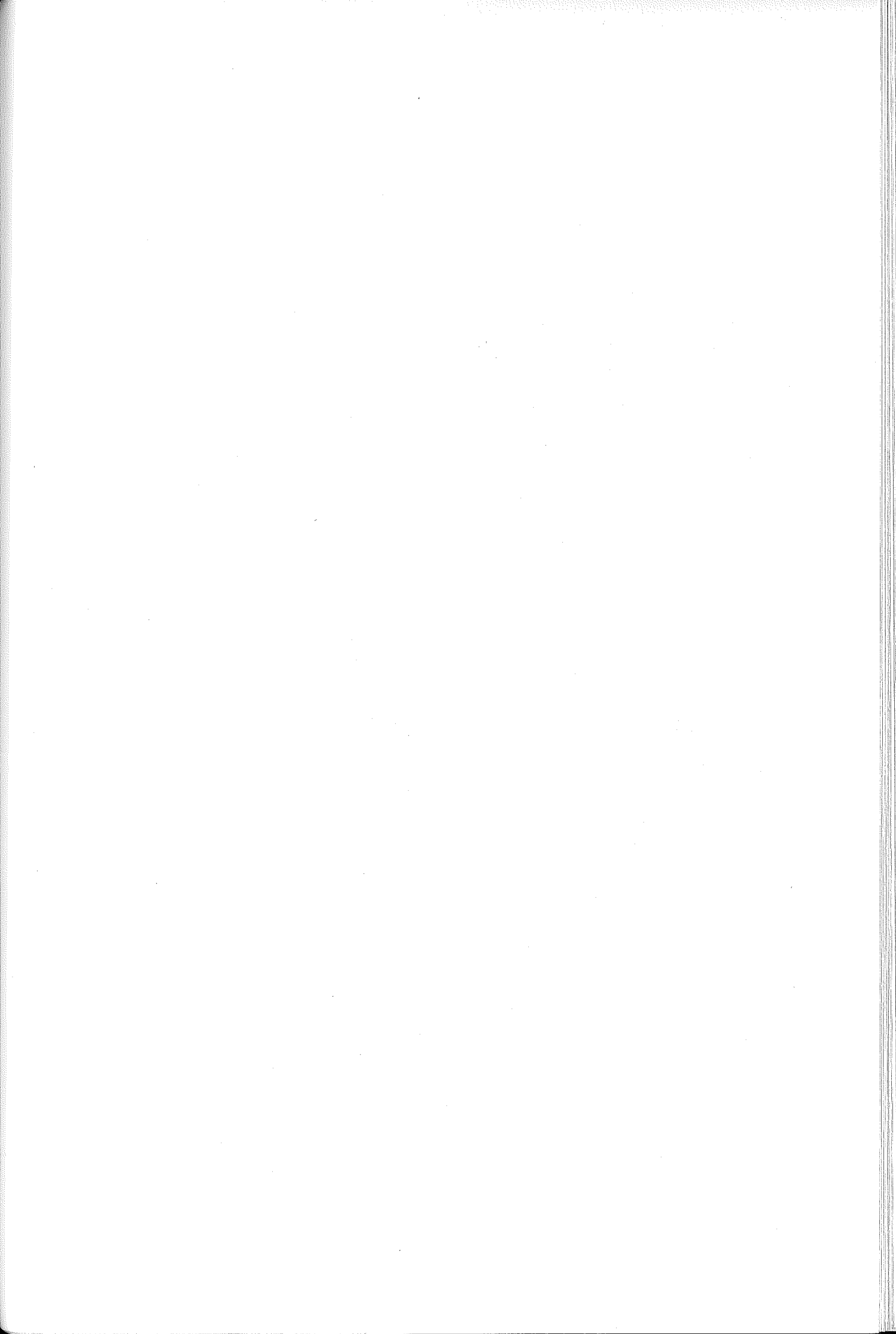
40. Onderzoek en ontwikkeling van met name de biotechnologie dienen te worden ingekaderd in een ethisch toetsingsmodel. De overheid draagt er zorg voor dat de ethische kaders worden aangegeven waarbinnen onderzoek naar en toepassing van biotechnologie zich dienen te bewegen.
41. De overheid bevordert de integratie van industrieel en universitair-wetenschappelijk onderzoek, waardoor de uitwisseling van kennis wordt vergemakkelijkt. In de financiering van instituten wordt hierop een zwaarder accent gelegd. Daarnaast moet ruimte blijven voor fundamenteel wetenschappelijk onderzoek.
42. De overheid bevordert de toepassing van de 'best technical means' op milieu- en energiegebied, door naast bestaande fiscale afschrijvingsfaciliteiten een heffingensysteem te introduceren dat gericht is op naar verhouding vuile of energieverspillende bedrijven.

Productie en consumptie

43. Bedrijven behoren ten volle aansprakelijk te zijn voor de milieugevolgen van de op de markt gebrachte produkten. Gelet op de onzekere continuïteit van bedrijven geldt een verplichte milieu-aansprakelijkheidsverzekering. De toetsing van produkten kan dan buiten de overheid om geschieden.
44. Een heldere, geharmoniseerde milieukeur wordt zo spoedig mogelijk ingevoerd. In afwachting hiervan kan de ecofactor goede diensten bewijzen, vooral in voorlichtende zin. De ecofactor geeft aan welke prijs de consument voor een bepaald produkt of dienst zou moeten betalen, wanneer alle werkelijke kosten van het produkt (schade en kosten die thans worden afgewenteld op het milieu, de Derde Wereld, of komende generaties) in de prijs tot uitdrukking zouden komen.
45. Teneinde de introductie van milieuvriendelijker produkten te bevorderen kan de prijs daarvan via – afgedwongen – kruissubsidies (het duurder maken van de 'vuile' goedkope alternatieven, zodat de dure 'schone' produkten goedkoper kunnen worden) gelijk worden getrokken.
46. De milieu-accountancy wordt uitgebouwd tot een verplichte exercitie in het jaarverslag en geldt evenals het financiële accountantsrapport als goedkeuringsvereiste.
47. Het consumentisme moet worden afgeremd. Te denken valt aan strengere regels op het punt van de reclame-uitingen, afschaffing van de rente-af trek consumptief krediet en een bijzondere verbruiksbelasting op energieverslindende en luxe goederen. De regels inzake de kredietverstrekking in de consumptieve sfeer moeten worden aangescherpt.
48. De bevordering van het toerisme is geen overheidstaak. Bestaande bemoeienissen op dit terrein worden dan ook beëindigd, waaronder de financiering van het Nationaal Bureau voor Toerisme.

Energie

49. Voorlopig einddoel in het energiebeleid is een daling van het verbruik van fossiele brandstoffen met 60% in 2010. Onderdeel van een daartoe op te stellen stappenplan vormt maximalisering van het aandeel van energieopwekking uit duurzame energiebronnen, zoals wind, zon en water.
50. Als onderdeel van het energiebesparingsbeleid wordt een energieheffing ingevoerd, zo mogelijk in EG- of nog wijder verband, maar in ieder geval in samenwerking met zoveel mogelijk landen. Zonodig neemt Nederland eenzijdig stappen. De energieheffing wordt stapsgewijs ingevoerd, waarbij gelet wordt op nadelige inkomens- en economische effecten. In dit verband wordt gedacht aan de invoering van een heffingvrije voet.
51. Er wordt meer geld uitgetrokken voor de financiering van onderzoek in en marktintroductie van duurzame energiebronnen. Daartoe wordt een opcent geheven op de energieprijs. Dalingen in de energieprijs worden niet automatisch doorberekend, maar worden tevens voor dit doel bestemd. De toepassing van duurzame energiebronnen zoals zonneboilers en windenergie moet worden vergemakkelijkt door het huidige stimuleringsinstrumentarium verder te intensiveren. Voor windenergie wordt een hogere terugleververgoeding berekend.
52. De isolatienormen voor nieuwbouw en stadsvernieuwing moeten worden verscherpt. Ook kan worden gedacht aan verplichte installatie van zonneboilers in nieuwbouw. In dit kader worden de gemeenten verplicht een energieparagraaf in het bestemmingsplan op te nemen.
53. De elektriciteitsvoorziening via energieopwekking in kolencentrales wordt geleidelijk beëindigd. Kolenvergassing is weliswaar een laagwaardig gebruik van een hoogwaardig produkt, maar vormt in de overgangperiode naar een meer duurzaam beleid een acceptabel alternatief.
54. De bouw van nieuwe kerncentrales wordt niet voorgestaan, evenmin als de vervanging van de huidige kerncentrales. Borssele en Dodewaard kunnen in bedrijf blijven, mits zij aan de hoogste veiligheidseisen blijven voldoen. De import van uit kernenergie opgewekte stroom wordt stapsgewijs beëindigd.
55. Opslag van radio-actief afval in zoutkoepels wordt, gezien de risicofactoren afgewezen. Bij de opslag van kernafval wordt onverkort vastgehouden aan het IBC-criterium (isoleren, beheersen, controleren).
56. Verdere toepassing van kernenergie kan eerst weer aan de orde komen indien het onderzoek naar de toepassing van kernfusie voor vreedzame opwekking van energie tot een doorbraak leidt.

5. DE KWALITEIT VAN HET BESTAAN

De zin van het menselijk bestaan is gelegen in de dienst aan zijn Schepper en Koning. Ieder mens is geroepen de talenten die hem gegeven zijn te ontplooiën: in dienst van het Koninkrijk van God, ten dienste van de naaste. Het is vanuit dit perspectief dat we kunnen spreken over de 'kwaliteit van het bestaan'. Die wordt in belangrijke mate bepaald door de wijze waarop de burgers hun leven inrichten: de menselijke verhoudingen waarin zij leven, het werk dat zij doen, de opleiding die zij volgen en andere ontplooiingsmogelijkheden waarvan zij gebruik maken (sport, ontspanning, cultuur). Al deze keuzes zijn vooral persoonlijke keuzes, waarmee de overheid geen directe bemoeienis heeft: het 'verantwoord kiezen' is hier een zaak van persoonlijke verantwoordelijkheid.

Toch is er alle aanleiding om te spreken van een belangrijke taak van de overheid met betrekking tot de kwaliteit van het bestaan. Er zijn namelijk nogal wat beperkingen aan de 'keuzevrijheid' van de burgers. Die beperkingen hebben te maken met de situatie waarin zij verkeren (hun achtergronden, eigenschappen en capaciteiten), maar ook met factoren waar zij geen invloed op hebben: macro-economische omstandigheden als de werkgelegenheid en de ontwikkeling van de nationale economie, de beschikbaarheid en bereikbaarheid van onderwijs- en opleidingsfaciliteiten, het aantal culturele voorzieningen en de spreiding ervan, etc. Een en ander leidt tot – soms grote – verschillen in mogelijkheden tot ontplooiing. Zonder enige overheidsbemoeienis zouden deze verschillen gemakkelijk kunnen uitgroeien tot uit sociaal oogpunt onaanvaardbare tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen. In een sociale rechtsstaat rust op de overheid de taak om door middel van een voorwaardenscheppend beleid ordenend op te treden en daarbij vanuit het oogpunt van de publieke gerechtigheid in het bijzonder op te komen voor de zwakkeren.

Taak van de overheid

Het voorgaande betekent niet dat de overheid 'dus' het voortouw zou moeten nemen in de organisatie en de verdeling van werk, onderwijs en opleiding en culturele vorming, om zo bij te dragen aan de kwaliteit van het bestaan van iedere burger. Het is juist deze gedachte geweest die heeft geleid tot de overbelaste verzorgingsstaat, waarin iedereen hoge verwachtingen koestert van de overheid en eerst en vooral van haar de garantie van een aangenaam leven verwacht. In een christelijk-sociale benadering komt het erop aan de overheidsbemoeienis tot de juiste proporties terug te brengen. In algemene zin aangeduid betekent dit dat zij de voorwaarden moet scheppen waardoor de burgers zélf de mogelijkheid krijgen zich te ontplooiën. Concreet: het bevorderen van de werkgelegenheid, het zorgen voor een adequaat stelsel van sociale voorzieningen voor hen die daarop werkelijk aangewezen zijn, het instandhouden van een goed onderwijsstelsel en het bieden van ruimte voor het culturele leven in brede zin.

Waar het gaat om werk en inkomen, sociale zekerheid en werkgelegenheid, is de eigen verantwoordelijkheid als uitgangspunt van grote waarde: mensen en bedrijven zijn in beginsel vrij om zelf te kiezen welk werk zij willen doen, wat zij willen maken, wat de inhoud is van de (arbeids)overeenkomsten die zij met elkaar willen sluiten. Zoals in het vorige hoofdstuk al werd aangegeven, heeft de geschiedenis echter geleerd dat deze keuzevrijheid, de 'vrije markt', kan ontsporen. Zwakke groepen worden daarvan de dupe.

Door de eeuwen heen (en in veel ontwikkelingslanden tot op de dag van vandaag!) is er sprake geweest van uitbuiting van arbeiders en zelfs kinderen. In onze tijd hebben we vooral te maken met een uitbuiting van het milieu, alsmede – wereldwijd gezien – volkomen scheefgetrokken welvaartsverhoudingen.

De RPF wil de lessen uit het verleden ter harte nemen. Zij gaat daarom uit van een 'begeleide economie', waarin aan de overheid de verantwoordelijkheid wordt toegekend om de krachten van de vrije markt in goede banen te leiden. Daarmee staat de RPF in een traditie van christelijk-sociale politiek, die in diepere zin een voluit bijbelse traditie is. De koning van Israël had de bijzondere taak recht en gerechtigheid te betrachten en daarin een schild te zijn voor de zwakken. De Mozaïsche wetten strekten er onder meer toe uitbuiting van arbeiders en vreemdelingen (en de aarde!) te voorkomen. Bijzondere maatregelen werden uitgevaardigd om armoede en blijvend verlies van inkomsten te voorkomen. We kunnen daarbij denken aan het sabbatsjaar en het jubeljaar. Overigens gaat de bijbel zeker niet voorbij aan de eigen verantwoordelijkheid van ieder mens, ook op deze terreinen.

Deze bijbelse lijnen hebben voor alle tijden en plaatsen normatieve betekenis. Voor de RPF is daarom een belangrijk uitgangspunt voor het overheidshandelen dat de zwakkeren tot hun recht kunnen komen. Daarbij mag, ja moet worden geappèlleerd aan de eigen verantwoordelijkheid. Dat leidt tot scherpe keuzen ten aanzien van bijv. milieubeleid en ontwikkelingssamenwerking, maar zeker niet minder op het gebied van werkgelegenheid, inkomensbeleid en sociale wetgeving.

Inkomens en loonvorming

Na de Tweede Wereldoorlog is de wereld getuige geweest van een enorme welvaartsgroei in de westerse landen. Nederland heeft hierin volop meegedeeld: het inkomen per huishouden bevindt zich op een relatief hoog niveau, niet in de laatste plaats door het sterk toegenomen aantal tweeverdieners-huishoudens. Hoe dankbaar we op zichzelf genomen mogen zijn met deze ontwikkeling, dat mag ons niet de ogen doen sluiten voor de ernstige schaduwzijden ervan. De enorme materiële welvaartsgroei is voor een belangrijk deel ten koste gegaan van het milieu. Er heeft een denken postgevat waarin het geluk slechts te vinden is in 'meer, meer en nog eens meer'. Wanneer iedereen in de wereld eenzelfde levensstijl zou hebben als wij in het westen, zouden de natuurlijke hulpbronnen van de aarde zeer snel uitgeput zijn. Dit brengt de RPF tot de stelling dat koopkrachtbehoud, laat staan koopkrachtverbetering, in de komende jaren mogelijk noch verantwoord is. Willen we werkelijk inhoud geven aan het 'verantwoord kiezen en rechtvaardig delen', dan zullen de noodzakelijke zorg voor de nabije én de verre naaste, en een verantwoord milieubeleid zonder enige twijfel leiden tot koopkrachtachteruitgang. Voorzover dat binnen de mogelijkheden van de overheid ligt, dienen daarbij de reële gezinsinkomens over de hele linie *naar draagkracht* te worden teruggebracht. De RPF dringt daarom aan op matiging van de loonontwikkeling, waarbij vrijkomende loonruimte wordt gebruikt voor goede doelen (milieu, werkgelegenheid, enz.). De overheid streeft naar overeenstemming terzake in het periodieke overleg met de sociale partners. De overheidsinvloed bij de loonvorming en het overige arbeidsvoorwaardenoverleg is overigens beperkt, gezien de eigen verantwoordelijkheid van partijen. Weigering van het algemeen verbindend verklaren van een cao kan echter als drukmiddel op partijen fungeren. Ook een solidariteitspremie (afroming) of een loonmaatregel – in samenhang met een prijsmaatregel – is niet bij voorbaat onbespreekbaar.

Binnen Nederland vormt een evenwichtige inkomensverdeling het uitgangspunt. Zo wordt voorkomen dat er een tweedeling ontstaat tussen rijke succesvolle groepen aan de ene kant en (kans)armen aan de andere kant. In het algemeen wordt verdere denivellering – bijv. via verlaging van het toptarief in de belastingen – afgewezen; wel kan bij wijze van arbeidsprikkel een beperkte vergroting van de afstand tussen het minimum- en het modale inkomen zinvol zijn. De overheidsverantwoordelijkheid strekt zich met name uit tot de

waarborging van het sociaal minimuminkomen op een zodanig niveau dat een huishouden kan worden gevoerd. Dat betreft zowel het minimumloon – de arbeider is zijn loon waard! – als de minimumuitkeringen. Koppeling aan de gemiddelde loonontwikkeling is daarom uitgangspunt. Natuurlijk dient de overheid zich voorts voortdurend rekenschap te geven van de inkomenseffecten van haar beleid in het bijzonder op het minimumniveau. Het verschijnsel van de 'nieuwe armoede' moet ons leiden tot bezinning op de vraag of het niveau van het sociaal minimum in alle gevallen toereikend is.

Arbeidsverhoudingen

Evenals de loonvorming zijn het arbeidsvoorwaardenoverleg en de arbeidsverhoudingen in beginsel vrij. Maar ook hier geldt dat dit de overheid er niet van kan weerhouden om waar scheefgroei optreedt normen te stellen. In het verleden is op deze wijze de arbeidswetgeving tot stand gekomen, ter bescherming van de zwakkere partij: de werknemer. Waar – gezien de veranderde verhoudingen – de arbeidswetgeving op onderdelen wellicht versoepeld kan worden, is op andere terreinen juist behoefte aan regelgeving. Te denken valt aan heling van de pensioenbreuk en een regeling van gewetensbezwaren in dienstbetrekking.

Overigens geldt dat overleg tussen overheid en werkgevers en werknemers heel nuttig kan zijn bij de verwezenlijking van bepaalde beleidsdoelstellingen. De overheid opereert immers niet alleen in de maatschappelijke verhoudingen. Waar dit overleg leidt tot vermenging van publieke en private bevoegdheden, wordt evenwel een grens overschreden. De overheid mag zich ten aanzien van een SER of een Stichting van de Arbeid niet opstellen als waren zij alternatieve parlementen.

Ondernemingen zijn organisaties waarbij de gezamenlijke inbreng van werkgevers in de vorm van leiding en kapitaal en werknemers in de vorm van arbeidsinzet moet leiden tot een gezamenlijk doel. Met respect voor ieders verantwoordelijkheden is samenwerking in de onderneming dan ook het parool. De werkgever honoreert de eigen inbreng van de werknemer, de werknemer accepteert de uiteindelijke verantwoordelijkheid van de werkgever. De RPF staat daarom positief ten opzichte van overlegstructuren in de ondernemingen. Een en ander kan er mede toe bijdragen dat arbeidsconflicten niet op de spits worden gedreven. Stakingen betekenen uiteindelijk een verlies voor iedereen en moeten derhalve worden vermeden.

Werkgelegenheid

Nederland heeft een periode van groeiende werkgelegenheid achter de rug, maar de nabije toekomst is minder rooskleurig. Bij nadere beschouwing blijkt verder dat de reële groei van de werkgelegenheid sinds 1970 zeer bescheiden is geweest: krap 400.000 banen. Er zijn wel veel meer mensen aan het werk, maar dan in belangrijke mate als gevolg van de opkomst van de deeltijdarbeid. De beroepsbevolking als geheel is veel sterker gegroeid, niet in het minst als gevolg van het grote aantal herintredende vrouwen. Door de wanverhouding tussen beroepsbevolking en werkgelegenheid staat intussen een groot aantal Nederlanders aan de kant. Niet alleen als werkloze, maar ook als 'arbeidsongeschikte', die via een oneigenlijk gebruik van de WAO uit het arbeidsproces is gestoten, of als VUT-ter. Dit gegeven dwingt de overheid zodanige voorwaarden te scheppen dat de werkgelegenheid zo veel mogelijk toeneemt. Te denken valt aan een soepel werkende arbeidsmarkt, scholing en werkervaringsregelingen, en goede en verantwoorde vestigingsmogelijkheden voor het (internationale) bedrijfsleven. Als uitgangspunt in het werkgelegenheidsbeleid zal zij moeten kiezen voor een rechtvaardiger verdeling van betaald werk over alle huishoudens.

Toch doet de vrij marginale groei van de werkgelegenheid in de afgelopen 25 jaar in verhouding tot de groei van de beroepsbevolking vrezen dat deze maatregelen onvoldoende zullen zijn. De internationale concurrentieverhoudingen noodzaken ondernemers immers onvoorwaardelijk te kiezen voor een zo efficiënt mogelijke produktiewijze en een zo hoog

mogelijke arbeidsproductiviteit. Risico's bij het aanstellen van personeel worden dan ook vermeden en overheidsmaatregelen ter stimulering van arbeidsparticipatie van bijv. gehandicapten en arbeidsongeschikten worden als een bedreiging ervaren en – zo mogelijk – ontdoken. Fundamentele keuzen zijn dan ook onontkoombaar. Drie zaken springen er daarbij uit.

Ten eerste dient de overheid in opvattingen en beleid afstand te houden tot een verdere economisering van het maatschappelijk leven. In dit licht wordt het streven naar economische zelfstandigheid van iedere volwassene (individualisering) als kernpunt van het overheidsbeleid afgewezen. Een vrije verdeling van betaalde en onbetaalde taken in een huishouden moet het uitgangspunt zijn. Zo kan onder meer worden voorkomen dat onbetaalde arbeid – bijv. zorgende arbeid – wordt ondergewaardeerd ten opzichte van betaald werk buitenshuis.

In de tweede plaats zal, waar de geringe groei van de werkgelegenheid in belangrijke mate te wijten is aan de hoge lastendruk op arbeid, deze fors omlaag moeten worden gebracht. In plaats daarvan worden belastingen voorgesteld op milieuvervuilende activiteiten en kunnen sociale premies deels op een andere financieringsgrondslag worden berekend.

Als derde punt wordt een duidelijke koppeling tussen werkgelegenheidsbeleid en sociale zekerheid voorgesteld. Nederland geeft ca. 140 miljard gulden per jaar uit aan sociale zekerheid. Het is niet teveel gevraagd van de uitkeringsgerechtigden die daartoe in staat zijn – met name werklozen, bijstandsgerechtigden en een deel van de arbeidsongeschikten – een redelijke tegenprestatie te verlangen. Gemeenschapstaken komen daarvoor in aanmerking. Het Jeugdwerkgarantieplan kan beschouwd worden als een eerste stap in die richting.

Overigens heeft de dure arbeid geleid tot het verdwijnen van veel functies, zoals van onderhoudspersoneel, tuinmannen, beheerders, verzorgend personeel, etc. Het verdwijnen hiervan draagt bij aan verlies van de kwaliteit van de publieke ruimte en van zorgcapaciteit, en tevens aan de toename van onveiligheid. In dit verband is een 'sociale dienstplicht' voor jongeren het overwegen meer dan waard.

Sociale zekerheid

Het stelsel van sociale zekerheid verkeert in een cruciale fase. Ook hier moeten heldere keuzen worden gemaakt. Het zicht op de overheidsverantwoordelijkheid is vertroebeld door een vermenging van bevoegdheden in de uitvoeringsorganisatie en een publieke afdwinging van in feite door de marktpartijen (werkgevers en werknemers) afgesproken regelingen. Er is een complex collectief van belangen ontstaan, dat afschuiving van eigen verantwoordelijkheden op de gemeenschap mogelijk maakt. Een dergelijke eenzijdige nadruk op de staatsgemeenschap en op 'gefiscaliseerde solidariteit' doet schromelijk tekort aan een werkelijk christelijk-sociale politiek.

Bovendien heeft het streven naar 'rechtvaardigheid in alle gevallen' de fraude en het misbruik – onrecht dus! – juist in de hand gewerkt: 'het hoogste recht leidt tot het grootste onrecht'. Het draagvlak van ons sociale-zekerheidsstelsel wordt hiermee ondergraven. Tezelfdertijd leven we nu in een andere tijd dan ten tijde van de opbouw van het stelsel. Er is meer besteedbaar inkomen, een hogere opleiding, meer diversiteit. Kortom: we zijn toe aan een fundamentele herbezinning op het concept van de verzorgingsstaat, met als belangrijkste element een herijking van de verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen.

De RPF denkt hierbij aan een 'basisstelsel' van sociale zekerheid. Daarbij garandeert de overheid een collectief gefinancierde basis (bijstand, maar ook sociale verzekeringen) op het minimumniveau. 'Rechtvaardig delen' betekent dat dit minimumniveau op een zodanige hoogte ligt dat je daarvan rond kunt komen. Waar het nu al tot de eigen verantwoordelijkheid van 65-plussers en zelfstandigen behoort zich voor het meerdere bij te verzekeren en iedereen zelf verantwoordelijk is voor bijvoorbeeld het afsluiten van een wettelijke aansprakelijkheidsverzekering, is er geen bezwaar om ook op de eigen verantwoordelijkheid van werknemers

een beroep te doen. Die eigen verantwoordelijkheid houdt ook in dat de verplichting tot verzekering in sommige gevallen kan vervallen.

De noodzakelijke versterking van de koppeling tussen sociale zekerheid en arbeidsmarkt-beleid brengt o.a. mee dat tegenover uitkeringsrechten voor de beroepsbevolking plichten staan. Deze plichten kunnen worden opgelegd aan werklozen en in bepaalde gevallen arbeidsongeschikten, voorzover verenigbaar met hun eventuele zorgtaak, en hebben niet alleen betrekking op bijv. sollicitaties en scholing, maar ook op het verrichten van vrijwilligerswerk en gemeenschapstaken.

Vereenvoudiging van het stelsel leidt tot samenvoeging van verschillende regelingen en vermindering van fraudegevoelige onderdelen en bepalingen. Een doelmatige controle – met name ten aanzien van de 'leefvormen' – is absolute noodzaak, waarbij overigens de met het oog op de fraudebestrijding wel bepleite individualisering om principiële én praktische redenen wordt afgewezen: deze weg biedt uit oogpunt van controle geen werkelijke oplossing, maar stelt ons tegelijkertijd wel voor andere, diep-ingrijpende problemen.

In de sociale zekerheid is ontvlechting van verantwoordelijkheden van de overheid enerzijds en werkgevers en werknemers anderzijds dringend noodzakelijk, waarbij de sociale partners niet kunnen worden belast met het bestuur van publieke regelingen als de WAO en de AAW.

Emancipatie

Waar het gaat om ontplooiing van gaven en talenten, spreekt het vanzelf dat vrouwen en mannen gelijke rechten en gelijke kansen behoren te hebben. Dat geldt zowel voor het verkrijgen van betaald werk en als voor de arbeidsvoorwaarden. Mede als gevolg van het proces van emancipatie wordt in de Nederlandse situatie aan dit uitgangspunt alleszins voldaan: gelijke kansen en gelijke beloning. Voor een specifiek emancipatiebeleid, gericht op het benutten van kansen, is geen enkele aanleiding. Het is geen taak van de overheid om aan de emancipatie van de vrouw gestalte te geven. Dat klemt eens te meer waar de emancipatie in de loop der tijd ten onrechte in het kader van een 'machtsstrijd' tussen man en vrouw is geplaatst en is versmald tot een eenzijdig streven naar betaalde arbeid buitenshuis. De overheid heeft dit proces ondersteund en versterkt door in haar beleid sterke aandacht op vrouwen uit te oefenen om zich beschikbaar te stellen voor de arbeidsmarkt. In dit proces schuilt een aanhoudende dreiging van een sluipende ondermijning van de keuzevrijheid van een gehuwde vrouw (of man) om zich aan de zorgtaak van het gezin te wijden ('1990-maatregel', mogelijke afschaffing van de voetoverheveling).

Vanuit het uitgangspunt dat de overheid zich wat betreft de ontplooiing van de burgers heeft te beperken tot het scheppen van voorwaarden, wijst de RPF iedere tendens in de richting van drang of dwang ten stelligste af.

Onderwijs

Ouders zijn primair verantwoordelijk voor het onderwijs van hun leerplichtige kinderen. Omdat de opvoeding thuis en het onderwijs op school onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, is het van het grootste belang dat de levens- en geloofsovertuiging van het gezin en de identiteit van de school goed op elkaar aansluiten.

Vanuit dit uitgangspunt behoort de overheid de grondwettelijke onderwijsvrijheid (van stichting, richting en inrichting) inhoud te blijven geven en de financiële gelijkberechtiging van bijzonder en openbaar onderwijs onverkort te garanderen. Verontrustend is dat de vrijheid van onderwijs voortdurend op indirecte wijze bedreigd wordt, namelijk als bijeffect van allerlei ontwikkelingen in wet- en regelgeving. Daarbij gaat het niet alleen om ontwikkelingen *binnen* het onderwijs (basisvorming, schaalvergroting, verplichte arbeidsbemiddeling, medezeggenschap), maar ook om zaken die met onderwijs slechts zijdelings te maken hebben. In het bijzonder kan worden gedacht aan de ernstige inbreuk die de Algemene Wet Gelijke Behandeling maakt op deze grondwettelijk gewaarborgde vrijheid.

Maar ook de voortgaande Europese integratie blijft zonder enige twijfel niet zonder – schadelijke – gevolgen voor het unieke Nederlandse onderwijsstelsel.

Meer dan thans het geval is moet – overeenkomstig de Grondwet – het uitgangspunt zijn dat de bemoeienis van de overheid met het bijzonder onderwijs beperkt blijft tot het toezicht op de deugdelijkheid. De *kwaliiteit* van het gegeven onderwijs, die ten nauwste samenhangt met de uitgangspunten, de identiteit van de bijzondere scholen, is enkel en alleen een zaak van het bevoegd gezag. Vanwege de onverbreekbare samenhang tussen opvoeding, identiteit en onderwijs is het bovendien van groot belang dat onderwijs op levensbeschouwelijke basis in alle fasen en sectoren van het onderwijs gestalte kan krijgen.

In het huidige onderwijsbeleid is sprake van een opvallende eenzijdigheid: opleiding en onderwijs zijn vooral 'baan- en marktgericht'. Deze versmalling in benadering impliceert echter een enorme verschraling van het onderwijs als kanaal voor het overdragen van fundamentele normen en waarden en voor het bieden van bijvoorbeeld een goede maatschappelijke vorming. Hier ligt een belangrijke taak voor het onderwijs zelf, maar ook de overheid moet in dit verband doen wat in haar vermogen ligt om deze eenzijdigheid te voorkomen en tegen te gaan.

Wat het onderwijsstelsel betreft is het de hoogste tijd dat er werkelijk rust in het onderwijs komt. De voortdurende bezuinigings-, herstructurerings- en schaalvergrotingsoperaties in nagenoeg alle sectoren van het onderwijs hebben een zware wissel getrokken op de capaciteit én de mentaliteit van allen die bij het onderwijs betrokken zijn, met name van onderwijsgeevenden en bestuurders. Het onderwijsveld heeft er recht op gelegenheid te krijgen zich alle doorgevoerde vernieuwingen – die lang niet altijd verbeteringen zijn! – eigen te maken.

Cultuur en sport

Kunst en cultuur zijn de vensters van onze beschaving: de verschillende soorten uitingen van creativiteit, maar ook de overgeleverde cultuurgoederen (historische gebouwen en monumenten, archieven) bieden zicht op wat er in de samenleving aan opvattingen, overtuigingen, normen en waarden, gevoelens en idealen leeft. Cultuurarbeid verschaft dan ook als het ware 'kleur' aan de nationale identiteit en vormt om die reden een belangrijke indicatie voor de sociale, morele en geestelijke stand van zaken in een samenleving.

Het cultuurbeleid van de overheid is daarom met name gericht op het scheppen van gunstige voorwaarden voor het ontplooien van culturele activiteiten, het behoud van culturele voorzieningen en cultuurgoederen en het bevorderen van de toegankelijkheid en de spreiding ervan. Wat dit laatste betreft: het 'deelnemen aan de cultuur' heeft niet alleen betrekking op het leveren van een actieve bijdrage via kunstuitingen, maar ook op het kennismaken van wat er zoal op het culturele erf geboden wordt. Overigens is de rol van de overheid hier in die zin beperkt, dat ook ten aanzien van het culturele leven de mogelijkheden die 'de markt van vraag en aanbod' biedt optimaal moeten worden benut. Het profijtbeginsel verdient in dit verband meer toepassing.

Culturele verscheidenheid vloeit voort uit de aard van cultuur. Dat laat onverlet dat de overheid een zelfstandige verantwoordelijkheid heeft ten aanzien van het bepalen van zekere grenzen. Niet alles is toelaatbaar in een beschaafde samenleving. Dat geldt ook ten aanzien van wat onder de noemer van de 'culturele pluriformiteit' wordt geproduceerd of gepresenteerd. Kunstuitingen – in welke vorm dan ook – die op enigerlei wijze in strijd zijn met fundamentele normen of met de grondslagen van onze rechtsorde, behoren door de overheid te worden tegengegaan en zo mogelijk verboden. We kunnen denken aan kunstuitingen die een godslasterlijke of voor groepen personen kwetsend karakter hebben of waarin de grenzen van het fatsoenlijke worden overschreden. Voor de overheid komt het dan aan op 'verantwoord kiezen'!

Sportbeoefening kan de gezondheid en het welbevinden van mensen stimuleren. Op het gebied

van de sportbeoefening is er voor de overheid vooral een voorwaardenscheppende rol weggelegd ten aanzien van amateursport. Het initiatief tot en de financiering van sportactiviteiten zijn evenwel primair een zaak en verantwoordelijkheid van de beoefenaars ervan.

Pers en omroep

Een zelfde verantwoordelijkheid heeft de overheid waar het gaat om de wijze waarop de media – met name pers, radio en televisie – hun taken in de samenleving vervullen. De persvrijheid is een groot goed en behoort in een democratische rechtsstaat het uitgangspunt te zijn. Maar ook dit grondrecht is natuurlijk niet absoluut. De overheid heeft wel degelijk tot taak ervoor te zorgen dat de invulling van de vrijheid van pers en meningsuiting binnen de kaders van de rechtsorde blijft. Aangezien hiermee een zwaarwegend publiek belang wordt gediend, kan een dergelijke toetsende functie niet aan de media-instanties worden toebedeeld, maar behoort de overheid vanuit het gezichtspunt van de publieke gerechtigheid zelf haar verantwoordelijkheid te verstaan en zonodig bepaalde uitingen via de geschreven pers of via de omroep (bijv. godslasterlijke, kwetsende of onzedelijke artikelen of programma's) te verbieden.

Het Nederlandse omroepbestel is gebaseerd op het principe dat omroepen maatschappelijke of levensbeschouwelijke stromingen representeren in een systeem van externe pluriformiteit. Het voortbestaan van dit unieke bestel wordt ernstig bedreigd, zowel door het vrije spel van economische krachten als door vervaging van het pluriforme karakter van het bestel. De RPF is van mening dat met het publieke bestel het meeste recht wordt gedaan aan de verscheidenheid aan opvattingen en om die reden het verdient in stand te kunnen blijven. De overheid dient behoud van het publieke bestel dan ook met alle kracht te bevorderen, teneinde te voorkomen dat radio en televisie in Nederland geheel of grotendeels in handen komen van hen die deze media slechts gebruiken om geld te verdienen. Er dient in ons land volop ruimte te blijven om programma's te maken en uit te zenden waarmee opvattingen en overtuigingen worden uitgedragen.

Een verdere commercialisering van de omroep is zeer ongewenst. De visie dat de publieke omroep slechts fungeert als aanvulling of correctie op wat de commerciële omroep biedt, wordt afgewezen. Uitgangspunt van het omroepbeleid behoort te zijn dat via de publieke omroep zowel brede lagen van de bevolking als kleinere publieksgroepen worden bereikt met kwalitatief goede programma's.

Vanuit deze visie op de taak van de overheid ten aanzien van de kwaliteit van het bestaan kiest de RPF voor de volgende actiepunten:

Loon en werk

1. De koppeling van minimumlonen en uitkeringen aan het welvaartspeil is de meest gewenste manier om het evenwicht in de inkomensverhoudingen te bereiken. Teneinde de koppeling te kunnen blijven financieren dient met kracht gestreefd te worden naar een volumebeleid met betrekking tot de aantallen uitkeringsgerechtigden. Mocht toch ontkoppeling noodzakelijk zijn, dan dienen de uitkeringen die niet aan de arbeidsmarkt zijn gerelateerd (bijv. AOW, WAO) te worden ontzien.
2. Het sociaal minimum moet voldoende zijn om een huishouden te kunnen voeren. Het is noodzakelijk de toereikendheid van de hoogte van het sociaal minimum voor de verschillende categorieën huishoudens te onderzoeken. Verhoging voor bijv. de 65-plussers kan nodig blijken te zijn. Ten behoeve van de koopkracht van gezinnen met

kinderen moet verhoging van de kinderbijslag niet worden uitgesloten.

3. Nieuwe inkomensafhankelijke regelingen worden niet overwogen; bestaande worden geleidelijk beëindigd volgens een vastgesteld tijdpad. Zoveel mogelijk is één ministerie of instelling verantwoordelijk voor alle inkomensafhankelijke regelingen.
4. Het inkomensbeleid wordt in beginsel op rijksniveau bepaald. Gemeenten kunnen een eigen minimabeleid voeren, onder de voorwaarde dat dit beperkt blijft tot het aanbod van bepaalde voorzieningen en bijzondere bijstand.
5. Verlaging van het netto-minimumloon is ongewenst, evenals het ontstaan van een situatie waarin aanvulling van het minimumloon met een uitkering, teneinde op het bestaansminimum uit te komen, noodzakelijk zou zijn. Verlaging van de bruto-minimumloonkosten is daarentegen wel gewenst; daartoe zou het arbeidskostenforfait kunnen worden verhoogd.
6. Het periodiek centraal overleg tussen overheid en sociale partners zal moeten leiden tot toetsbare beleidsafspraken, die doorwerken op bedrijfstak- of bedrijfsniveau. Deze afspraken kunnen betrekking hebben op bijv. loonmatiging, waarbij de op bedrijfstak- of bedrijfsniveau overeengekomen loonstijging aan de centrale beleidslijn moet kunnen worden getoetst. Het verdient aanbeveling het overleg zoveel mogelijk te decentraliseren.
7. In de beleidsafspraken wordt er naar gestreefd de aanwezige loonruimte voor een deel te reserveren voor de financiering van milieubeleid op bedrijfs- en bedrijfstakniveau, scholing en werkgelegenheid. Bij loonvorming die de afspraken te boven gaat kan overwogen worden te komen tot de instelling van een solidariteitspremie (afroming).
8. Bij een monopoliepositie van vrije beroepsbeoefenaren moet de overheid de mogelijkheid behouden om in te grijpen in de tarieven.

Sociale verhoudingen

9. Stakingen en werkonderbrekingen moeten in principe worden afgewezen als middel ter beslechting van arbeidsgeschillen. Arbitrage met een bindend advies verdient sterke aanbeveling. De positie van werkwilligen bij stakingen verdient een geloofwaardige bescherming. Werkwilligen mag het werken niet worden belemmerd.
10. Gelet op de eigensoortige taak van de overheid met betrekking tot het functioneren van het maatschappelijk leven wordt deelname aan stakingen van ambtenaren werkzaam in vitale diensten, zoals politie en brandweer, verboden.
11. De Wet Gewetensbezwaren in Dienstbetrekking moet spoedig worden ingevoerd.
12. Binnen de SER en andere wettelijke overlegstructuren dient de inbreng van organisaties als RMU en GMV gehonoreerd te worden.
13. Alvorens CAO's algemeen verbindend worden verklaard wordt getoetst of zij bepalingen bevatten die strijdig zijn met het algemeen belang en/of gezamenlijke beleidsafspraken tussen overheid en werkgevers en werknemers (bijv. ten aanzien van loonstijging) en of belangrijke bepalingen ontbreken (arbitragebepaling, bescherming werkwilligen bij stakingen).

14. De VUT dient vrijwillig van karakter te zijn. Bevordert wordt de geleidelijke beëindiging van de VUT. Gestreefd wordt naar flexibele pensionering, waarbij op vrijwillige basis ook pensionering later dan bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd mogelijk is.
15. Er worden nieuwe stappen gezet om de pensioenbreuk te voorkomen en te helen. Het verdient aanbeveling het systeem van collectieve bedrijfspensioenen te individualiseren. Elke fiscale ongelijkheid tussen individuele en collectieve pensioenopbouw moet verdwijnen.

Werkgelegenheid

16. Ter bevordering van de werkgelegenheid moet de belastingdruk op arbeid, met name bij de inkomens van minimum tot modaal, worden verlaagd.
17. Teneinde de werking van de arbeidsmarkt te versoepelen worden – met behoud van de sociale doelstelling van de arbeidswetgeving – de volgende maatregelen genomen:
 - versoepeling van de arbeidstijden, met dien verstande dat zondagsarbeid daardoor niet wordt bevordert en een en ander in overleg met de werknemers wordt geregeld;
 - afschaffing van de overdrachtsbelasting, ter bevordering van de arbeidsmobiliteit;
 - bevordering van de ontwikkeling van deeltijdarbeid door herinvoering van het 1/3 criterium en invoering van een vrijwillige verzekering voor de werknemersverzekeringen bij deeltijdarbeid;
 - intensivering (uit de uit de loonruimte gespaarde scholingsgelden) van de scholing van werknemers, zodat werknemers breder inzetbaar zijn;
 - afschaffing van de dubbele ontslagtoetsing door schrapping van het BBA;
 - bevordering van out-placementbegeleiding bij ontslag;
 - verbetering van de koppeling tussen (beroeps)opleidingen en arbeidsmarkt, onder meer door opwaardering van het leerlingwezen;
 - het structureel maken van de regeling werkervaringsplaatsen;
 - toepassing van het Jeugdwerkgarantieplan ook in de marktsector.
18. Jongeren dienen een periode een sociale dienstplicht te vervullen, gedurende welke zij gemeenschapstaken vervullen. Voor jongens kan de militaire dienstplicht daarvan onderdeel uitmaken. De beloning ligt op hetzelfde niveau als de wedde.
19. De werkgelegenheid in de WSW behoort ten goede te komen aan hen die vanwege lichamelijke of verstandelijke handicaps geen plaats in het reguliere arbeidsproces kunnen innemen. Een verdringingseffect om de reguliere werkloosheid op te heffen is niet toelaatbaar. De WSW dient buiten het budget 'sociale vernieuwing' te blijven. De WAGW wordt integraal ingevoerd. Bedrijven die niet aan het 5%-criterium voldoen betalen een premie (malus) die aan de WSW ten goede kan komen.
20. Integratie van minderbegaafden en arbeidsongeschikten in het reguliere arbeidsproces volgens het zgn. Bermanconcept verdient brede toepassing. Belemmeringen in onder meer de AAW worden daartoe geschrapt.

Sociale zekerheid

21. Tegenover uitkeringsrechten behoren voor de beroepsbevolking plichten te staan, bijv.

- betreffende sollicitaties en scholing, het accepteren van passende arbeid ook buiten de eigen woonplaats of regio en – na verloop van een half jaar – het verrichten van vrijwilligerswerk en gemeenschapstaken. In relatie hiermee moet de bijverdienstenregeling worden versoepeld. De uitkering wordt ingetrokken bij de tweede weigering tot aanvaarding van passend werk, dan wel bij de weigering overige 'uitkeringsplichten' te vervullen.
22. Op termijn worden de wettelijke bovenminimale uitkeringen beëindigd. De verantwoordelijkheid voor eventuele bijverzekering dient gelegd te worden bij de werknemer zelf of op het niveau van de onderneming. De overheid garandeert in dit stelsel de basisvoorzieningen. De overheid moet regelingen treffen teneinde de toegang tot de bovenminimale verzekeringen te waarborgen.
 23. In de werknemers- en volksverzekeringen moet de mogelijkheid behouden blijven zich te verzekeren voor het bovenminimale deel. Er geldt een acceptatieplicht, maar geen onverkorte verzekeringsplicht. Met name voor niet-kostwinners, deeltijdwerkers en seizoenarbeiders is voor een verplichte verzekering geen klemmende noodzaak. Nader onderzocht wordt in welke gevallen de verzekeringsplicht kan vervallen.
 24. Als pendant van het (deels) vervallen van de verzekeringsplicht dienen de sociale verzekeringen zoveel mogelijk te worden opgezet volgens het opbouwstelsel. Met behulp van de bovenstaande maatregelen ontstaat meer ruimte om het sociale-zekerheidsstelsel af te stemmen op de gezinssituatie. Een 80%-uitkering moet voor alleenverdieners haalbaar zijn. Aandachtspunten bij de uitwerking zijn: de solidariteit (de – aanvullende – verzekering is toegankelijk en betaalbaar voor iedereen) en de financiering, waaronder de risico's voor de ABW.
 25. Gedeeltelijke fiscalisering van de volksverzekeringen is acceptabel, evenals een zekere verbreding van de heffingsgrondslag naar de tweede heffingsschijf.
 26. De groei van het aantal arbeidsongeschikten moet via onder meer de volgende maatregelen worden ingedamd:
 - toepassing en regelmatige evaluatie van de maatregelen die terzake met de sociale partners zijn afgesproken;
 - preventieve maatregelen in de sfeer van de arbeidsomstandigheden;
 - invoering van het criterium van beroepsrisico's in de WAO/AAW;
 - bedrijfs- of bedrijfstaksgewijs georganiseerde ziekte- en arbeidsongeschiktheidsbegeleidingsdiensten;
 - een strakkere omschrijving van het arbeidsongeschiktheidsbegrip in de WAO/AAW, zodanig dat psycho-sociale klachten niet zonder meer een uitkeringsgrond vormen;
 - sanering van het huidige arbeidsongeschiktheidsbestand via intensieve herkeuring.
 27. ZW, AAW en WAO worden geïntegreerd teneinde tot een eenvoudiger regeling te komen. Ook IOAW en IOAZ kunnen in de integratie worden betrokken.
 28. De uitvoeringsorganisatie in de sociale zekerheid moet worden losgekoppeld van het bestuur van werkgevers en werknemers. De uitvoeringsorganisaties worden agentschappen van het ministerie van Sociale Zaken. De vaststelling van de hoogte van de sociale premies geschiedt kostendekkend.
 29. Arbeidsvoorzieningsorganisatie en de bedrijfsverenigingen die de werkloosheids- en

arbeidsongeschiktheidsverzekeringen uitvoeren, worden geïntegreerd. De beoordeling of de uitkering moet worden voortgezet kan dan beter in samenhang worden gezien met de uitkeringsplichten.

30. De ANW wordt vooralsnog behouden, waarbij ten behoeve van nabestaanden met kinderen uitkeringen tot 100% minimumloon tot de mogelijkheden blijven behoren. De ANW beperkt zich tot gehuwden. Hiertoe wordt wetswijziging geïnitieerd. Op termijn zou de verzekeringsplicht voor de ANW (gedeeltelijk) kunnen vervallen, eventueel uitsluitend indien een inkomen boven de ziekenfondsgrens wordt genoten.
31. De AOW dient welvaartsvast te zijn.
32. De kinderbijslag (AKW) blijft behouden. In het niveau van de kinderbijslag wordt rekening gehouden met maatregelen die speciaal gezinnen met kinderen treffen.
33. De bestrijding van misbruik en oneigenlijk gebruik in de sociale zekerheid moet worden verscherpt. Knelpunten die met name moeten worden aangepakt zijn: verhaal na echtscheiding, fraude en toepassing van sancties door uitvoeringsorganisatie en gemeenten. Gemeenten worden verplicht voldoende sociaal rechercheurs aan te stellen. Samenvoeging van sociale zekerheidswetten en harmonisatie van begrippen moeten leiden tot een doelmatiger uitvoering.

Vrouwen-emancipatie

34. Een apart vrouwen-emancipatiebeleid van de rijksoverheid wordt afgewezen. Voor een voorkeursbeleid ten aanzien van vrouwen bestaat geen aanleiding.
35. De Emancipatieraad moet worden opgeheven.
36. De emancipatiesubsidies worden stopgezet. De subsidiëring van algemene kinderopvang wordt beëindigd, evenals de subsidies terzake van kinderopvang aan het bedrijfsleven. Het verdient de voorkeur de kosten in verband met gastouderschap fiscaal aftrekbaar te maken. Slechts ten behoeve van specifieke knelgevallen wordt in kinderopvang voorzien.
37. Het ouderschapsverlof wordt geschrapt.
38. Werkgelegenheidsbeleid noch sociale zekerheid mogen bepalingen bevatten waaruit een dwang ontstaat om als niet-kostwinner aan het arbeidsproces deel te nemen. De '1990-maatregel' wordt daarom geschrapt.
39. In het onderwijs dient het zogenaamd roldoorbrekend beleid te worden stopgezet.

Onderwijsorganisatie

40. Op grond van de vrijheid van onderwijs (stichting, richting en inrichting) dienen verzoeken tot het stichten van scholen loyaal te worden gehonoreerd, als aan de vestigingseisen is voldaan. De evangelische richting wordt door de overheid erkend als aparte denominatie.
41. Gelet op het grote belang van goed onderwijs voor zowel de individuele burger als voor de gehele samenleving, moet gewaakt worden tegen aantasting van de bereikbaarheid van

primaire onderwijsvoorzieningen. Het proces van schaalvergroting wordt o.a. hierop geëvalueerd en zonodig bijgesteld.

42. Met het oog op de noodzakelijke rust in het onderwijs zijn verdere indamming van de circularestroom en beperking van grootschalige projecten dringend gewenst.
43. Met het oog op de herplaatsing van wachtgelders moet de arbeidsbemiddeling in het onderwijs krachtig worden gestimuleerd, o.a. door inschakeling van een goed uitgeruste arbeidsvoorzieningsorganisatie. Scholen mogen noch direct, noch indirect via financiële sancties, worden gedwongen leerkrachten van een andere richting te benoemen.
44. Decentralisatie van het onderwijsbeleid – bijvoorbeeld in het kader van het project 'sociale vernieuwing' – wordt afgewezen.
45. Het formatiebudgetsysteem en lump-sum-financiering moeten regelmatig worden geëvalueerd. Bij een verdere uitwerking van deze bekostigingsstelsels moet nadrukkelijk rekening worden gehouden met de positie van kleinere scholen. In het primair en voortgezet onderwijs wordt slechts op vrijwillige basis tot lump-sum financiering overgegaan.
46. Wettelijk verplichte medezeggenschap in het onderwijs wordt afgewezen. Scholen bepalen zelf op welke wijze eventueel gestalte wordt gegeven aan medezeggenschap. Evenals van personeelsleden en studenten/leerlingen mag van leden van medezeggenschapsraden onderschrijving van de grondslag en instemming daarmee in leer én leven worden gevraagd. De Wet Medezeggenschap Onderwijs moet op dit punt worden herzien.
47. De overheid mag niet toestaan dat binnen het openbaar onderwijs bevoordeling van welke levensbeschouwing dan ook plaats vindt.
48. In Europees verband moet het beleid zijn gericht op behoud van de specifiek Nederlandse verworvenheden in het onderwijsbestel, zoals verwoord in artikel 23 van de Grondwet. Wederzijdse erkenning van Hoger Onderwijs diploma's mag niet leiden tot inhoudelijke bemoeienis met het onderwijs vanuit de EG. Een door de EG verplichte modulaire opzet en minimumeisen worden afgewezen.
49. De positie van de Nederlandse taal in het onderwijs verdient versterking. Deze positie moet (grond-)wettelijk worden verankerd.

Primair onderwijs en beroepsonderwijs

50. In het basisonderwijs moet nadrukkelijk aandacht worden besteed aan de positie van de kleuter. De werking van de WBO dient op dit punt uitgebreid geëvalueerd te worden.
51. Basisscholen moeten over voldoende formatie beschikken om onderwijs- en organisatietaken adequaat te kunnen uitvoeren. De zorgverbreding verdient daarbij extra aandacht. Ook in de PABO-opleiding moet hieraan meer aandacht worden geschonken.
52. Het streven leerlingen in achterstandsituaties zo veel mogelijk in het regulier onderwijs te houden wordt ondersteund. De uitstroom naar het speciaal onderwijs moet met het oog daarop worden beperkt, in het bijzonder door aanpassingen en verbeteringen in het reguliere (basis-)onderwijs, zoals zorgverbreding en onderwijsvoorrangsbeleid.

Hiervoor moeten voldoende personele en financiële middelen beschikbaar worden gesteld.

53. Voor leerlingen die voor een goede onderwijsvoortgang zijn aangewezen op speciale aandacht en specialistische, pedagogisch-didactische hulp, dient voldoende (voortgezet) speciaal onderwijs beschikbaar te blijven. Hoewel volledige integratie niet haalbaar is, kunnen regulier en speciaal onderwijs wel onder het regime van één Wet Primair Onderwijs worden gebracht. Vergaande samenwerking van instellingen voor regulier en speciaal onderwijs (symbiose-onderwijs) is noodzakelijk. Bijzondere scholen mogen niet worden verplicht deel te nemen aan interzuilare WSNS-samenwerkingsverbanden.
54. Aanvullend diepgaand onderzoek naar de oorzaken van de groei van het speciaal onderwijs is noodzakelijk.
55. De subsidiëring op het terrein van zogenaamd 'onderwijs in eigen taal en cultuur' (OETC) moet worden stopgezet.
56. De bekostiging van landelijk werkende instellingen voor onderwijsverzorging op levensbeschouwelijke grondslag dient gegarandeerd te blijven.
57. Bij de totstandkoming van de nieuwe stichtings- en opheffingsnormen moeten uitzonderingsbepalingen worden opgenomen voor de eerste en de laatste basisschool van een bepaalde richting. Bovendien wordt gelet op de sociaal-culturele functie van een school voor een dorpsgemeenschap.
58. Bij dreigende sluiting van een openbare school mag de totstandkoming van een zogenaamde samenwerkingsschool nooit (indirect) dwingend worden opgelegd. Bij behoeftebepaling van schoollocaties worden openbaar en bijzonder onderwijs afzonderlijk behandeld.
59. Vanwege de verschillen in talenten en gelet op het ontwikkelingsstadium van tieners, dat vraagt om maximale ontplooiing van hun persoonlijkheid, dient het voortgezet onderwijs gedifferentieerd van opzet te blijven. Invoering van de basisvorming mag er niet toe leiden dat deze differentiatie op termijn verdwijnt.
60. De huidige structuur van het voortgezet onderwijs mag niet worden aangetast. De aansluiting met vervolgopleidingen in het hoger onderwijs dient te worden verbeterd door meer structuur aan te brengen in de vakkenpakketten. Het onderscheid tussen HAVO en VWO als voorbereiding op HBO resp. WO dienen te blijven bestaan.
61. De overheid moet met het oog op de fusiebesprekingen een ruimhartig nevenvestigingsbeleid voeren. Kleine categoriale LBO- en MAVO-scholen dienen voldoende mogelijkheden te krijgen om aansluiting te vinden bij andere instellingen.
62. Wiskunde wordt als examenvak niet verplicht gesteld.
63. Door contractonderwijs kunnen kwaliteit en financiële positie van met name het beroepsonderwijs verbeterd worden en nemen de mogelijkheden tot wederkerend onderwijs toe.
64. De positie van het voorbereidend beroepsonderwijs moet verder worden versterkt. De aansluiting tussen het beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt moet worden verbeterd.

65. De invoeging van het KMBO in het MBO dient te worden heroverwogen. Toevoeging als aparte opleiding in het VBO verrijkt het VBO. De spreiding moet geschieden op basis van levensbeschouwelijke grondslag.
66. De vorming van Regionale Opleidingscentra (ROC's) wordt kritisch gevolgd. Spreiding en situering van ROC's dienen te geschieden op basis van een evenwichtige verdeling naar denominatie. Bij eventuele integratie en samenwerking/afstemming van de componenten MBO, BBO, vormingswerk, basiseducatie en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs in ROC's moet de expertise van het vormingswerk behouden blijven.
67. Ten aanzien van de volwasseneneducatie geldt dat bevordering van marktgerichtheid niet ten koste mag gaan van de tweede kans-functie.
Het streven naar interne pluriformiteit in instellingen voor volwasseneneducatie wordt afgewezen. De kosten van deelname worden zoveel mogelijk door de deelnemers of hun werkgevers betaald.

Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek

68. De kosten van het hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs rechtvaardigen een zekere selectie van kandidaten. Toelating tot het hoger onderwijs kan geschieden op basis van de resultaten die behaald zijn in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Het verplicht stellen van bepaalde vakken (met name wiskunde) mag niet als selectiemiddel worden gehanteerd.
69. De onderscheiden taken van het hoger beroepsonderwijs en van het wetenschappelijk onderwijs moeten worden gehandhaafd en de onderlinge doorstroming moet worden gegarandeerd. De universiteit moet zich blijven kenmerken door onderwijs, waarin kennis wordt genomen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek en vaardigheden worden bijgebracht om zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te kunnen verrichten.
70. Ethische aspecten vormen een vanzelfsprekend onderdeel van wetenschappelijk onderzoek. De overheid verplicht instellingen tot het aangeven van ethische kaders, waarbinnen het wetenschappelijk onderzoek zich mag bewegen.
71. Binnen bestaande budgetten moet ruimte worden gemaakt voor de financiering van onderzoek naar ethische, maatschappelijke, juridische en milieu-aspecten van nieuwe technologieën, waaronder biotechnologie.
72. Inbreng van onderwijs op levensbeschouwelijke basis binnen de open universiteit dient te worden bevorderd. Met name valt te denken aan ruimte voor onderwijs in de reformatorische wijsbegeerte.
73. De bekostiging of subsidiëring van opleidingen voor kerkelijke ambten dient op termijn te worden overgenomen door de kerkgenootschappen zelf. Zolang van bekostiging of subsidiëring van rijkswege sprake is, mag dit niet leiden tot inbreuken op de vrijheid van onderwijs.
74. Voorkomen moet worden, dat het streven naar innovatie, vanuit economische motieven, ten koste gaat van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Het marktgerichte denken

mag niet zo dominant worden, dat exacte disciplines worden bevoorrecht boven andere disciplines.

75. Het werken met proefdieren wordt verboden, behoudens ten bate van de medicinale toepassingen. Gebruik van proefdieren ten bate van medicinale toepassing vindt slechts plaats, indien daartoe uiterste noodzaak bestaat. Het op commerciële basis verhandelen van proefdieren moet worden verboden.

Studiefinanciering

76. Van studerenden mag een hogere bijdrage in de studiekosten worden gevraagd. Een ruimere bijverdienregeling en een groter beroep op draagkrachtige ouders moeten hiertoe ruimte bieden. Studiefinanciering moet worden gekoppeld aan studievoortgang.
77. Het stelsel van studiefinanciering moet zodanig worden ingericht dat voorrang wordt verleend aan aspecten als toegankelijkheid en betaalbaarheid boven aspecten als financiële zelfstandigheid en ouderonafhankelijkheid. In dit kader dient de uitwonendenbeurs alleen te worden verstrekt aan studerenden voor wie de reistijd tussen ouderlijk huis en studie-adres meer dan een uur bedraagt.
78. De toekenningssystematiek van studiefinanciering dient zodanig te worden gewijzigd, dat voorafgaande aan de toekenning de voor de hoogte van de beurs relevante factoren op betrouwbaarheid worden getoetst.
79. De mogelijkheden tot het privatiseren van de aanvullende financiering worden onderzocht.

Cultuur en sport

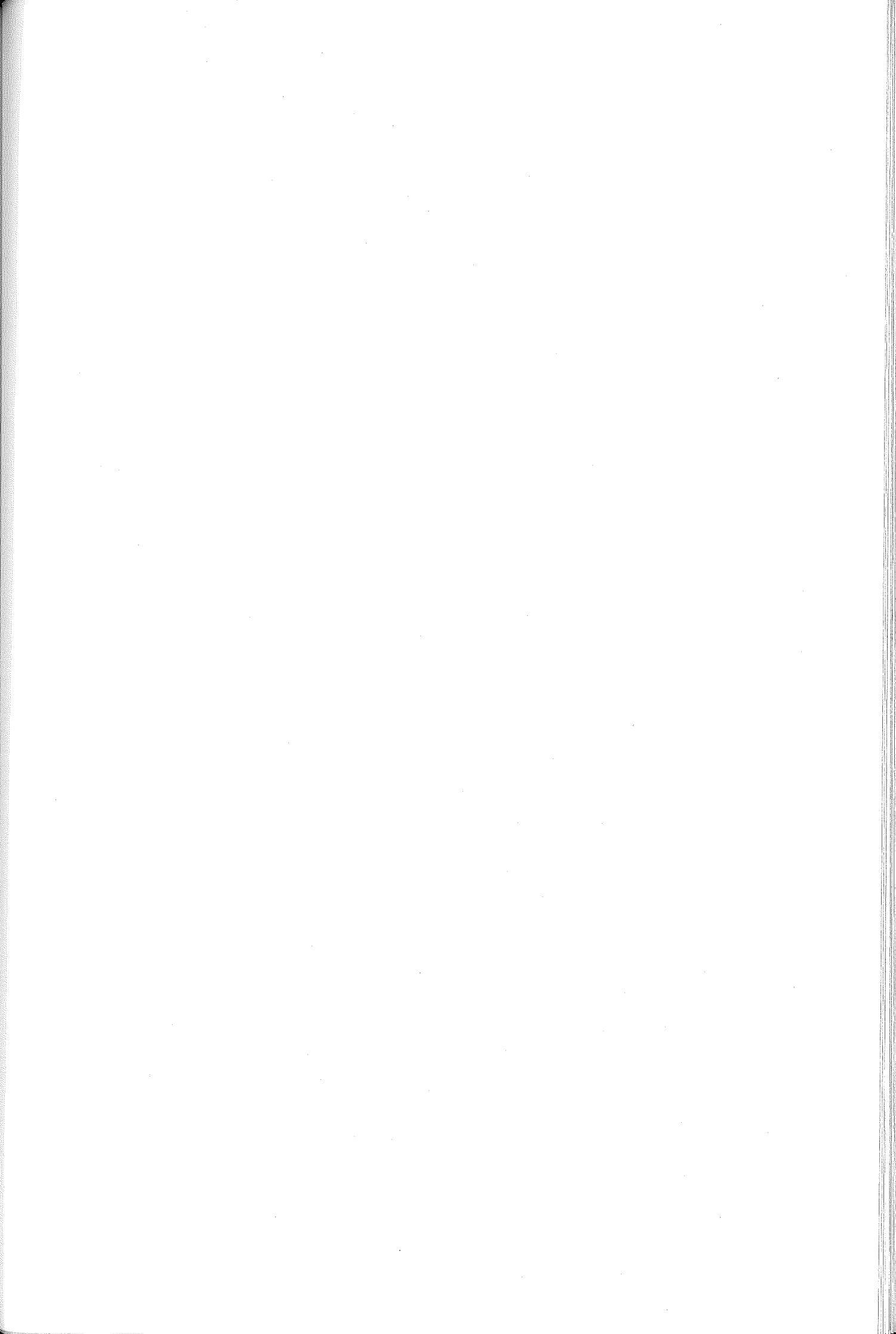
80. Met het oog op veranderende behoeften en voorkeuren dient het cultuurbeleid regelmatig te worden geëvalueerd. In dit kader moet terughoudendheid worden betracht bij het toekennen van meerjarige subsidies. Bij de financiering van het beleid zal meer van de mogelijkheden van co-financiering gebruik worden gemaakt.
81. Vanwege de toenemende internationalisering dient blijvend te worden opgekomen voor het behoud van de Nederlandse taal in de EG. De bestaande samenwerkingsstructuren, zoals het Nederlands-Belgisch Cultureel Verdrag en de Nederlandse Taalunie, moeten worden geoptimaliseerd.
82. Het collectieve cultuurgoed behoort toegankelijk te zijn voor brede lagen van de bevolking.
83. Het is van belang de jeugd in het reguliere onderwijs kennis van en belangstelling voor kunsthistorie en culturele waarden bij te brengen.
84. De zorg van de overheid voor een redelijke spreiding van het kunstaanbod over het land komt tot uitdrukking in de spreiding van zowel voorzieningen als voorstellingen.
85. In het kader van het cultuurbeheer zijn collectievorming en cultuurbehoud belangrijk. Het verzamelen en behouden van archiefbescheiden met wezenlijke informatie over overheid en samenleving voor komende generaties is essentieel.

86. Er wordt financiële steun verleend aan het inhalen van achterstanden in de actieve en de passieve conservering bij de rijksarchieven.
87. Voor een kwalitatief hoogwaardige monumentenzorg is het noodzakelijk dat de deskundigheid terzake op alle bestuurlijke niveaus wordt verhoogd. Dit kan via het ontwerpen van een instrumentarium voor het beïnvloeden van de ruimtelijke ordening en door de ontwikkeling van hoogwaardige kennis en kunde op het terrein van de bescherming en instandhouding van monumenten.
88. Overheidssteun voor sportbeoefening dient aanvullend te zijn op particuliere bijdragen. Beroepssport en zondagssport komen niet voor subsidiëring in aanmerking.
89. Er dienen initiatieven te worden ontplooid om het organiseren van veel publiek trekkende sportwedstrijden op zondag te ontmoedigen.
90. Het (mede)financieren van grote sporttoernooien als wereldkampioenschappen en Olympische Spelen door de overheid of door staatsgeïsoleerde bedrijven wordt afgewezen.

Pers en omroep

91. Het persbeleid is vooral voorwaardenscheppend van aard en richt zich op het handhaven en bevorderen van de pluriformiteit van de pers.
92. Financiële steun aan noodlijdende dag-en/of weekbladen wordt afgewezen.
93. Ten aanzien van het omroepbestel is handhaving van het huidige publieke bestel uitgangspunt van beleid. Verdere commercialisering van radio en TV en marginalisering van de publieke omroepen wordt met kracht tegengegaan.
Mede gelet op het grote aantal zendgemachtigden dient de publieke omroep blijvend te kunnen beschikken over drie TV- en vijf radiozenders.
94. De publieke omroep moet voldoende financiële middelen ontvangen om haar taken te kunnen uitvoeren. Daartoe dienen de opbrengsten van de (waardevaste) omroepbijdrage en de inkomsten uit de STER-reclame. STER-middelen moeten naar rato ter beschikking blijven van de zendgemachtigden; de verdeling ervan mag niet gekoppeld worden aan kijk- of luisterdichtheid. Bij dalende STER-inkomsten mag van de omroepen worden verwacht dat zij eigen middelen aanspreken voor de programmafianciering. Omroepen met een omvangrijk eigen vermogen mogen worden verplicht dit boven een bepaalde grens in te zetten voor hun programma's.
95. Aan de huidige publieke omroepen dient een langjarige concessie te worden verstrekt. Tussentijds en na afloop van de concessieperiode wordt getoetst of de publieke omroepen hun statutair vastgelegde identiteit in de programma's waarmaken en of zij zich als non-commerciële omroepen gedragen. Voor verlenging van de concessie wordt, naast de uitkomst van deze toetsing, slechts het ledental als criterium gehanteerd.
96. Omroepen mogen niet worden gedwongen tot vormen van samenwerking die de eigen identiteit en herkenbaarheid schaden en daarmee het eigen bestaansrecht aantasten. Omroepen dienen de volledige zeggenschap over de inhoud van de eigen programma's te behouden en over gelijke 'exposure'-mogelijkheden op radio en TV te beschikken.

97. Toepassing van zenderkleuring of coördinatierichtlijnen mag er niet toe leiden dat bepaalde programmasoorten naar de marge worden geschoven of in het geheel niet meer kunnen worden uitgezonden.
98. Ontwikkelingen in de richting van een nationale omroep dienen met kracht te worden tegengegaan. Met het oog hierop wordt de programmatische positionering en structuur van de NOS kritisch bezien.
99. Onderzocht dient te worden of – mede in het licht van gewijzigde internationale omstandigheden – de taakstelling van Radio Nederland Wereldomroep in volle omvang gehandhaafd moet blijven. Integratie in de landelijke publieke omroep verdient overweging.
100. Er dient op toegezien te worden dat de regionale omroepen zich beperken tot uitoefening van hun regionale functie en zich onthouden van het beconcurreren van de landelijke omroep, bijv. via nationale of internationale berichtgeving.
101. Zendgemachtigden mogen geen programma's uitzenden die godslasterlijk zijn, de openbare eerbaarheid of goede zeden aantasten, occultisme of paranormale verschijnselen propageren, dan wel leiden tot verstoring van de openbare orde. Bij overtreding dient berisping te volgen en bij herhaling moeten sancties kunnen worden getroffen. De Mediawet moet op dit punt worden gewijzigd. Totstandkoming van een code voor de omroep is dringend gewenst. De overheid moet hierop bij de omroepen krachtig aandringen.
102. In STER-spots mogen geen zaken worden aangeprezen die de geestelijke en/of materiële milieubelangen schaden. Zondagsreclame wordt afgewezen.

6. HET GEBRUIK VAN DE RUIMTE

Nederland is een klein en dicht bevolkt land. Een zorgvuldig en afgewogen gebruik van de beschikbare ruimte is dan van het grootste belang. Wonen, werken, verkeer en vervoer (infrastructuur) kennen zo hun ruimtebeslag. Maar niet alle ruimte kan worden gebruikt voor bebouwing: de landbouwsector moet vanzelfsprekend over de benodigde grond kunnen beschikken, Nederland kent - gelukkig - fraaie natuurgebieden, terwijl voorts het voor ons land karakteristieke water zijn aandeel eist.

Omdat al deze uiteenlopende vormen van ruimtebeslag op een beperkte hoeveelheid grondoppervlak zijn aangewezen, staat de overheid ook op dit beleidsterrein voor de niet geringe opgave van 'verantwoord kiezen en rechtvaardig delen'. Verantwoord kiezen betekent het maken van zodanige keuzes dat de schepping niet op een onaanvaardbare wijze wordt belast. Daarmee wordt recht gedaan aan het uitgangspunt dat de mens de aarde niet bezit, maar slechts in beheer heeft gekregen. En het rechtvaardig delen ziet hier op de beperkte mogelijkheden tot gebruik van de ruimte, waarbij overigens de - in beginsel oneindige - behoeften van de mens niet centraal mogen worden gesteld!

Het gaat hier om ruimtelijke ordening in ruime zin: hoe verdelen we de beschikbare km² zo eerlijk mogelijk over de verschillende functies? Wat doen we waar? En - niet het minst belangrijk - hoe bereiken we dat ons gebruik van de ruimte in overeenstemming is met het overige overheidsbeleid, bijv. sociaal-economische normen en doelstellingen, maar met name ook milieubelangen en ecologische waarden?

Overigens zijn de mogelijkheden van de overheid om daadwerkelijk te ordenen in meer dan één opzicht beperkt. Natuurlijk kan zij via wet- en regelgeving het nodige bewerkstelligen, zeker ten aanzien van de bestemming van het openbare terrein. Maar zij heeft niet de mogelijkheid mensen te dwingen op een bepaalde plaats te gaan wonen of werken, of voor een bepaalde vorm van vervoer te kiezen. Wel kunnen stimulerende of juist afremmende prikkels (vergunningen, faciliteiten, heffingen) worden gehanteerd teneinde het 'ruimtelijk gedrag' van burgers en bedrijven te beïnvloeden.

Bij het voeren van beleid terzake van de ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer en volkshuisvesting moet voorkomen worden dat de aandacht eenzijdig op de Randstad gericht wordt: het gaat hier om zaken waarin juist het bewaren en zonodig herstellen van landelijke evenwichten van grote betekenis is.

Ruimtelijke ordening

Nederland is - in ruimtelijke zin - vol. Dat is het harde gegeven op basis waarvan het overheidsbeleid met betrekking tot de ordening van de ruimte vorm zal moeten krijgen. De 'open plekken' die er nog zijn (bijv. het 'Groene Hart'), zullen ook in de toekomst open moeten blijven en behoren dus bij allerhande uitbreidings- of herallocatieplannen voor stedelijke bebouwing, verkeerswegen, industrie, etc., buiten beschouwing te worden gelaten. Dit is van het grootste belang met het oog op een evenwichtig gebruik van de ruimte in ons land en - daaruit voortvloeiend - de ruimtelijke kwaliteit.

Op basis van dit centrale uitgangspunt zal het ordeningsbeleid erop gericht moeten zijn door middel van een samenhangend beleid de ruimtelijke kwaliteit van ons land te verhogen. Het

gaat daarbij vooral om vernieuwing en aanpassing van de bestaande ruimtelijke structuur, tot stand te brengen door particulier initiatief en activiteiten van de overheid gezamenlijk. De trefwoorden hierbij zijn een stabiele spreiding van de bevolking, afnemende ruimtelijke dynamiek en extra aandacht voor het beheer van het bestaande stedelijke gebied.

In relatie met de nagestreefde ruimtelijke kwaliteit moet er aandacht zijn voor het gegeven dat het beleid inzake de ruimtelijke ordening grote raakvlakken met het beleid inzake milieu en de mobiliteit van personen en goederen kent. Zo vormt met name het lokatiebeleid een geschikt instrument om het autogebruik te beperken. Daarbij heeft het benutten van de ontwikkelingsruimte in bestaand stedelijk gebied prioriteit. Ten aanzien van de aanwending van rijksmiddelen voor het openbaar vervoer zal dan ook voorrang moeten worden gegeven aan lokaties die door hun situering het gebruik van de auto ontmoedigen. Naast een inspanning van het rijk is ook een bijdrage van de andere overheden noodzakelijk. Gelet op het decentrale karakter wordt uitgegaan van de eigen verantwoordelijkheid van provincies en gemeenten.

Meer in het algemeen zal in het beleid moeten worden uitgegaan van bundeling van woningbouw, niet-agrarische werkgelegenheid en voorzieningen (recreatie, cultuur). Dit bundelingsbeleid houdt in dat in gebieden met een grote bevolkingsomvang de groei van de behoefte aan huisvesting, werkgelegenheid en voorzieningen wordt opgevangen via woningbouw en vestiging van bedrijven in stadsgewesten en stadsvernieuwingsgebieden. Door deze bundeling wordt beoogd om woningen, werkgelegenheid en voorzieningen op zodanige afstand van elkaar te situeren dat de bereikbaarheid met fiets en openbaar vervoer optimaal is.

Verkeer en vervoer

Het beleid ten aanzien van verkeer en vervoer heeft nadrukkelijk betrekking op het openbare terrein. Het betreft hier dan ook een wezenlijke overheidstaak, die een nauwe samenhang vertoont met de beleidsterreinen milieubeheer en economie. Een samenhangende visie is daarom een absoluut vereiste. Minstens zo belangrijk is dat we ons realiseren dat er voor een werkelijk verantwoord verkeers- en vervoersbeleid een en ander zal moeten veranderen in het menselijk handelen, in het persoonlijk keuzegedrag. Wanneer de samenleving overtuigd raakt van de noodzaak van een werkelijke verandering van ons persoonlijk én ons gemeenschappelijk gedrag, dan zal er meer mogelijk blijken te zijn dan over het algemeen wordt aangenomen.

De huidige stand van zaken met betrekking tot de aantasting van natuur, milieu en landschap als gevolg van verkeer en vervoer is bedroevend. Te vaak is er sprake van verspilling en verkwisting van energie, grondstoffen en openbare ruimte; luchtvervuiling, geluidshinder, grootschalige aantasting van het landschap zijn slechts enkele van de knellende problemen op dit beleidsterrein. Van een geheel andere orde, maar zeker zo dringend om een effectieve aanpak vragend, is de kwestie van de verkeersslachtoffers. Alles overziend wordt duidelijk dat onorthodoxe maatregelen niet achterwege zullen kunnen blijven. De christelijke politiek wil hierin een voorbeeldfunctie vervullen, in de eerste plaats door geen genoegen te nemen met het bestrijden van symptomen, maar te zoeken naar structurele oplossingen.

Zo dienen de vastlopende verkeersstromen niet te worden opgelost door verdergaande uitbreiding van het wegennet, maar door een substantiële terugdringing van de mobiliteit, met name de automobilititeit. Met name het particuliere autogebruik zal moeten worden teruggedrongen, waardoor er ruimte ontstaat voor het noodzakelijke zakelijke verkeer. Wanneer fundamentele keuzes worden gemaakt, zal het verkeersbeleid een positieve bijdrage kunnen leveren aan de leefbaarheid van de samenleving. Tweede en derde auto's in een huishouden behoren in deze visie zwaar te worden belast, terwijl 'carpooling' financieel juist aantrekkelijk wordt gemaakt. Het vrachtvervoer over de weg kan substantieel worden teruggedrongen door stimulering van het transport per schip, per rail en door middel van gecombineerd vervoer. De invoering van een maandelijks autoloze zondag kan een belangrijke bijdrage leveren aan de zo dringend gewenste mentaliteitsverandering.

Ook het luchtverkeer moet en kan worden teruggedrongen. De in hoofdstuk 3 voorgestelde milieumaatregelen (milieutoeslag op vliegtickets, een accijns op kerosine en een verbod op spuit-, sport- en reclamevlagen) kunnen daartoe bijdragen.

Openbaar vervoer

Voor de hiervoor genoemde noodzakelijke terugdringing van de (auto)mobiliteit is een drastische wijziging in de vervoerskeuze onontbeerlijk. Versnelde uitbreiding en verbetering van het openbaar vervoer is met het oog hierop dringend nodig, terwijl ook stimulering van het fietsverkeer gewenst is. Hoewel het in goede staat houden van een voldoende fijnmazig netwerk van OV-verbindingen van eminent belang is, zijn de investeringen in de capaciteit en de infrastructuur voor het openbaar vervoer de laatste decennia ver achter gebleven. Een vergrote en versnelde inzet van middelen op dit terrein is ter verbetering c.q. waarborging van de kwaliteit en de betrouwbaarheid noodzakelijk. Om werkelijk aantrekkelijk te kunnen zijn dienen de tarieven van het openbaar vervoer zich in gunstige zin van de kosten van het autogebruik te onderscheiden.

Waterstaat

Ook bij de waterstaatkundige zorg in Nederland staat duurzame ontwikkeling centraal. De beveiliging tegen water, de aan- en afvoer van water en de bescherming van de waterkwaliteit dienen in het huidige beleid centraal te staan. De Nederlandse zoetwatervoorraad is van het grootste belang voor vitale functies als landbouw en drinkwatervoorziening. Een zuinig omgaan met ons grond- en oppervlaktewater moet daarom hoge prioriteit krijgen. Een geïntegreerde zorg voor de toestand en het gebruik van watersystemen dienen in het huidige beleid centraal te staan. Schaalvergoting en een herverdeling van verantwoordelijkheden tussen rijk, provincie, gemeenten en waterschappen zijn daarbij onontbeerlijk. In de Nederlandse rivierendelta bezinkt een groot deel van het slib van West-Europa. Het is daarom van groot belang dat de internationale (rijks)wateren zo spoedig mogelijk gaan voldoen aan de geformuleerde kwaliteitsdoelstellingen. Daarnaast dienen middelen te worden vrijgemaakt om tot sanering van onderwaterbodems te kunnen komen.

De mogelijke stijging van de zeespiegel ten gevolge van het broeikas-effect en een daarmee samenhangende temperatuurstijging noopt tot extra waakzaamheid. In internationaal verband moet hierop adequaat worden ingespeeld. Nederland behoort bij de aanpak hiervan een actieve rol te vervullen.

Nederland is rijk aan unieke cultuurlandschappen. Een voorbeeld daarvan is het rivierdijkenlandschap. Infrastructurele projecten kunnen deze landschappen onherstelbaar veranderen. Het is daarom noodzakelijk naast milieuhygiënische ook landschappelijke en cultuurhistorische waarden zwaar te laten wegen. In het ruimtelijk overbelaste Nederland bieden de aanleg van ondergrondse infrastructuur en het ondergronds bouwen goede mogelijkheden om tot verantwoorde oplossingen te komen. Aanpassingen (dijkverzwaringen) behoren met de grootste zorgvuldigheid te geschieden.

Volkshuisvesting

Het vertrekpunt voor het beleid inzake de volkshuisvesting is gelegen in artikel 22, tweede lid, van de Grondwet: "Bevordering van voldoende woongelegenheden is voorwerp van zorg van de overheid". Uit de wijze waarop aan deze grondwettelijke plicht invulling is gegeven, mag evenwel worden afgeleid dat de volkshuisvesting één van die terreinen vormt waar als gevolg van de opbouw van de verzorgingsstaat de overheidsbemoeienis duidelijk te ver is doorgeschoten. De gedachte dat de eigen huisvesting primair een verantwoordelijkheid van de burgers zelf betreft is op de achtergrond geraakt. De verwevenheid tussen particulier initiatief en overheid in deze sector is sterk toegenomen, waarbij de overheid steeds meer

risico's in de particuliere sfeer is gaan afdekken. Naar de opvatting van de RPF zou het beleid veel meer moeten worden gericht op vergroting van de zelfstandigheid van de betrokken instellingen.

Kortom: in het proces van ombuiging van de verzorgingsstaat in de richting van de sociale rechtsstaat en – in verband daarmee – met het oog op de herwaardering van de verschillende verantwoordelijkheden, is de volkshuisvesting bij uitstek een terrein waar de overheid fors zou moeten terugtreden en haar – veelal financiële – bemoeienis zoveel mogelijk beperken. Dat kan onder meer door het eigen-woningbezit krachtig te bevorderen en door de subsidiëring in zowel de koop- als de huursector drastisch terug te schroeven. De individuele huursubsidie behoort op termijn te gaan functioneren als vangnet voor de minst draagkrachtigen in de samenleving. Het huurprijsbeleid is de sleutel bij de verdeling van de woonkosten tussen overheid, bewoners en verhuurders. Het beleid van de afgelopen jaren, waarin deze kosten meer dan voorheen in de prijs tot uitdrukking werden gebracht, moet worden voortgezet. Liberalisatie en deregulering van het huurbeleid vormen belangrijke instrumenten bij het streven van de rijksoverheid de marktwerking te versterken.

Vanuit deze visie op een verantwoord gebruik van de ruimte kiest de RPF voor de volgende actiepunten:

Ruimtelijke ordening

1. Om te voorkomen dat stadsgewesten aan elkaar groeien moeten 'bufferzones' worden aangewezen, bestemd voor een duurzaam agrarisch grondgebruik of voor recreatie, bos en natuur.
2. Bij het benutten van de ruimtelijke mogelijkheden van de steden wordt o.a. gestreefd naar een stringent parkeerbeleid en herinrichting van buiten gebruik geraakte bedrijfs- en kazerneterreinen.
3. De huidige uitbreidingsplannen van Schiphol en de Rotterdamse haven moeten worden heroverwogen en kunnen slechts doorgang vinden wanneer zij in overeenstemming zijn met het uitgangspunt van duurzame ontwikkeling.
4. Het beleid ten aanzien van groeikernen moet zo snel mogelijk worden beëindigd, aangezien het strijdig is met de doelstelling wonen, werken en recreëren bij elkaar te brengen.
5. Ondergrondse aanleg van infrastructuur moet vanwege de grote voordelen uit o.a. ruimtelijk oogpunt worden bevorderd. Een integraal infrastructuurplan, waarin ondergrondse trajecten worden uitgewerkt, moet in studie worden genomen.
6. Er dient beleid te worden ontwikkeld waarin langzaam verkeer prioriteit krijgt bij de inrichting van de stedelijke verkeersruimte.

Verkeer

7. Uitbreiding van het landelijke en regionale hoofdwegennet zal in principe niet meer plaats vinden. Ontsluiting van nog te ontwikkelen stedelijk gebied zal enige uitbreiding van het plaatselijke wegennet met zich meebrengen. Dit laatste dient plaats te vinden in samenhang met de ontwikkeling van goed openbaar vervoer. Het Meerjarenplan

Infrastructuur dient daarom te worden herzien. Eventueel vrijkomende middelen worden ingezet ter verbetering van het openbaar vervoer, het fietsverkeer en het vaarwegennet.

8. Oplossing van knelpunten inzake de leefbaarheid van woonwijken en dorpskernen dan wel ter bestrijding van sluipverkeer blijven noodzakelijk.
9. De (auto)mobiliteit kan door middel van de volgende maatregelen fors worden teruggedrongen:
 - afschaffing van de fiscale aftrekbaarheid van het woon-werkverkeer per auto;
 - stimulering van carpooling en groepsvervoer, al dan niet geregeld en bekostigd door het bedrijfsleven zelf;
 - een sterk progressief tarief van de motorrijtuigenbelasting in die situaties waar meer dan één auto per huishouden aanwezig is;
 - verhoging van de variabele autokosten;
 - een lokatiebeleid waarin wonen en werken dicht bij elkaar worden gebracht, onder meer door arbeidsplaatsen en publiektrekkende voorzieningen nabij knooppunten van openbaar vervoer te situeren;
 - stimulering van het openbaar vervoer en het fietsgebruik door middel van de uitgifte van OV-jaartrajectkaarten aan overheidspersoneel, resp. fietsvergoedingen;
 - bevordering van goederenvervoer per schip en per trein;
 - het stimuleren en ondersteunen van lagere overheden ten aanzien van maatregelen om de toegankelijkheid van stedelijke gebieden voor auto's te limiteren en adequate voorzieningen voor alternatieve vervoerwijzen aan te bieden (fiets, lokaal OV);
 - verbetering c.q. instandhouding van een voldoende fijnmazig netwerk van goed functionerende OV-verbindingen, met aandacht voor onderlinge aansluitingen, tariefsintegratie, parkeer- en reisvoorzieningen en de rol van (buurt-/bel-)bus en (trein)taxi in dit geheel;
 - vergroting van de aantrekkelijkheid van het openbaar vervoer in het algemeen en het treinverkeer in het bijzonder door middel van frequentieverhoging van het voor- en natransport ('van deur tot deur').
10. De ontwikkeling van een systeem waarbij per personenauto jaarlijks in principe een beperkt aantal kilometers wordt toegekend en waarbij voor de meer gereden kilometers een zeer sterk progressief tarief geldt wordt op z'n effecten en mogelijkheden onderzocht.
11. Om de noodzaak van een beperkter autogebruik te onderstrepen wordt een maandelijkse auto-loze zondag geïntroduceerd.
12. Vanwege de toenemende luchtverontreiniging bij hoge snelheden moet de maximumsnelheid op alle autosnelwegen op 100 km. per uur worden gesteld. Hierop dient door middel van een in te stellen Verkeers Controle Dienst een strenge controle te zijn. Ook in het kader van de EG wordt gestreefd naar het instellen van een maximumsnelheid van 100 km/uur op de autosnelwegen.
13. Naleving van snelheidsvoorschriften dient te worden afgedwongen door strenge sancties en een 'lik-op-stuk'-aanpak. Daarbij kan o.a. worden gedacht aan verbeurdverklaring, ontzegging van de rijbevoegdheid voor korte duur, tijdstraf.
14. Er dient onderzoek te worden verricht naar de mogelijkheden van de snelheidsbegrenzer in personenauto's.

15. Het aantal verkeersslachtoffers dient aan de hand van een taakstellend programma verder te worden terug gebracht. De verkeersveiligheid voor met name voetgangers, fietsers, jongeren en ouderen moet via (infra)structurele maatregelen worden vergroot. Gemeenten worden gestimuleerd woonwijken als '30-km gebied' in te richten. Het verkeersonderwijs op scholen dient te worden bevorderd.
16. Regelmatige en effectieve controle op het misbruik van alcohol in het verkeer is van groot belang. Van de mogelijkheden tot intrekking van het rijbewijs dan wel inbeslagname van het vervoermiddel dient slagvaardig gebruik te worden gemaakt.
17. Fietsers wordt wettelijk toegestaan 'rechtsaf door rood' te rijden.
18. Er dienen meer mogelijkheden te worden geschapen ter stimulering van de aanleg van fietsvoorzieningen. Fietspaden en fietsstroken behoren tenminste aan de minimale breedte van 1.20 meter te voldoen.
19. Parkeergelegenheid alsmede stallingsmogelijkheden voor fietsen dienen te worden verbeterd. Met name bij OV-knooppunten moet de beveiliging van fietsenstallingen drastisch worden verbeterd. Hiertoe worden extra middelen beschikbaar gesteld.
20. Het voeren van dimlicht dient buiten de bebouwde kom verplicht te worden gesteld. Langzaam rijdend landbouwverkeer behoort een zwaailicht te voeren.

Openbaar vervoer

21. De tarieven van het openbaar vervoer dienen ten opzichte van de lasten van het gebruik van een auto aantrekkelijker te blijven c.q. aantrekkelijker te worden gemaakt. Openbaar vervoer behoort ook buiten de Randstad een volwaardige plaats te hebben in het totale vervoeraanbod.
22. Op basis van onderzoek wordt bepaald op welke wijze de ontsluiting van het noorden van het land door middel van openbaar vervoer kan worden geoptimaliseerd. De eventuele aanleg van de Zuiderzeespoorlijn maakt van dit onderzoek deel uit.
23. Railinfrastructuur wordt, ter beperking van geluids- en landschappelijke hinder, zoveel mogelijk met andere infrastructuur gebundeld en zoveel mogelijk (zeker bij woongebieden) ondergronds aangelegd.
24. De ontwikkeling van een apart hoge-snelheidspoorwegennet (HSL) dient nauwkeurig op zijn milieurendement te worden getoetst. Uitgangspunt is dat de aanleg van een dergelijk net met name dient te leiden tot een substantiële terugdringing van het Europese vlieg- en autoverkeer. Onderzocht wordt of aanpassing van het bestaande internationale spoorwegennet tot verbetering op deze punten kan leiden, opdat een verdere aantasting van het 'Groene Hart van Nederland' wordt voorkomen.
25. De 'Studenten OV-jaarkaart' heeft geleid tot een onnodige en ongewenste toename van de mobiliteit. Deze ontwikkeling moet worden tegengegaan door middel van een verscherpte toepassing van het profijtbeginsel.

Luchtverkeer

26. In verband met de ernstige milieuvervuiling dienen er maatregelen te worden genomen om het luchtvaartverkeer terug te dringen. Vliegtuigen dienen aan de strengste milieueisen te voldoen.
27. De huidige uitbreidingsmogelijkheden van Schiphol worden heroverwogen. Overloop van nachtvluchten van de nationale luchthaven naar de regionale luchthavens wordt afgewezen.
28. In het kader van de vergroting van de luchtverkeersveiligheid wordt getracht tot een Europees systeem van luchtverkeersbeveiliging te komen.
29. De uitvoering van de in de wet verplichte zonering van luchthavens krijgt een hogere prioriteit.

Vervoer over water

30. Ten behoeve van de bestrijding van negatieve milieu-effecten en ten behoeve van de ontlasting van het wegennet wordt het goederenvervoer over water, per rail en door middel van gecombineerd vervoer krachtig gestimuleerd. Op een voldoende aantal punten worden hiertoe terminals gerealiseerd. Door middel van stimuleringsmaatregelen wordt het gebruik van deze faciliteiten bevorderd.
31. Het vaarwegennet dient in betere staat van onderhoud te worden gebracht. Tevens wordt voorkomen dat vaarwegen worden afgesloten die voor het behoud en de versterking van het vervoer over water van belang zijn. Deze vaarwegen kunnen ook als alternatieve route voor de recreatievaart van belang zijn i.v.m. de veiligheid op de hoofdvaarroutes.
32. Het toenemend vervoer van gevaarlijke stoffen per schip en per rail vraagt naast het toezicht op de veiligheid om registratie en mobiele voorzieningen ter bestrijding van calamiteiten. In rampenbestrijdingsplannen moeten de verantwoordelijkheden en activiteiten ook ten opzichte van gemeenten (brandweer en openbare orde) duidelijk geregeld zijn.
33. Bewoners van Zeeuws-Vlaanderen en de inwoners van de Waddeneilanden moeten op basis van de voetgangerstarieven van het openbaar vervoer gebruik kunnen maken van de veerdiensten met het vaste land. Overigens dienen de tarieven te worden gerelateerd aan de kosten van de uitgespaarde wegekilometers.
34. Het project Westerschelde-oeververbinding dient volgens de planning te worden gerealiseerd.
35. Er dient een belasting voor gemotoriseerde recreatievaartuigen te worden ingevoerd in verband met de maatschappelijke kosten die voor de recreatievaart worden gemaakt.

Waterstaat en waterbeheer

36. Bij dijkverzwaring worden door middel van zgn. 'uitgekiende ontwerpen' de landschappelijke en cultuurhistorische waarden beschermd en zo mogelijk versterkt. Bij aantasting van deze waarden vindt compensatie plaats. Ecologisch dijkbeheer dient krachtig te worden gestimuleerd.

37. Bij gebleken noodzaak wordt de achterstand in het dijkverbeteringsprogramma zoveel mogelijk ingespen. Zonodig worden extra financiële middelen beschikbaar gesteld.
38. Via beschermingsmaatregelen dienen duin- en kustafslag zoveel mogelijk te worden tegengegaan. Kustbeheerders hebben hier een eerste verantwoordelijkheid. Bij grootschalige werken moet op rijkssteun kunnen worden gerekend.
39. Mogelijkheden tot kustuitbreiding en mogelijke andere grootschalige waterstaatswerken worden op hun (milieu)effecten onderzocht.
40. Grootschalige ontgrondingen in het Nederlandse rivierengebied (ontzanden, ontgrinden) worden zoveel mogelijk voorkomen. Hergebruik van zand en grind wordt bevorderd, bijv. via heffingen. Winning uit de Noordzee, ter vervanging van winning in het rivierengebied, wordt krachtiger ter hand genomen. De export van in het rivierengebied gewonnen zand en grind wordt gestaakt.
41. Een integraal waterbeheer met als basis het watersysteem wordt zo spoedig mogelijk gerealiseerd. Dit betekent een gebiedsgericht waterbeheer dat rekening houdt met relevante omgevingsfactoren als milieu, ruimtelijke ordening, natuur en landschap. Op termijn kan ook het grondwaterbeheer worden ondergebracht bij de waterschappen, die hiervoor voldoende toegerust zullen moeten zijn. Het maken van onderscheid in schaal ten aanzien van de waterzuiveringstaak/slibverwerking en het andere kwaliteits- en kwantiteitsbeheer danwel verdergaande concentratie kunnen daarvoor van belang zijn.
42. Ecologisch beheer van watergangen wordt gestimuleerd.

Volkshuisvesting

43. Het eigen-woningbezit moet sterk worden bevorderd. In aanmerking komen onder meer de volgende maatregelen:
 - verlaging van het BTW-tarief op arbeid in de bouw;
 - afschaffing van de overdrachtsbelasting bij de koop van woningen;
 - wettelijke beperking van de notariële tarieven bij de koop van een woning;
 - het weer fiscaal aftrekbaar maken van de onderhoudskosten aan het eigen huis, bijv. door invoering van een forfaitaire aftrekpost bij de inkomstenbelasting;
 - het fiscaal onbelast maken van fondsen voor woningonderhoud;
 - het bieden van een wettelijke mogelijkheid van gemeentegarantie op leningen om achterstanden in het onderhoud weg te werken;
 - stimulering van de bouw van optie-woningen;
 - het aantrekkelijk maken van sparen voor een eigen woning, met name voor jongeren.
44. Er dient geen koppeling te bestaan tussen de hoogte van het huurwaardeforfait van het eigen huis en de huren.
45. Voor de eigen woning dient de aftrekbaarheid van de hypotheekrente te worden beperkt tot een hypotheekbedrag van f 200.000.
46. De objectsubsidies aan de premiekoop- en premiehuursector moeten worden beëindigd.
47. De tarieven van notarissen voor de koop van een woning moeten wettelijk aan banden

worden gelegd.

48. Ten behoeve van de minst draagkrachtigen in de samenleving dienen er voldoende sociale huurwoningen beschikbaar te blijven.
49. Om te voorkomen dat de vergrote vrijheid voor de verhuurders inzake de jaarlijkse huuraanpassingen leidt tot een onbeheerste ontwikkeling van de individuele huursubsidie kan overwogen worden huurverhogingen te maximeren, bijv. door koppeling aan een maximum-percentagte van de koopsom of de waarde van het pand.
50. De huurders dienen in sterkere mate dan nu het geval is de kosten van het wonen voor hun rekening te nemen, zodat op termijn een kostendekkend huurniveau in de sociale huursector ontstaat. De zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van de partijen in deze sector wordt vergroot. Sociale verhuurders (gemeentelijke woningbedrijven, toegelaten instellingen en niet-winst beogende instellingen) moeten voldoende financieel draagkrachtig zijn om de benodigde activiteiten in het belang van de volkshuisvesting (onderhoud en nieuwbouw) te kunnen ontplooiën, zonder dat overheidssteun in de vorm van objectsubsidies noodzakelijk is.
51. In het kader van het woonruimteverdelingsbeleid moet – bijv. via termijnhuur – worden voorkomen dat burgers met hoge(re) inkomens in goedkope huurwoningen wonen.
52. Voor huurders ouder dan 60 jaar wordt verplichte verhuizing afgewezen.
53. Stadsvernieuwing en renovatie van oude wijken hebben de voorkeur boven grote nieuwbouwprojecten. Stadsvernieuwing verdient steun om waar nodig de leefbaarheid van de steden en dorpen te bevorderen en de woonfunctie in winkelcentra te herstellen danwel te vergroten.
54. De rijksbijdrage aan de stadsvernieuwing is een stimuleringsmaatregel, die op termijn moet worden beëindigd. Gemeenten en particuliere verhuurders hebben een eigen verantwoordelijkheid op het gebied van de stadsvernieuwing door hun bezit goed te beheren en te onderhouden.

7. NEDERLAND IN DE WERELD

In de voorgaande hoofdstukken is vooral uiteengezet wat vanuit de optiek van 'verantwoord kiezen en rechtvaardig delen' in eigen land gedaan zou moeten worden. Toch is hier en daar al duidelijk geworden dat de eigen huishouding vervlochten is met de buitenlandse politiek: Nederland bevindt zich politiek niet op een eiland, maar heeft een positie in de wereld. Ons land onderhoudt betrekkingen met andere staten, heeft hulpverlenings- of handelsrelaties met andere landen en maakt deel uit van internationale organisaties en bondgenootschappen. Tal van problemen vragen om een aanpak op basis van internationale samenwerking: de milieuproblemen vertonen mondiale trekken, vraagstukken van vrede en veiligheid zijn veelal wereldomspannend, de criminaliteit is meer en meer grensoverschrijdend en vraagt om een aanpak op basis van internationale samenwerking. Internationalisering en globalisering zijn de trefwoorden geworden in het buitenlands beleid.

Anders dan in haar binnenlands beleid heeft de Nederlandse overheid in het buitenlands beleid natuurlijk geen directe, zelfstandige bevoegdheden en derhalve slechts zeer beperkte mogelijkheden tot vormgeving van de politieke orde. Toch gaat het in de buitenlandse politiek niet minder dan in de binnenlandse aangelegenheden om 'kiezen en delen'. De centrale notie daarbij kan geen andere zijn dan die van de publieke gerechtigheid: in de internationale betrekkingen gaat het erom recht en gerechtigheid te dienen en te bevorderen. In het besef van de gebrokenheid van deze wereld dient met alle kracht te worden gestreefd naar vreedzame en rechtvaardige verhoudingen. 'Integrale gerechtigheidspolitiek' betekent dus ook *internationale gerechtigheidspolitiek* en vraagt om verantwoord kiezen en rechtvaardig delen.

Ontwikkelingssamenwerking

Als dat ergens duidelijk spreekt, dan is dat wel bij de ontwikkelingssamenwerking. De nood in de wereld is aangrijpend. In veel ontwikkelingslanden is er een enorm gebrek aan de eerste levensbehoeften en aan allerlei noodzakelijke voorzieningen. Willen we werkelijk gestalte geven aan een christelijk-sociale gerechtigheidspolitiek – 'verantwoord kiezen, rechtvaardig delen' – dan zal in ieder geval de hulp aan de meest kansarmen in deze wereld moeten worden uitgebreid. Daarbij moet de nadruk worden gelegd op structurele hulp. Een daadwerkelijke bestrijding van het voedseltekort in ontwikkelingslanden heeft de allerhoogste prioriteit. Er moet een einde komen aan de beschamende situatie dat keer op keer miljoenen mensen met de hongerdood worden bedreigd, terwijl elders op aarde gekampt wordt met voedseloverschotten die uiteindelijk worden vernietigd. Niet de productie, maar een rechtvaardige verdeling van voedsel vormt de kern van het probleem. Een wereldvoedselplan is in dit verband vereist.

In het eerste hoofdstuk is gesteld dat het allochtonenvraagstuk een van de grote vraagstukken van de jaren '90 zal zijn. Het is in het kader van het thema ontwikkelingssamenwerking van belang ons te realiseren dat het vooral vanwege de schrijnende armoede in eigen land en de welvaart hier in het Westen is dat velen – voorzover ze daar kans toe zien – hier naar toe komen! Het vreemdelingen- en vluchtelingen-vraagstuk is derhalve niet alleen een binnenlands probleem, maar evenzeer een zaak van buitenlands beleid, meer in het bijzonder van ontwikkelingssamenwerking.

Gezien de ernst van de situatie bepleit de RPF een daadwerkelijke en substantiële verhoging

van het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Daadwerkelijk en substantieel: niet alleen door de 'vervuiling' van de begroting voor Ontwikkelingssamenwerking ongedaan te maken, maar tevens door verhoging van 1,5% naar 2% van het Netto Nationaal Inkomen (NNI). Daarenboven zou de – eveneens dringend noodzakelijke – hulp aan Oosteuropese landen niet ten koste mogen gaan van dit budget, dat bestemd moet blijven voor de allerarmste landen, dat wil zeggen: de landen die voldoen aan de ODA-normen.

Meer 'geldhulp' alleen is echter allerm minst voldoende. Minstens zo belangrijk is dat er eerlijke prijzen worden betaald voor produkten uit ontwikkelingslanden. Daarnaast is effectiviteitsverbetering van de hulpverlening absoluut noodzakelijk. Meer dan nu al het geval is zal ontwikkelingshulp bovendien moeten worden verleend via particuliere organisaties; te denken valt aan de zogeheten mede-financieringsorganisaties, maar zeker ook aan kerken, zendingsorganisaties en para-kerkelijke instellingen. Immers: de immense nood in vele landen van de wereld staat niet los van de geestelijke nood als gevolg van culturele en godsdienstige omstandigheden. Een geestelijke vernieuwing is nodig om tot radicale oplossingen te komen. Waar enigszins mogelijk moet hulpverlening door particuliere en kerkelijke organisaties dan ook gepaard gaan met de verkondiging van de perspectief biedende boodschap van het Evangelie van Jezus Christus.

Er mogen in beginsel alleen ontwikkelingsrelaties worden aangegaan met landen waar de mensenrechten worden gerespecteerd. Met name de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting moeten gewaarborgd zijn. Andere randvoorwaarden voor het aangaan van hulprelaties kunnen zijn: een verantwoord financieel beheer van de publieke middelen, de besteding van niet meer dan een redelijk percentage van de overheidsuitgaven aan bewapening, en het milieubeheer.

Buitenlands beleid

De notie van het 'verantwoord kiezen' stempelt eveneens het algemene buitenlands beleid: in het onderhouden van (diplomatieke) betrekkingen met andere staten, het erkennen van staten, het opkomen voor de mensenrechten en het zelfbeschikkingsrecht van bevolkingsgroepen, het deelnemen in bondgenootschappen, maken nationale regeringen voortdurend afwegingen en keuzes, die in de internationale volkerengemeenschap van groot gewicht worden gevonden.

Een cruciale factor in de internationale betrekkingen is de handhaving van de klassieke mensenrechten. De Nederlandse regering behoort zich er met alle kracht en met gebruik van de haar ten dienste staande middelen voor in te zetten dat de mensenrechten wereldwijd metterdaad worden gehandhaafd. Met name valt te denken het respecteren en eerbiedigen van de rechten van ethnische en religieuze minderheden. Er dient druk te worden uitgeoefend op de regeringen van islamitische en boeddhistische landen waar de christelijke minderheid wordt vervolgd of in de uitoefening van fundamentele rechten (vrijheid van godsdienstig belijden, de vrije verkondiging van het Evangelie van Jezus Christus) wordt beperkt. Deze regeringen moeten gewezen worden op de vrijheid van godsdienst, zoals verwoord in de verschillende internationale verdragen. In dit verband moet – als actueel voorbeeld – met verontwaardiging worden gewezen op de situatie in Soedan, waar de christenen zelfs te lijden hebben onder gerichte en systematische moordpartijen.

Nederland behoort voorts haar onafhankelijke positie in de volkerenwereld te benutten om op te komen voor de rechten op zelfbeschikking van volken die nu worden geknecht of niet over een eigen grondgebied beschikken. In het bijzonder kan gedacht worden aan de Koerden en de Tibetanen.

Israël

De staat Israël neemt in de internationale volkerengemeenschap een bijzondere plaats in. Hier vond het Joodse volk na een eeuwenlange verstrooiing een nationaal huis. Christelijke

politiek, waarin men weet heeft van de bijzondere leiding van God met dit oude verbondsvolk, kent om die reden een bijzondere verbondenheid met en betrokkenheid op dit volk – in bijbels licht “de beminden om der vaderen wil” – en op de staat Israël, waarvan zowel het ontstaan in 1948 als het bestaan tot op de dag van vandaag terecht een Godswonder wordt genoemd. Solidariteit met en steun aan Israël moet dan ook het uitgangspunt zijn van het Nederlandse beleid. Met name is dit beleid gericht op erkenning van het bestaansrecht van Israël door de regeringen van de Arabische landen.

Vanuit het oogpunt van internationale politieke verhoudingen kan Israël – vanzelfsprekend – aan zijn bijzondere geschiedenis geenszins een bevoorrechte positie in de internationale gemeenschap ontleen en is men aan dezelfde volkenrechtelijke regels onderworpen als elke andere staat. Daarop mag de Israëlische regering ook aangesproken worden. Tegelijkertijd moet er oog voor zijn dat de geopolitieke situatie van Israël en de permanente dreiging van de zijde van zowel omringende Arabische landen als de PLO, de Israëlische regering ertoe noodzaken de eis van veilige en erkende grenzen tot inzet te maken bij de onderhandelingen in het kader van de vredesconferentie.

Europa

De positie van Nederland in de wereld is meer en meer vervlochten geraakt met die van de andere lidstaten van de Europese Gemeenschap. De geschiedenis geeft een voortdurende integratie van de EG-lidstaten te zien, met als belangrijke mijlpaal de totstandkoming van de interne markt per 1 januari 1993. Bovendien is met het Verdrag van Maastricht weer een stap verder gezet op weg naar de ‘Verenigde Staten van Europa’: in het verlengde hiervan zal nu immers gestalte worden gegeven aan meer politieke (EPU) en economische en monetaire eenwording (EMU). Hoewel niet alle lidstaten een federale ‘superstaat Europa’ voor ogen staat, gaan de ontwikkelingen intussen in de praktijk wel degelijk in die richting.

De RPF maakt haar eigen afweging en kiest op grond daarvan voor intensieve samenwerking en beleidsafstemming tussen de Europese staten op die beleidsterreinen waar dat nodig is: economie, handel, internationaal vervoer, landbouw, criminaliteitsbestrijding en milieu. Integratie in een supranationaal of federatief verband wijst zij echter principiële van de hand, met name vanwege het daarmee gepaard gaande verlies van de nationale soevereiniteit en de eigen politieke en sociaal-culturele identiteit. Verdere uitbreiding van de werkings-sfeer van het EG-Verdrag over nieuwe beleidsterreinen (bijv. onderwijs, volksgezondheid, cultuur) en verruiming van bevoegdheden van EG-instellingen worden dan ook afgewezen.

Er moet trouwens worden vastgesteld dat vorming van een Europese Unie voor de realisatie van de doelstellingen van samenwerking op de genoemde beleidsterreinen beslist niet noodzakelijk is, maar anderzijds wel allerlei problemen met zich meebrengt. We hoeven alleen maar te denken aan de enorme verscheidenheid in procedures, normen en voorschriften, culturen en demografische situaties, bestuurlijke en politieke structuren en zeden, etc. Bovendien vertoont de Europese machine in de praktijk vele gebreken, waaronder de fraude in de landbouw en de problemen met de structuurfondsen. De geringe democratische controle op het doen en laten van de verschillende EG-instellingen en op de totstandkoming van EG-regelgeving vormt een probleem op zichzelf.

Daarbij komt nog het gegeven dat de Europese Gemeenschap vooral met zichzelf bezig is en een ‘fort binnen Europa’ is geworden. De diepste drijfveer achter de eenwording is vergroting van eigen welvaart en macht. Er is nauwelijks oog voor de belangen van landen en mensen achter de buitengrenzen. Dat wordt duidelijk in de handelspolitieke opstelling van de EG (het GATT-overleg en de gevolgen voor met name de Derde-wereldlanden) en in de houding ten opzichte van de Oosteuropese staten, waaronder de voormalige Oostbloklanden. De drempels voor toetreding (bijv. tot de EMU) zijn voor deze landen veel te hoog, zodat er een tweedeling op het Europese continent dreigt. Het is in dit verband veelzeggend dat de naam ‘Europa’ voor velen al gereserveerd is voor het gebied van de Europese Gemeenschap.

Internationale organisaties en bondgenootschappen

Naast de Europese samenwerking brengt de positie van het kleine Nederland in de wereld in meer algemene zin met zich mee dat we in veel opzichten zijn aangewezen op samenwerking in internationaal verband. Heel duidelijk spreekt dat ten aanzien van het terrein van vrede en veiligheid (NAVO, WEU), maar ook anderszins heeft Nederland zijn plaats in internationale samenwerkingsverbanden in te nemen (VN).

De Verenigde Naties vormen een platform voor interstatelijke besluitvorming en overleg. Het moet een intergouvernementele organisatie blijven en mag zich niet ontwikkelen in de richting van een 'wereldregering'. Om die reden wordt een permanent VN-leger dan ook afgewezen. Wel kan incidenteel een VN-vredesmacht voor 'peace-keeping' of – zonodig – 'peace-enforcing' worden gevormd. Voor vredeshandhaving en -versterking in interne conflicten in een land komen in eerste instantie vredesmachten gevormd door regionale organisaties in aanmerking. Er zullen overigens initiatieven moeten worden genomen om te komen tot verhoging van de efficiency en effectiviteit van VN-projecten.

Bij de verdediging van het eigen grondgebied is Nederland te klein voor een zelfstandige nationale defensie en zijn we vooral aangewezen op de NAVO. Aan het lidmaatschap van deze verdedigingsorganisatie moet loyaal invulling worden gegeven. Een zelfstandige koers binnen het NAVO-verband past ons niet. Dit uitgangspunt brengt zekere beperkingen mee, bijvoorbeeld waar het gaat om de herstructurering van onze defensie, de hoogte van het defensie-budget, de toekomst van de krijgsmacht en de rol van de West-Europese Unie (WEU) en de Nederlandse inbreng daarin.

Defensie

Nederland moet over een krijgsmacht beschikken die voldoende is toegerust om – in samenwerking met de bondgenoten binnen het Noordatlantisch Bondgenootschap (NAVO) – ons land tegen buitenlandse agressie te beschermen. Het defensiebudget is sinds 1991 te fors en in een te hoog tempo neerwaarts bijgesteld. De grenzen van de mogelijkheden om nog verder te bezuinigen zijn bereikt. Met het oog op de noodzakelijke heroriëntatie op de taken van onze krijgsmacht moet een (tijdelijke) verhoging zelfs niet uitgesloten worden geacht. In elk geval mogen er als gevolg van de bezuinigingen geen gedwongen ontslagen vallen.

Onze krijgsmacht dient ook in de toekomst te blijven bestaan uit de drie vanouds bekende onderdelen: zeemacht, landmacht en luchtmacht. Deze onderdelen moeten op geloofwaardige wijze operationeel kunnen zijn om daarmee tevens aan onze internationale verplichtingen te kunnen voldoen.

Door het uiteenvallen van de vroegere Sovjet-Unie is een massale militaire dreiging verdwenen. Deze veranderde omstandigheden hebben geleid tot een herijking van de taken van de krijgsmacht. Er doen zich nieuwe veiligheidsrisico's voor als gevolg van de instabiele situatie in Oost-Europa en andere gebieden in de wereld. De Russische Federatie blijft o.a. vanwege haar status van nucleaire wereldmacht het land met het grootste militaire potentieel. De aanzienlijke verminderingen op defensie-uitgaven en uitvoering van verdragen betekenen dat het Russische leger niet in staat is om grootscheeps strategisch offensief tegen het Westen te beginnen. Door het verdwijnen van de Oost-West tegenstelling is het van groot belang om te beschikken over politieke en militaire instrumenten om door crisisbeheersing te voorkomen dat brandhaarden die aanvankelijk beperkt van omvang zijn, escaleren tot een conflict van grotere omvang.

Het uitgangspunt van 'verantwoord kiezen' betekent voor de RPF dat er in het licht van de ontspanning en het einde van de 'Koude Oorlog' alle aanleiding is de aanvaardbaarheid van de tot nu toe beschikbare wapens en wapensystemen opnieuw kritisch te bezien. Zij stelt zich op het standpunt dat in de huidige omstandigheden de gegroeide spiralen van bewapening en (nucleaire) afschrikking niet langer verdedigbaar zijn. Concreet betekent dit dat er mondiaal

gestreefd moet worden naar het zoveel mogelijk terugdringen van alles wat – verschrikkelijk genoeg – 'massavernietigingswapens' genoemd wordt. In het verlengde van de verschillende internationale verdragen zal alles in het werk gesteld moeten worden om de biologische en chemische wapens wereldwijd uit te bannen. De inspanningen van Nederland zullen er in het bijzonder op gericht moeten zijn de rol van het kernwapen (zowel het bezit als het gebruik en de verspreiding ervan) terug te dringen, ook in NAVO-verband.

Antillen

.....*pro memorie*.....

Vanuit deze visie op de positie van Nederland in de wereld kiest de RPF voor de volgende aktiepunten:

Ontwikkelingssamenwerking

1. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking moet verhoogd worden tot 2% van het Netto Nationaal Inkomen.
2. De uitgaven in het kader van ontwikkelingssamenwerking moeten in het algemeen efficiënter en effectiever worden besteed, via onder meer de volgende maatregelen:
 - concentratie van de hulpverlening door vermindering van het aantal landen waarmee een ontwikkelingsrelatie wordt onderhouden;
 - coördinatie in EG-verband om tot gezamenlijke hulpverlening in regioverband te komen en vermindering van de uitgaven via de VN-organisatie (multilaterale hulp);
 - kleinschaliger aanpak bij projectkeus om risico's van mislukken te verkleinen en meer aan te sluiten bij de plaatselijke mogelijkheden;
 - versterking van de controle door periodieke verslaglegging;
 - scherpere selectie van projecten, waarbij zoveel mogelijk wordt aangesloten bij behoeften van het betreffende land en meer gebruik wordt gemaakt van Nederlandse deskundigheid (landbouw, weg- en waterbouwkunde);
 - terugdringen van bureaustkosten door afslanking van de beleidsafdeling van het departement Ontwikkelingssamenwerking.
3. Het verlenen van ontwikkelingshulp mag pressiemiddel zijn om het naleven van burgerlijke vrijheden te bevorderen, dan wel af te dwingen.
4. Voor het verlenen van noodhulp in geval van (natuur)rampen moet alleen gelet worden op een goede verdeling van de beschikbare goederen. Waar nodig zullen voedseltransporten moeten worden begeleid door VN-militairen.
5. Er dient meer geld te worden uitgetrokken in het kader van de Kleine Ambassade Projecten, die zeer succesvol zijn.
6. Het ontwikkelingsbeleid dient primair gericht te zijn op landen en groepen met de laagste inkomens. Vanuit de bestrijding van de mensonterende armoede moeten blijvende effecten worden bereikt, die leiden tot verzelfstandiging van land en inwoner. Centraal daarbij staat het tot zijn recht laten komen van de individuele mens. Hulp dient daarbij gericht te zijn op de productie van voldoende en volwaardig voedsel, goed basisonderwijs met aansluitend vakonderwijs en acceptabele gezondheidszorg.

7. Het opzetten en uitwerken van een wereldvoedselplan heeft de grootst mogelijke prioriteit. In geval van hongersnood moet voedsel op gestructureerde wijze beschikbaar worden gesteld zonder dat daarvoor al dan niet grootschalige (bedel)acties moeten worden opgezet.
8. De ontwikkeling van het platteland verdient alle aandacht, inclusief het milieuvriendelijk bewerken van de gronden. Herbebossing is een belangrijk actiepoint om erosiewerking tegen te gaan. Bijzondere aandacht moet worden gegeven aan het weer in productie brengen van verwaarloosde gronden. Er dienen speciale programma's voor bemesting en herplant van bomen te worden ontworpen.
9. Invoer van tropisch hardhout mag alleen plaats vinden uit landen die de instandhouding van het tropisch regenwoud bevorderen door een evenwichtig en duurzaam land- en bosgebruik. De overheid zal op de herkomst van geïmporteerd hardhout toezien. Ontwikkelingsfondsen zullen worden ingezet om werkers in de houtproductie te scholen in bosbouwprojecten.
10. Het kwijtschelden van schulden vormt een belangrijk aspect in de relatie tot de landen in de Derde Wereld. Landen waar een gezond financieel-economisch beleid wordt gevoerd, dat er op gericht is het publieke belang te dienen, moeten schulden worden kwijtgescholden. Voor elk land kan een afzonderlijke regeling inzake schuldsanering worden getroffen.
11. Het totstandkomen van een interne EG-markt mag geen belemmering (gaan) vormen voor ontwikkelingslanden om hun produkten op de EG-markt af te zetten. Verzet van Zuidelijke EG-lidstaten dient te worden gebroken. Aan ontwikkelingslanden moeten handelspreferenties worden verleend. Er moet zowel in nationaal als in EG-verband een einde komen aan protectionisme. Ook moet worden tegengegaan, dat voedseloverschotten uit de EG op de markten in de Derde Wereldlanden worden gedumpt.
12. De Nederlandse bijdrage aan het AFRO-ASIAN Institute in Tel Aviv (opleiding voor bestuurskundigen in de ontwikkelingslanden en landbouwkundigen) moet in het kader van samenwerkingsprogramma met Israël worden opgevoerd. Te denken valt aan directe financiële steun.
13. De overheid heeft tot taak objectieve voorlichting te geven over het nut en effect van ontwikkelingssamenwerking. Het werk van de NCO voldoet niet aan dat criterium. De NCO moet worden opgeheven.
14. Vanuit de middelen voor Ontwikkelingssamenwerking moet meer geld worden vrijgemaakt voor directe vluchtelingen hulp in de eigen regio. Te denken valt aan geheel of gedeeltelijke financiering van projecten, die particuliere hulporganisaties als ZOA en andere uitvoeren.

Midden-Oosten

15. Nederland dient ervoor te ijveren dat het bestaansrecht van de staat Israël internationaal wordt erkend, in het bijzonder door de Arabische landen, en dat Israël kan leven binnen veilige en erkende grenzen.
16. Jeruzalem moet door de regering worden aangemerkt als de ondeelbare hoofdstad van de

staat Israël. De Nederlandse ambassade moet derhalve in Jeruzalem worden gevestigd.

17. De in 1991 gestarte vredesconferentie verdient volle steun. Als de vredesconferentie niet tot een oplossing van het Israëlisch-Arabisch vraagstuk leidt, moet de VN met een nieuw verdelingsplan komen. Daarbij moet, ter oplossing van het Palestijnse vraagstuk en teneinde recht te doen aan de nationale aspiraties van het Palestijnse volk, Jordanië als de Palestijnse staat worden aangemerkt.
18. De PLO mag direct noch indirect in de conferentie participeren zolang deze organisatie niet ondubbelzinnig de staat Israël erkent en gewapende aanslagen afzweert. De PLO mag evenmin als de enige vertegenwoordiger van het Palestijnse volk worden aangemerkt. De Nederlandse regering moet officiële contacten met de PLO mijden en het PLO-kantoor in Den Haag moet worden gesloten.
19. Uit de fondsen voor hulp aan Oost-Europa zal een bedrag beschikbaar moeten worden gesteld voor de opvang van naar Israël emigrerende Russische Joden.

Zuid-Afrika, Indonesië en Suriname

20. In haar beleid werkt de Nederlandse regering stimulerend ten aanzien van het proces van gelijkberechtiging van alle Zuidafrikaanse bevolkingsgroepen.
21. De onafhankelijke thuislanden in Zuid-Afrika die zich niet bij het non-rationale Zuid-Afrika aansluiten, moeten door de Nederlandse regering diplomatiek worden erkend.
22. Het Cultureel Verdrag met Zuid-Afrika dient te worden hersteld.
23. Nederland heeft een ereschuld ten aanzien van de in het verleden in de steek gelaten Molukkers en Papoea's. Vanwege deze ereschuld en het beleden recht op zelfbeschikking van volkeren zal Nederland zich in internationale fora inzetten om de verlangens naar autonomie van de Molukkers en de Papoea's te ondersteunen.
24. Gelet op de historische banden met Suriname moet worden gezocht naar mogelijkheden tot steun van de Surinaamse regering.

Nederlandse Antillen

25. De Nederlandse Antillen dienen zelf te beslissen over onafhankelijkheid. Aruba moet overeenkomstig de afspraken van de Ronde Tafelconferentie in 1983 per 1 januari 1996 onafhankelijk worden.
26. Zolang de Nederlandse Antillen deel uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden moet de rechtsorde van het Koninkrijk worden gehandhaafd en nageleefd. De bestuurskracht moet worden versterkt, de ambtelijke structuur grondig gesaneerd en het financieel beheer verbeterd. Nederland verleent technische bijstand zo lang dat nodig wordt geacht.
27. De vijf eilanden van de Antillen moeten gezamenlijk een land binnen het Koninkrijk zijn, waarbij de eigen autonomie wordt vorm gegeven overeenkomstig de in Nederland te vormen regio's. Een status aparte voor de grotere eilanden wordt afgewezen.
28. Het Statuut, waarin de verhoudingen binnen het Koninkrijk zijn geregeld, dient te

worden gereviseerd en gemoderniseerd.

29. De Antillen moeten in financieel opzicht minder afhankelijk worden van Nederland. De bijdrage uit de middelen van ontwikkelingssamenwerking moeten worden verlaagd. De financiële positie van de kleine eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba behoeft speciale aandacht.
30. Nederland draagt zorg voor de verdediging van de Antillen en verleent (militaire) bijstand bij de bestrijding van de smokkel in verdovende middelen.
31. De Antillen dienen de zorg voor natuur en milieu te vergroten en af te stemmen op de regelgeving in Nederland.
32. Het voortgezet- en beroepsonderwijs op de Antillen moet op Koninkrijksniveau worden gebracht, zodat er minder behoefte is om onderwijs in Nederland te volgen.
33. Inwoners van het Koninkrijk hebben gelijke rechten om zich waar dan ook in het Koninkrijk te vestigen. Er dienen wel beperkende maatregelen te komen voor minderjarige Antillianen die zonder duidelijke motieven naar Nederland komen.
34. Nederland moet de Antillen behulpzaam zijn bij de opvang en resocialisering van drugsverslaafden.
35. De Antillen moeten streven naar een samenwerkingsverband met andere (ei)landen in het Caraïbisch gebied.

Europese Gemeenschap

36. Europese samenwerking mag niet leiden tot verlies van de nationale soevereiniteit. Nederland dient voluit een soevereine staat te blijven onder het Huis van Oranje met behoud van eigen cultuur, maatschappelijk bestel en nationale verworvenheden, zoals de grondwettelijke gelijkstelling tussen bijzonder en openbaar onderwijs en het eigensoortige stelsel van sociale zekerheid.
37. In een Europese Politieke Unie moeten lidstaten de besluitvorming in het uiterste geval een beroep op hun nationale belang kunnen blijven doen (toepassing van het principe van het 'vitaal belang').
38. Nederland behoort zijn diplomatieke betrekkingen zelfstandig te blijven onderhouden, ook wanneer in het kader van de EPU zou worden overgegaan tot vestiging van gemeenschappelijke diplomatieke posten in het buitenland.
39. Het verdient aanbeveling dat de leden van het Europese Parlement tevens lid zijn van de Staten-Generaal ('dubbelmandaat'). Meer in het bijzonder wordt gedacht aan een gecombineerd lidmaatschap van het Europese Parlement en de Eerste Kamer.
40. Bijeenkomsten van het congres van de nationale parlementen van de lidstaten (zgn. Assisen-overleg) hebben een informeel karakter. Uitkomsten van een dergelijk overleg, bijv. in de vorm van aanbevelingen, zijn op geen enkele wijze bindend voor de nationale parlementen.

41. Verbreding van de EG mag niet betekenen dat het roulerend voorzitterschap van de EG alleen in handen komt van de grotere lid-staten. De Nederlandse regering zal zich hiervoor sterk maken.
42. Om verhuizingen en onnodige kosten te voorkomen dient het Europese Parlement in Brussel te worden gevestigd.
43. De vorming van een Europese Monetaire Unie, met onder andere één Europese centrale bank met centrale bevoegdheden en één Europese munt, wordt afgewezen. Ook in een EMU is de gulden als betaalmiddel bruikbaar.
44. Een verhoging van de financiële bijdragen aan de EG mag niet worden overwogen, zolang de EG niet eerst zelf in financieel opzicht orde op zaken hebben gesteld. Hierbij wordt met name gedacht aan de fraude bij landbouwsubsidies en de structuurfondsen.
45. Samen met andere EG-lidstaten verleent Nederlandse regering hulp aan Oosteuropese landen om de overgang naar de markteconomie te vergemakkelijken. De armste Oosteuropese landen, zoals Albanië en Roemenie verdienen de meeste aandacht.
46. De verbreding van de EG met Oosteuropese staten verdient aanbeveling. De Europese Economische Ruimte is een instrument om deze verbreding te bewerkstelligen. Wanneer de EMU deze verbreding belemmert, dan wordt zij opengebroken.
47. De EG dient de verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingshulp niet over te nemen van de afzonderlijke lidstaten. Wel is in EG-kader een betere coördinatie en afstemming van de nationale hulpprogramma's gewenst.

Verenigde Naties

48. Het niet nakomen van hun financiële verplichtingen door de lidstaten van de Algemene Vergadering behoort automatisch te leiden tot sancties, zoals tijdelijke schorsing van het lidmaatschap.
49. Organisaties, zoals de EG, kunnen niet als lid van de Algemene Vergadering worden toegelaten.
50. Het verdient aanbeveling het aantal permanente leden van de Veiligheidsraad uit te breiden. Deze nieuwe permanente leden hebben geen vetorecht. Inhoudelijke besluiten worden op basis van een gewogen stemming genomen.
51. In de Veiligheidsraad dienen afstemming en coördinatie van de aanpak van mondiale milieuvraagstukken plaats te vinden.
52. Deelname door Nederland aan een VN-vredesmacht wordt per geval bekeken en vereist vooraf instemming van het Nederlandse parlement. Uitzending van dienstplichtige militairen in VN-verband geschiedt alleen op basis van vrijwilligheid.

Krijgsmacht

53. De onzekere veiligheidssituatie staat geen grotere reducties toe dan de commissie-Meijer (circa 50.000 in vreedstijd en 110.000 in oorlogstijd) heeft geadviseerd. Dit

- betekent dat de opkomstplicht voor dienstplichtigen moet worden gehandhaafd. Voor jongens kan de dienstplicht onderdeel zijn van de sociale dienstplicht. Bezuinigingen mogen in geen geval leiden tot gedwongen ontslagen.
54. Het is ongewenst, dat vrouwen in de krijgsmacht worden opgeleid voor gevechtsfuncties, dan wel worden geplaatst op marineschepen.
 55. Het salaris van de beroepsmilitairen dient afgestemd te zijn op kennis, kunde en verantwoordelijkheid. De wedde voor de dienstplichtige militairen moet neerwaarts worden bijgesteld.
 56. De duur van de dienstitijd kan worden bekort tot negen maanden. Zo nodig met inlevering van ATV- en vakantiedagen. Er moet een zinvol opleidingsprogramma worden opgesteld, waarbij leegloop wordt voorkomen.
 57. De overheid draagt er blijvend zorg voor dat in de krijgsmacht geestelijke verzorging kan worden gegeven. Dat geldt ook wanneer tot een beroepsleger zou worden overgegaan. In geval Nederlandse militairen in het kader van vredesoperaties naar het buitenland worden gezonden, dient in elk geval een geestelijk verzorger mee te gaan. Er kan niet worden volstaan met een humanistisch raadsman of -vrouw.
 58. In de krijgsmacht dient een actief beleid te worden gevoerd tegen overmatig drankgebruik, vloeken, verspreiding van pornografische lectuur en het gebruik van drugs.
 59. De opleiding van personeel moet waar mogelijk in gezamenlijkheid met andere NAVO-bondgenoten worden opgezet.
 60. Training van de Nationale Reserve op adequaat niveau blijft gewenst.
 61. Om aanpassing van de landmacht aan de nieuwe veiligheidssituatie mogelijk te maken moet naast de drie parate brigades ook een mobilisabele reserve van een verantwoorde operationele omvang (drie brigades) worden aangehouden.
 62. Grootschalige militaire oefenterreinen moeten zo mogelijk van natuurbeschermingsgebieden naar andere locaties, bij voorbeeld braakliggende landbouwgronden, worden verplaatst. Om overlast en aantasting van het milieu tegen te gaan moet het oefenen met simulatoren worden uitgebreid.
 63. In verband met de verminderde mogelijkheden in Duitsland moet in Frankrijk, Canada en andere NAVO-landen gelegenheid voor oefeningen in groter verband worden gezocht.
 64. Bij (NAVO)oefeningen moet de zondag in principe als rustdag worden beschouwd.
 65. Gelet op de strategische ligging van ons land blijft een toegeruste zeemacht geboden. De voorgestelde personeelsreductie van 25% bij de Koninklijke Marine moet in dit licht worden verminderd.
 66. De marine dient in vreedstijd mede te worden ingezet ter bestrijding van zeevervuiling en drugsmokkel, dit laatste met name in het Antillen-gebied.
 67. De Kustwacht dient een onderdeel van de Koninklijke Marine te worden. De Kustwacht

krijgt dan onder andere de beschikking over de communicatie- en coördinatiemiddelen waarover de marine nu al beschikt.

Bondgenootschappen

68. Het vrede- en veiligheidsbeleid krijgt voor alles gestalte binnen de NAVO als Atlantisch bondgenootschap. Nederland dient op geloofwaardige wijze in de NAVO te participeren.
69. De betrokkenheid van de Verenigde Staten bij de Europese veiligheid in NAVO-verband is onmisbaar. Dit behoort tot uiting te komen in de blijvende aanwezigheid van Amerikaanse troepen in West-Europa.
70. De vorming van Euro-korps mag niet tot een ontvlechting van de NAVO leiden. Om dit te voorkomen moet de leiding van dit korps permanent onder NAVO-bevel worden geplaatst.
71. Het lidmaatschap van de NAVO moet worden opengesteld voor landen uit Midden- en Oosteuropa.
72. De Nederlandse luchtmobiele brigade in de NAVO moet worden omgevormd tot een internationale eenheid, waarin Nederland een aandeel levert.
73. Omdat de veiligheidsrisico's diffuser zijn dan in het verleden het geval was, is het belangrijk dat militair optreden internationaal gelegitimeerd is. Internationale organisaties zoals de Verenigde Naties, de CVSE en de NAVO spelen een belangrijke rol bij het overleg en de meningsvorming op grond waarvan tot inzet van militaire middelen moet worden overgegaan.
74. De CVSE dient een intergouvernementele organisatie te blijven, met als taak om op het gebied van vrede en veiligheid nauw samen te werken met de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad. In het kader van de Noord-Atlantische Samenwerkingsraad en de CVSE moeten inspanningen worden verricht om territoriale geschillen tussen de GOS-republieken op vreedzame wijze bij te laten leggen.
75. Er moet naar wegen worden gezocht om het aantal internationale organisaties op het terrein van vrede en veiligheid te verkleinen.
76. Nederland behoort bondgenootschappelijk een proportionele bijdrage te leveren ten aanzien van veiligheidsoperaties.
77. De inzet van de Nederlandse krijgsmacht in crisisbeheersingsoperaties mag niet ten koste gaan van de bondgenootschappelijke operaties en territoriale beveiliging.
78. De Westeuropese Unie is een belangrijk instrument om de Europese pijler van het Atlantisch bondgenootschap te versterken. Deze Unie zal niet mogen dienen als de defensie-component van een Europese Politieke Unie.

Wapens en materieel

79. Initiatieven dienen te worden genomen of te worden gesteund om wereldwijd te komen tot de uitbanning van biologische en chemische wapens. Met name Arabische landen moeten worden gestimuleerd zich aan te sluiten bij het verdrag dat de productie en het gebruik

van chemische wapens verbiedt.

80. Nederland zal zich er actief voor moeten inzetten dat het bezit, het gebruik en de verspreiding van kernwapens en kernwapentechnologie krachtig worden tegengegaan.
81. In het kader van het START II-verdrag moet het aantal strategische kernwapens in Rusland, Oekraïne, Kazachstan en de Verenigde Staten worden geminimaliseerd. Ook China, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk moeten bij het START II-Verdrag worden betrokken.
82. Ter bevordering van de standaardisering dient de aankoop van het materieel zoveel mogelijk in samenwerking met andere NAVO-partners te gebeuren. Bij samenwerkingsprojecten van defensiematerieel bevordert de regering co-development.
83. Bij aankopen in het buitenland moeten voldoende compensatie-orders worden verworven, om de positie van de Nederlandse industrie in het buitenland te verstevigen.

FINANCIËEL OVERZICHT RPF-PROGRAMMA

A. Verantwoording

De cijferopstelling van het verkiezingsprogramma moet vooralsnog worden beschouwd als een voorlopige. Eerst in dit najaar is naar aanleiding van de meerjarenramingen uit de Miljoenennota 1994 en een nog uit te voeren doorrekening door het Centraal Plan Bureau (CPB) een definitieve opstelling mogelijk.

Onderstaande cijferopstelling is gebaseerd op het Centraal Economisch Plan 1993.

Dit CEP gaat uit van twee scenario's, een behoedzaam en een gunstig. Het behoedzame scenario heeft als aanname een groei van 1,75%, het gunstige een groei van 3%. Prijsmutaties in beide varianten komen uit op 3%.

Voorzichtigheidshalve is bij de voorlopige berekening van de noodzakelijke ombuigingen in de volgende kabinetsperiode uitgegaan van het behoedzame scenario.

Het behoedzame CPB-scenario maakt duidelijk dat in het licht van de ontwikkeling van staatsschuld en financieringstekort een voortgaande inspanning om het tekort te reduceren noodzakelijk is. De voorgenomen tekortreductie in het RPF-programma bedraagt 0,5%-punt NNI per jaar.

Het CPB heeft sombere verwachtingen aangaande de werkgelegenheid en het beroep op sociale uitkeringen. Belangrijke actiepunten van de RPF betreffen dan ook maatregelen om de werkloosheid tegen te gaan, bijvoorbeeld via een forse loonmatiging.

Dit betekent een niet onaanzienlijk koopkrachtverlies, oplopend tot bijna 7% in 1998. Een en ander maakt een zekere koopkrachtreparatie voor de huishoudens met een minimum-inkomen noodzakelijk.

Als nader uitgangspunt geldt het streven de collectieve-lastendruk op een niveau te houden van ongeveer 52,5% van het NNI.

Overige cijfers vloeien voort uit de actiepunten in de verschillende hoofdstukken en behoeven op deze plaats geen verdere toelichting.

B. Indicatief overzicht voorgenomen intensiveringen

1. Reductie financieringstekort 2,1

2. Overige intensiveringen

(tussen haakjes de bedragen die naar verwachting in 1997 aan de betreffende beleidsterreinen worden uitgegeven; de intensiveringen die de RPF opneemt komen daar dus bovenop)

zuivering begroting ontwikkelingssamenwerking vlg. ODA	0,6	(8,4)
verhoging budget ontwikkelingssamenwerking naar 2%:	2,8	
defensie (bijna) op niveau 1993	0,2	(13,9)
politie	0,2	(1,5)
milieu	1,0	(1,1)
waterkeringen	0,1	(1)
bijdragen OV	0,3	(3,9)
infrastructuur OV en vaarwegen	3,0	(1,7)
natuur	0,2	(0,2)
bos	0,1	(0,03)
monumentenzorg	0,1	(0,215)
stadsvernieuwing	0,1	(1,1)
Oost-Europa	0,8	(0,2)
justitie	0,5	(4,6)
koopkrachtreparatie minima	1,0	
arbeidsvoorwaarden verzorgende sector	0,2	
verslavingszorg (= extra geld sociale vernieuwing)	0,1	
verminderde opbrengst uit gokwezen	0,1	
belastingdaling a.g.v. loonmatiging	3,5	(171,6)
financiering patiëntenbeweging	0,1	
Totaal:	<u>15,0</u>	

C. Inventarisatie bezuinigingen

(tussen haakjes: de raming 1997)

sanering pbo's	0,3	(0,6)
landbouw	0,2	(0,7)
technologie en ruimtevaart	0,6	(0,8)
overig EZ-beleid (ISP, etc.)	0,1	(0,8)
emancipatie en kinderopvang	0,3	(0,3)
rechtshulp	0,1	(0,4)
welzijn en maatschappelijke ontwikkeling	0,1	(0,3)
objectsubsidies (actief deel)	1,1	(1,1)
Besparing op sociale voorzieningen door werkgelegenheidsbeleid, uitkeringsplichten, sociale dienstplicht, verminderd aanbod werkzoekenden a.g.v. splitsingsstelsel en schrappen kinderopvang	3,5	(2,9)
richting basisstelsel, besparing sociale verzekeringen	3,0	(148)
ISMO	2,0	
adviesraden	0,1	
Rijkswegenfonds	0,5	(2,0)
voorlichting	0,3	
TNO e.a. instituten	0,1	(± 0,3)
VUT afschaffen	2,2	
IHS	0,2	(2,9)
wachtgelden	0,3	
subsidies volksgezondheid	0,2	(6)
kwaliteitszorg en onderzoek landbouw	0,1	(0,4)
efficiency en vereenvoudiging	2,0	
kunsten	0,1	(0,4)
loonmatiging ambtenaren en g&g-sector	3,0	(± 75)
studiefinanciering + korting op OV-studentenkaart	0,4	(4,6)
locatiegebonden subsidies	0,15	(0,15)
stelselherziening gezondheidszorg (eigen risico, beperkt pakket)	3,0	(60)
korten op onderzoek	1,0	
asielzoekersvoorzieningen (door opvang in eigen regio)	0,2	(0,6)
Totaal:	<u>25,15</u>	

D. Belastingoverzicht

De voorziene lastenverhogingen volgen hieronder. De opbrengst daarvan wordt teruggegeven via lastenverlichting elders, als niet getornd wordt aan het niveau van de voorziene gelijke collectieve lastendruk in 1998.

Opbrengstenverhoging

reiskostenforfait	0,8	
verlaging autokostenforfait	0,3	
beperking zelfstandigenaftrek	0,3	
afschaffen renteaftrek consumptief krediet	0,75	
studiekostenaftrek	0,1	
geschenkenregeling	0,2	
investeringsaftrek	0,6	
hypotheekrenteaftrek boven 2 ton	1,0	(10)
gemengde kosten	pm	
pleziervaarttuigenbelasting	pm	
milieuheffingen en energiebelasting	5,0	(2)
belasting automobilititeit	2,0	(15)
accijnsverhoging bier, wijn en alcohol	1,0	(1,7)
Totaal	<u>12,1</u>	

Aanwending belastingverhogingen

afschaffing overdrachtsbelasting	1,8	(1,8)
bevriezing huurwaardeforfait niveau 1993 en verdiscontering hierin van onderhoudsaftrek	0,3	
verlaging loon- en inkomstenbelasting	9,0	(± 70)
extra verlaging (bijv. arbeidskostenforfait)	0,15	
afschaffing kapitaalsbelasting	0,6	(0,6)
afschaffing accijns alcoholvrije dranken	0,4	(0,4)
ecologische re-shuffling BTW-heffing	0	

Daarnaast resulteert de loonmatiging al in een belastingverlaging van 3,5 mrd.

Totaal	<u>12,25</u>	
--------	--------------	--

2010/93